

Һасан Селидбағли

ЧИЧЭК

ПОВЕСТ

Һәсән Сәјидбәлли

ЧИЧӘЖ

ПОВЕСТ

М. Ф. Ахунтов адына
Азәрбајҹан Республикасы
Дәүләт Тибханасы

КӨНЧЛИК
БАКЫ
1978

1

Бакынын нисбәтән хәлвәт күчәләриндән бириндә, сәкинн күн тутмајан тәрәфиндә дајанмыш арыг, учабој оғлан сигаретинә сон гуллаб вуруб, түстүләнән көтүјү сағдакы кичик бағчанын јаш торпағына туллады.

Бағчанын гәншәриндә ағ дашдан тикилмиш көһнә бина јүз ил әввәл нечә имишсә, еләчә дә галмышды. Ичәрини исә чаван ме'марлар мүасир үслубда тәзәдән планлашдырыб, танынмаз дәрәчәдә дәјишдирмиш, инсан руһуну охшајан көзәл бир аләм јаратмышдылар. О вахтдан да бинанын күчә гапысына лөвһә вурулмушду: «Пәһриз јемәкханасы».

Оғлан пенчәјини сол голундан сағ голунун үстүнә салыб, тәрләмиш биләјиндәки саатына бахды. Фикриндә нәји исә һесаблајыб, нәһајәт, күчәни кечди.

Јемәкхананын лап көһнә дәбдә олан ағыр гапысы ар-

С 70803
М 653 (12)—78 104—78

© Кәңчлик, 1978.

хасында о, дөрд мәрмәр пиллә галхыб икинчи гапыны итələди, шүшэләринә бојалы шәрг нахышлары вурулмуш, асан ачылан үчүнчү гапыны ештијатла аралајыб, бөјүк жарыгаранлыг салонун астанасында ајаг сахлады.

Сол элдәки дәринликдә — палтарасыланын барысы архасында јашлы бир киши мүркүләјирди. Әјинә ағ, гыса пенчәктәһәр халат кејмиш јетмиш јашлы гочанын суланан көзләри она дикилди. Оғланын көзләри исе салонда доланырды. Буранын ади пәһриз јемәкханасы олдуғуна инанмаг чәтинди. Азы үч мәртбәә учалығында даш тағларын ичәриси натурмортлары вә тәбиәт мәнзәрәләрини тәсвир едән триптихләрдән ибарәт иди. Саф, мави сәма сонсузлуғуна баш вуран гарлы дағларын әтәјиндә јашыл мешәләр, бу фүсункар тәбиәтин гојнунда отлајан атлар, гојун-гузу, үзүм бағлары, ағлы-гаралы салхымлар, ичәриси күнәш ишығы илә долу кәһрәба киләләр, јағышдан сонра парчаланмыш нарлар, саралмыш һејвалар, јанаглары гызармыш алмалар, шәффаф көл, сүрүшкән пуллу балыглар, үстү наз-не'мәтлә долу стол, үзүкүләр шишман ашпаз... боллуг!

Триптихләрин ачыг рәнкли јерләриндән салона сүзүлән күн ишығы дөшәмәјә вә диварлара гәрибә көлкәләр вә нахышлар чиләмишди.

Гоча өскүрүб, астадан дилләнди:

— Гапыда нијә дајандын, оғул? Мејлин чәкирсә кеч отур, хәрәк кәтирсинләр сәнинчүн.

Оғлан разылыгла башыны тәрпәтди.

— Әввәлчә мәсләһәт алмаг истәјирәм... Дејирләр, бурада пәһриз һәкими вар.

— Вар, вар, оғул. Әслиндә бурда ишләмир. Анчәг тез-тез кәлир, чамаата мәсләһәт верир, көмәк еләјир. Шәфалы һәкимдир.

Оғлан һөвсәләсиз сорушду:

— Инди бурдадыр?

— Кәрәк кәлимиш ола.

Гоча барынын архасындан чыхыб, шап-шупларыны мәрмәр дөшәмәдә сәсизчә сүрүјә-сүрүјә, салонун ортасында ики тәрәфдән гапысы олан шүшәбәнд аракәсмәјә тәрәф кетди.

Оғлан онун ардынча јериди. Бура күчәдән хејли сәрин иди. Пар-пар парылдајан тәмиз, сәлигәли столлар елә бил јемәкханада дејил, сәһманлы бир евин гонаг отағында әзиз гонаглар үчүн гојулмушду. Сахсы долчаларда тәр күлләр салона рөвнәг верирди. Чәми ики столун архасында хәрәк јејирдиләр. Бириндә бир киши илә гоча арвад үзбәүз әјләшмишди. Онлардан үч-дөрд стол аралыда орта јашлы гадын јанындакы ушағы дилә туб једирирди.

Оғлан тәри сојумуш голуну галдырыб саатына бахды. — Бирә он једди дәгигә галырды, әлини узадыб гапынын јумру дәстәјиндән јапышды. Кетмәк истәјирди. Лакин гадын туфлиләринин мәрмәр дөшәмә үзәриндә ајдын, бир гәдәр дә сәда салан таггылтысыны ешидиб дајанды.

Узагдан ушаг киши јүнкүл аддымларла она сары көлән ағ халатлы, инчә-минчә гызын ајагларынын гәшәнк олдуғуну е'тинасыз бир адәткәрликлә гејд едән оғлан фикирләшди ки, бу бәлкә һәкимин өзү дејил, јәгин ки, инзибати ишчиләрдән биридир. һәкими сорушанын ким олдуғуну өјрәнмәк истәјир.

Гыз јахынлашды, амма, нәдәнсә онулла үз-үзә дурмады. Әјрәнчәли бир тәрздә јарымдаирә вуруб дајанды.

Триптихин ачыг бојалы јерләриндән сүзүлән күн ишыгы архадан гызын шабалыды сачыны нурландырыб, башынын дөврәсиндә зәриф һалә јаратды, үзү көлкәдә галды. Оғлан тәәччүбүнү кизләтмәдән сорушду:

— һәким Чичәк ханым сизсиз?

Гоча кәнардан:

— Өзүдүр, огул, — деди. — Чичек ханымдыр.

Һәкимин үзүнүн чизкиләри дүзкүн вә жапышыгы иди. Лап дәринлижиндә хәфиф, һүзнлү бир ишыг шә'ләләнән көзләринин чидди бахышы ону нә гәдәр самбаллы көстәрирдисә, ағ бәниннә сәпәләнмиш ирили-хырдалы гызылы чилләр бу чиддилији вә самбалы позур, һәкимн үркәк бир јенијетмә гыза бәнзәдирди. Бурада она адәтән хәстәләр мүрачигәт едирдиләр. Һәмин хәстәләрин кечирдикләри әзаблары, јахуд узун азар нишанәләрини онларын үзләриндән, һәтта бүтүн вүчудларынын гурулушундан тәјин едә билирди. Инди дә о, бир һәким көзү илә бахыб, бу ијирми једди-ијирми сәккиз јашларында оғланын чөһрасиндә, үзүнүн рәнкиндә хәстәлик нишанәси көрмәди; гадын һәссаслығы илә бу оғланын өткәм бахышында јува салмыш бир иддианы охуду: «Тәбиәт мәнә үстүнлүк бәхш едиб, мән дә бу үстүнлүкдән дојунча истифадә едәчөјәм. Һәмишә, һәр јердә, һәр кәслә...»

Һәким сүкуту позду:

— Ешидирәм сиз.

Оғланын галын, јатымлы додагларынын учларында е'тинәсыз тәбәссүм сезилди:

— Шәһәрә сәс јайлыб ки, тәзә пәһриз һәкимн пејда олуб. Сәһрли хөрәкләрилә, мүдрик мәсләһәтләрилә хәстәләрә шәфа верир.

Оғланын данышыг тәрзи дә һәкимин хошуна кәлмәди.

— Фамилиниз нәдир?

— Халид Һикмәт.

— Шаирсиз?

— Хәјр, шәргшүнасам.

— Хәстәјә охшамырсыз.

— Бахмајыныз, Чичек ханым, заһирим алдадычыдыр. Мә'дәмдә јара вар. — Бу сөзләри дә Халид е'тинәсыз бир тәбәссүмлә деди.

Чичек ханым тутулду:

— Һарда ишләјирсиз?

— Аспирантам.

Чичек ханым палтарасылана тәрәф дөндү, әлини өз јериндә отуруб мүркү дөјән гочанын башы үзәриндән узадыб, дивардан асылы ачарлардан бирини көтүрдү.

— Бујурун, кечәк гәбул отағына.

Халид саатына бахды.

— Һејф тә'чили ишим вар, — деди. — Кәлмишәм сорушам нә вахтлар бурда олурсуз.

Чичек ханымн үзүндә һеч бир дәјишиклик әмәлә кәлмәди. Ади бир ишкүзарлыгыла билдирди ки, ону чох вахт сәһәр саат ондан ахшам саат алтыја гәдәр бурда көрмәк олар.

— Сабаһ һөкмән вахт тапыб кәләрәм, — дејиб Халид тез күчөјә чыхды.

Једди дәгигәјә о, көһнә «Интурист» мейманханасынын јахынлығында, фуникүлјорун габағында олмалы, кечмиш университет јолдашы илә көрүшүб, кирајә үчүн тәзә мәнзилә бахмалы иди. Јазылдыгы кооператив ев һәлә истифадәјә верилмәдијинә көрә кирајә етдији отагларда галырды. Сон евдә, нечә дејәрләр, бычаг сүмүјә дајанмышды: мәнзил сәһибинин гызы она көз вериб ишыг вермир, евин ичиндә һәр күн она одлу-аловлу мәктублар јазырды. Чавабсыз ешгинин дәрдиндән бу јахынларда өзүнү өлдүрмәк истәмншид вә гызын валидејиләри чарәсизликдән Халидә тәклиф етмишдиләр ки, һәмишәлик галыб онлара огул олсун, ја да чыхыб кетсин...

Халид, әлбәттә, јурдсуз-јувасыз дејилди. Ағсуда балы-бағатлы ата-баба еви варды. Атасы Әлисәмәд рајон гәзетләриндә тез-тез чыхыш етдији үчүн Һикмәтзадә әвәзинә «Һикмәт» имзасыны көтүрмүшдү. Халид мәмнунијәтлә атасынын јанында гала биләрди. Марағлы киши иди, сөһбәтләри дә тутурду. Анчаг елми иш Халиди вахтанын чохуну китабханаларда кечирмәјә мәчбур едирди.

Белә хүсуси елми китабханалар исә Ағсуда јох иди. Одур ки, инди пәһриз һәкими Чичәк ханымла эмәлли-башлы данышмадан, мәнзил кирајәләмәјә тәләсирди.

2

Ев дағ дөшүндә, сылдырымда тиклимишди. Әлдән габ-гачаг дүшөндә, ајаг алтындан даш гопанда дијирләниб учурума кедирди. Ајагјолу евдән элли аддым аралы кичик дәрәдә иди. Үч јашындан Чичәк дә бөјүкләр кими өз ајаглары илә о дәрәјә кедиб кәләрди. Һәтта ғышда, дүңјаны лај-лај дүмағ, көјүмтүл гар басанда да о, үшү-јә-үшүјә артырмаја чыхыб хырда јалын ајагларыны орада дүзүлмүш јаш чәкмәләрә вә ја галошлара кечирир, дизә гәдәр гара бата-бата, учурум кәнары илә дәрә-јә енир, сүрүшә-сүрүшә, јыхыла-јыхыла гајыдырды. Нә сојугдан горхусу варды, нә учурумдан. Ичәри кирән кими исләг дизләрини ода вериб, нәнәсинин јорғанынын алтына кирирди. Амма даһа јата билмирди. Ата-анасынын ја-тагдан галхан кими дәрһал иш-күч барәдә данышмаға башладыгларыны, бабасынын ојанар-ојанмаз өскүрүб синәсини арытладығыны, атасынын артырмаја чыхыб де-јинә-дејинә јаш галошлары ајағына нечә кечирдијини вә гарын үстүндә ағыр аддымларла «хурт-хурт» салыб дәр-рәјә сары узаглашдығыны ешидирди.

Ијирми ики ил бундан әввәлки о «хурт-хурт» инди дә Чичәјин гулагларында иди. Ушаглығын о узаг, амма ај-дын дүңјасында баш вермиш бир һадисә хүсусилә јадда-шындә һәмишәлик из салышды.

Јаз башы евләрин әтрафында гар әријиб торпаға һоп-мушду. Тәзәчә чыртлајыб баш галдыран јашыл отларын халчасы үзәриндә орда-бурда ағ-бозумтул гар адачыгла-ры галыб сәһәр күнәшинин шуалары алтында бәрг ву-рурду. Дәрәнин јолу исә гардан тәмизләнмишди, нечә

күн иди ки, ораја кедән јашлыларын ајаглары алтында «хурт-хурт» ешидилмирди.

Анчаг бир сәһәр Чичәк јенә дә таныш «хурт-хурту» ешидиб ајылды. Фикирләшди ки, кечә јенә гар дүшүб. Кичик пәнчәрәнин пәрдәсини јана чәкиб һәјәтә бахды. Һәр јан јамјашыл иди. Гар дүшмәмишди, анчаг «хурт-хурт» ачыг-ајдыш ешидилмирди.

Чичәк артырмаја чыхды. Атасынын ири галошларыны ајағына кечириб сүрүјә-сүрүјә һәјәтә тәләсиб, сәсин һарадан кәлдијини билмәк истәди. Сәс чәкиб ону төвләјә сары апарды. Төвләнин гапысынын аралы тахталары арасындан бахыб ичәридә дағ бојда бир ат көрдү. Атын габағында — ахурда бир галаг саман варды. Елә иштаһ-ла јејирди, елә ширин «хурт-хурт» салмышды ки, Чичәк галошларыны сүрүјә-сүрүјә, севинч гарышыг һәјәчәнла чығыра-чығыра евләринә сары гачды.

— Төвләмизә ат кириб! Төвләмиздә ат вар!.. — Отаға кириб атасына сары гачды. — Ата, төвләмизә...

Атасы Ширағанын әли чох ағыр иди. Чичәјин пејсә-риндән елә чәкди ки, гыз үзүгөјлу һәсирин үстүнә јыхы-лыб һәрәкәтсиз галды. Һачандан-һачана өзүнә кәлиб көзләрини ачды, әлини ағына апарды. Хырдача овчу ганла долду. Чәтинликлә башыны дөндәриб анасына бах-ды. Лакин чарлајыны јанында киримишчә гурујуб гал-мыш анасы Мүслимә онун көмәјинә кәлмәди. Чүнки Ши-раға онунла анасынын арасында дајанмышды.

Шираға енликүрәк, күрән бир киши иди. О гәдәр лал-динмәз кәзирди ки, сонралар Чичәк нә гәдәр чалышыр-дыса, атасынын сәсини јада сала билмирди.

О күнүн ахшамы, гаранлыг говушандан сонра Ши-раға аты төвләдән чыхарыб узаг кәндләрдән биринә сат-маға апармышды. Амма сәфәри узун чәкмишди. Атасы гајытмамыш, Чичәјин башына даһа бөјүк бир бәла кәл-

мишди: атын саһиб Исабала кәлиб Ширағанын арвады Мүслимәни гачырмышды.

О вахтлар дағларда јашајанлар ичәрисиндә сәрт, амансыз гануилар һөкман иди. Атын, бәзән һәтта јәһәрин оғурланмасы, јахүд атын гујругунун гырхылмасы ат саһибн үчүн ән ағыр тәһгир сајылыр вә бунун әвәзиндә оғрунун вә ја сәбәккарын аиләсинә саташырдылар.

Чичәк кәдәр вә үзүнтү илә хатырлајырды ки, анасыны кечә-күндүз, арамсыз көзләсә дә, нәдәнсә, һеч кәсә һеч нә демирди. Ким билир, бәлкә дә анасынын о кедән кедиб бир дә гајытмајачағыны дүдугуна көрә сәссиз-сәмирсиз көз јашы ахыдырды.

Атасы Шираға јәгин ки, арвадынын оғурландығыны ешидиб бир даһа кәндә гајытмады, баш көтүрүб өлкәнни шималына кетди. Соңралар ким исә ону Уралын учгар кәндләриндән бириндә көрдүјүнү хәбәр вермишди.

Чичәјин ата бабасы Абузәрлә ата нәнәси Пәризад фағыр, зәһмәткеш гочалардылар. Аиләнни мүсибәтиндән сонра адам арасына чыхмаға үзләри олмаса да, колхоз тәсәррүфатындан кәнарда гала билмирдиләр. Абузәр гышда нахыра кедир, јәјдә арычылыгла мәшгул олурду, Пәризад исә гушчулугла. Шираға да нахыр отарырды, анчаг Мүслимәни, нечә дејрләр, ламбыг ичиндә сахлајарды. Чичәјин о илләрдә ондан-бундан ешитдикләринә көрә анасы һәлә чаванлығындан чохлаарынын хошунә кәлирмиш, ағча-маја, бојлу-бухунлу, гәшәнк гызмыш, чивәдәк чевик олмасына бахмајараг, хасијәти ипәк ки-ми јумшагмыш, ирадәси зәифмиш. Чаванлардан кимсә онун һаггында тутарлы бир сөз дејибмиш: «Кәндимиздә бирчә дәнә чинс гыз варса, о да Мүслимәдир». Бәлкә буна көрә дә Шираға арвадыны евдән кәнара бурахмырмыш, Мүслимә анчаг ев ишләри илә мәшгул олурмуш вә бәлкә елә буна көрә о рәһмсиз, гисасчы — ат саһибн

Исабала Ширағадан башга чүр интигам алмајыб, мәһә о «чинс гыз»ы гачырмышды...

Аталы-аналы јетимлијинин ачы күнләрини јада салдыгча Чичәк атасы илә Исабаланын һәрәкәтләрини һеч дә адн наданлык ки-ми гијмәтләндирмәјиб дүшүнүрдү ки, бүтүн бәдбәхтликләр инсанын өз нәфсинә ујуб, јалныз өз нәфсинин тәләбини өдәмәјә чан атыб, әтрафында һеч кәсн көрмәмәһиндән тәрәмирми?

Анасыны бир нечә әј сәрәсәр көзләдикдән сонра көрпә Чичәјин көз јашы гурумушду. Гызчыгаз евдә, һәјәтдә тәк-тәнһа вејлләнпир, өз-өзүнә гуллуғ едир, ачыјанда гуру чөрәкдән, пендирдән тапыб башыны гарышдырыр, ја худ һинә кирир, күнч-буцагдан јумурта тапыб, сындырыб елә чий-чий башына кәкирди, зәифликдән даим үшүтмәли чаныны гыздырмаг үчүн дағ дөшүнә дырманыр, әлләрини гојнуна гојуб күн алтында отурурду.

Бүтүн гышы дағлары әсирликдә сахлајан булудлар тез-тез парчаландыгча, ара-бәрәдән мави сәма гырпым чалмаға башлајырды, гызмар шүалар јамачлара күлләрдән халылар сәриб, һәр јери әлван нахышларла бәзәјирди. Чичәјин хәбәри јохду ки, һәмн ајларда онун алны, јанаглары, хырдача бурунун үстү вә чәнәси дә бәзәнмишди. Бу бәзәкдән-чилләрдән о, бәлкә узун мүддәт хәбәр тутмајачагды, чүнки күзкүјә бахмаға адәт еләмәмишди.

Бир күн гоншу һәјәтдәки ушаглардан бири ону көрүб јолдашларына хәбәр вермишди ки, Чичәји чил басыб. Бундан сонра ушаглар тез-тез онларын чәпәрләринә дарашыб чығырышырдылар:

— Чилли Чичәк! Чилли Чичәк!

Чичәк бу сөзләрин јахшылығыа, пилијәми дејилдијини баша дүшмүрдү. О да ушагларла бирликдә атылыб дүшүр, «Чилли Чичәк, чилли Чичәк!» — дејиб күләкүлә, чинкилтили авазла охујурду. Бир күн тәсәдүфән

күзкүжө бахыб үзүнө сәпәләнмиш чиллери көрөндө гызчыгаз донухуб галды. Бармагыны жаш елөжиб чиллери сиймөк истөди. Сабунла да кетмөди. О гөдөр сүртдү ки, жанаглары суланыб жара олду. Сонралар да һеч нө көмөк етмөди, үзү чилли галды. Гышда чиллөр азалыр, жазда тээздөн жанагларыны, бурнунун үстүнү, алныны вө чөнөсини басырды. Ушаглар чөлөрө долушуб «Чилли Чичөк, чилли Чичөк» — дежө авазла чыгырышса да Чичөк даһа ешижө чыхмыр, аксинө, гапыны архадан баглайыр, бир күнчдө отуруб бојуну бүкүрдү.

Бир дөфө, онун көрөк ки, беш жашы оlanda бабасы Абузөр нөнөси Паризадла вө колхоз сөдрилө мөслөһөтлөшөб сөфөрө һазырлашды, нөдөнсө, Чичөји дө өзү илө апармагы гөрара алмышды.

Нөнөси гызчыгаз үчүн үст-баш, дөјишик һазырлады.

Абузөр хурчунун бир көзүнө Чичөјин дөјишөјини, о бири көзүнө узаг жолда жемөк үчүн ајын-ојун гојду.

Көрөк ки, ијул ајынын орталары иди. Даг һавасы тез-тез дөјиширди. Бөзөн елө исти дүшүрдү ки, Абузөр киши Чичөји чај көнарына апарыб, орда бир-бириндөн гырхөлли метр аралы жашыл адачыглар киши ком-ком битмиш сөјүдлөрин көлкөсиндө далдаланыр, бөзөн дө ушагы сојундуруб, чајын сакиг ахан јерлөриндө чимиздириб кэдэрлө сорушурду:

— Бу чиллөр һардан көлиб басды сөнин үзүнү?

Чичөк бу сөфөрин бош-бошунда олмадыгыны дүјмүш киши, сују шаппылдада-шаппылдада күлүрдү:

— Нөнөм дејир ки, бөјүјөндө һамысы кедөчөк!

Јол чоһ узун иди. Кечөлөр чобанларын дөјөлөриндө галырдылар, сөһөр тездөн пијада жола дүшүрдүлөр. Бөзөн дө јолдан кечөн жүк машынларына минирдилөр.

Үч күндөн сонра Исабаланын ишлөдији мал фермагына јетишилөр.

Чискин чилөјирди. Чичөјин үз-көзү, үст-башы чим су иди.

Үч-дөрд евин өһатө етдији бағлы-бағатлы һөјөтө чаган киши итлөр һүрүшүб һарај салдылар. Евин ағбирчөк гадынлары астанаја чыхыб көлөн јад адамларын ким олдуғларыны тәхмин етмөјө чалышдылар.

Абузөр енли пөнчөсини горхудан онун гычына гысылмыш Чичөјин башына гојуб, хырылтылы сөслө чығырды: — Ај адам! Бу гудурмушлары киридин, бир баш ачаг көрөк һансы гапыны дөјөк, һансы евө күман көтирөк!

Елө бу вахт даг дөшүндөки евин архасындан чапараг чыхан атлы сүр'өтлө онлара жахынлашды. Чичөјин јадында иди ки, атын налларындан голан палчыг өтрафа сөпөлөндикдө онун үст-башыны да батырмышды. Көлөн Исабала иди. Атыны сахлајана киши баба илө нөвөнин өтрафында дар бир даирө вурду. Нөһажөт, чилөвуну чејнөјөн ағ фынхырыб дајанды.

Пөһливан чүссөли Исабаланын сифөти зөһмли олса да жапышыглы иди.

Евлөрин астанасына хөјли адам чыхмышды, — арвадлар, ихтијар гочалар, ушаглар.

Чичөк үркөк бахышларла бу адамларын арасында өз апасыны ахтарырды.

Исабаланын кур сөси ону диксиндирди:

— Киши ахтарырсан, а киши?

— Исабаланы.

— Демөли, мөни, — дејиб Исабала атдан дүшдү. Елө бу вахт Чичөјин көзлөри сол тәрөфдөки тээ евин астанасына чыхмыш бој-бухунлу гадына саташды. Мүслимө иди. Исабала онун үчүн ајрыча ев тикмишди. Чичөјин көзлөри һөјрөтиндөн аз гала һөдөгөсиндөн чыхачагды. О гышырмаг, ики ил һөсрөтиндө олдуғу апасынын үстүнө атылыб синөсинө гысылмаг истөјирди. Анчаг, нөдөнсө, јериндөн тәрпөнө билмөди. Кечирдији һөјөчанданмы,

жахуд күчлү горхуданмы, јериндэчэ гурујуб галды. Чох гәрибә иди, Мүслимә дә она сары кәлмәди. Астанада да-јаныб сол чіјни үзәриндән Чичәјә бахырды. Өзү дә јад бир гадын кими. Елә бил баласы илә өмүрлүк ајрылыға дүчар иди, елә бил ону тилсимләмишдиләр.

— Мәсләһәтә кәлмишәм, ај Исабала, — дејиб Абузәр тәмкинлә сөзә башлады.

Исабаланын бирчә бахышы евдәки арвадлары көз гырпымында сүфрә ачыб сәлигә јаратмағына кифајәт етди.

Јенә дә Исабаланын кур сәси ешидилди:

— Ичәри бујурун.

Абузәрлә Чичәк ихтијарсыз, Мүслимәнин дајандығы гапыја јөнәдиләр.

— Ора јох! — Исабала елә бил әмр етди.

Беләликлә, баба илә нәвә Исабаланын биршичи арвадынын евинә кетдиләр.

Абузәрин габағына чај гојдулар, Чичәјә шәкәрчәрәји вердиләр.

Сәһбәт чох гыса олду.

Абузәр деди:

— Анлән бөјүкдүр, Исабала.

Исабала деди:

— Аллаһ вериб.

— Дејирәм, Шираға бир гәләтди еләди... О кедәнди чыхыб кедиб кәнддән, нә өлүсү бәллиди, нә дириси... Сән дә бизә елә шапалаг чәкдин ки, сәдасы бүтүн Лачын дағларына јайылды. Ики илдир ананы баладан ајырыбсан, бу көрпә гузуну мәләр гојубсан. Бәс дејилми зүлм еләди-јин?

Исабаланын ири ала көзләри буланды.

— Сөзүјүн чаныны де, а киши!

Ев јијәсинин зәһми гочаны басмышды.

— Дејирәм... Бәлкә даһа бәсди бизим кәлини душтаглыгга сахладын. Бәлкә верәсэн апарым евинә?

— Душтаг нијә олур? Мүслимә бу евин ханымыды, оғлумун анасыды.

Мәсәлә гәлиزلәшди. Мүслимә бу ики илдә онун үчүн оғул да бәхш етмишди.

Халы-халча илә бәзәнмиши отағы бир мүддәт сүкут бүрүдү.

Абузәр киши шүшәбәнд дәһлиздә ојнајан ушаглардан кәнарда дајанмыш Чичәјә бахды. Гызын кирпикләри нәм иди, әлиндәки шәкәрчәрәјини дишләм дә вурмамышды.

Абузәр киши јалвармаға башлады:

— Бу тифилин тәгсиринәдир? Ушаға һәр шејдән әввәл ана лазымдыр, өзү дә гыз ушағына.

Исабала столун үстүндәки «Казбек» гутусундан бир папирос чыхартды, јандырыб түстүсүнү кәнара үфүрдү.

— Адәт адәтдир, Абузәр киши. Тәгсиринә мәнним үстүмә јыхма. Бизим дағларда һалал сүд әммиш һәр кәс үчүн мүгәддәсдир бу адәт. Бир дә ки, ичазә верирәм, кедиб Мүслимәјлә өзүн дә даныша биләрсән.

Абузәр киши куман кәтирмәдән сорушду:

— Кедәр мәннән?

Исабала илк дәфә гәһгәһә чәкиб күлдү.

— Киши евиндән ат оғрусунун евинә ким гајыдар? Аралыға јенә сүкут чөкдү вә сүкуту јенә Абузәр киши позду:

— Белә чыхыр ки, биз гочалар јеканә тәсәллимиз олан нәвәмиздән ајрылачағын.

Исабала тәәччүблә гочаја бахды.

— Елә нијә?

— Бајаг дедим ки, гыз ушағы анасыз бөјүјә билмәз.

Исабаланын көзләри јенидән буланды.

— Елә бөјүјәр ки!. Әввәла, мән о гәдәр дә инсафсыз дејиләм ки, сиз гочалары јеканә нәвәниздән ајы-

рым, икинчиси, инсафсызлыг еләмәк истәсәјдим дә, сир-сифәтини мурдарлыг тутмуш бу күчүјү өз ушагларыма гатмаздым. Апарын өзүнүз бөјүдүн ону. Анчаг елә еләјин ки, атасына охшамасын... Оғула күчүнүз чатмады, бәлкә нәвәјә чатсын.

Абузәр киши көксүнү өтүрүб ајага дурду. Амма Исабала ону бурахмады.

— Үзү ахшамадыр. Бу вахт жола чыхмазлар, — деди. — Галын чај-чәрәк јејин, сәһәр жола дүшәрсиниз.

Јагыш кәмишиди. Абузәр киши һисс еләмишиди ки, Исабаланын бир сөзүнү ики еләмәк олмаз.

Күн батана кими Абузәр киши алма, армуд, албала, килас агачларына тамаша еләјә-еләјә бағчада кәзди.

Чичәк исә анасынын олдугу евдән он-он беш аддым аралы, јекнәсәг шырылты илә ахан архын кәнарында, нәм отларын арасында гурдаланыр, көзүнү артырмадан ајыра билмир, анасынын нә вахт ешијә чыхачағыны һәсрәтлә көзләјирди. Хырдача үрәји елә бил синәсиндә јох, боғазында вурурду.

Архын кәнарында о, хејли вејләнмәли олду. Нәһајәт, Мүслимә артырмада көрүндү, алчаг кәтили чәкиб алтына гојду. Дизләринин үстүндә сахладығы ләјәнин ичиндәки дүјүнү нә гәдәр диггәтлә арытмаға чалышды нә да, көзләри арха тәрәфдә иди. Ана илә бала сәһр-ләнмиш кими бир-биринә бахырды. Неч бири дилләнмәсә дә, бахышлары дилсиз сөһбәт еләјирди. Онлар каһ күлүмсәјир, каһ донухуб дурур, каһ да көзләри јашла чулгаланырды. Лакин бир-бирләринә јахынлаша билмирдиләр.

Бир-ики дәфә Чичәк сајыглығыны итириб дикәлди, анасына јахынлашмаг истәди. Анчаг Мүслимәнин горху долу көзләри кениш ачылыб, санки гызына хәбәрдарлыг етди ки, јахынлашса о дәгигә ајрылмалы олачаглар.

Гызчыгаз ајаг сахлады, додаглары әсә-әсә һычгырды вә кедиб архын кәнарында отурду.

Шәр гарышыр, гаранлыг кет-кедә гатылашырды. Анчаг ана илә бала јерләриндән тәрпәнмирдиләр. Бир аздан гаранлыгта бир-бирини итирдиләр. Инди анчаг бир-биринин һәниртисини дујур, һарада олдугларыны узагдан-узаға тәхмин едирдиләр.

Бирдән Мүслимә Чичәјин нәфәсини бајагдан сәссизчә ахытдығы көз јашларынын ислатдығы јанагларында һисс едиб диксинди вә чырпыныб гызыны бағрына басы, өпмәјә, јаламаға башлады. Санки оғурлуг едирди.

Исабаланын сәси кәлдикдә Мүслимә Чичәјин санки гыч олмуш назик голларыны бојундан гопарыб артырмадан гачды, отагда көздән итди...

Дағ чыгырына дүшмәк үчүн јашыл тәпәни енмәк ләзым иди. Абузәр киши Чичәјин әлиндән тутуб ардынча апарырды.

Гоча кери бахырды, Чичәјин исә көзү архада — анасынын јашадығы евин артырмасында галмышды. Баба илә нәвә тәпәнин о тајына енәр-енмәз Мүслимә, нәһајәт, артырманын гапысында көрүндү вә о ан да Чичәјин синәсиндән ниһилт гарышыг бир фәрјад гопду:

— Ана!.. Ана!.. Ана!..

Үзү ашағы нечә гачдыгындан хәбәри олмады. Артырмаја чатмамыш ајаглары бир-биринә илишиди, үзү-гојлу јерә сарилди. Өзүнә кәләндә һәрәкәтсиз дајанмыш гучағы ушаглы анасыны көрдү. О бири евин артырмасынын гапысында исә һејбәтли бир чүссә дајанмышды. Бу Исабала иди. Тәпәни енән Абузәр кишијә сары дөндү вә онун кур сәси ешидилди:

— Кәл Ширағанын күчүјүнү апар!..

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбајҹан Республикасы
Дәһләт КИТАПХАНЫ

Ики ил дэ Чичэк анасыны жалыз јухуда көрдү. Бу гарышыг-горхулу јухуларда о, мин бир балаја дүчар олурду, каһ учурума јуварланыр, каһ чанавар пәнчәсинә кечир, каһ да мешәдә азырды. Бу дәфә дә гәрибә, анлашылмаз вәзијјәт јаранырды: бахыб көрүрдү ки, анасы Мүслимә ики-үч аддымлыгында дајаныб, ону хилас етмәјә һеч бир чәһд көстәрмир. Чыгырыб анасыны көмәјә чагырырды, анчаг сәси чыхырды... Ушаг инилдәјирди, бәдәннин сојуг тәр басырды.

Белә һалларда нәнәси Пәризад Чичәји ојадыб сакит еләјир, јастыгыны дүзәлдиб: «о бири бөјрү үстә јат», — дејирди. Лакин һансы бөјрү үстә јатырдыса, дәһшәтли-гарышыг јухулар јазыг гыздан әл чәкмир, ону үзүрдү. Һәр дәфә кечә дүшәндә бүтүн варлыгыны горху бүрүјүрдү.

Чичәк једди јаша чатанда Мүслимәннин бөјүк бачысы Салатын кәндә кәлиб бир һәфтә онларда галды, гыз үчүн шәһәрдән кәтирдји пал-палтарын ора-бурасыны бәндләјиб сәлигәјә салды, Чичәји шәһәрли гызлар кими кәјиндирди вә тәдричән өзүнә иснишдирмәјә чалышды. Кичик јашларындан ағыр сарсынтылар кечирмиш Чичәк Салатыны бир мүддәт јахын бурахмады. Гачыб дәрәдә, дашларын арасында, јахуд јухарыдан енән чыгырын кәнарында отуруп, бир дә гаш гаралан вахт нәнәси евә гајыданда һәјәтә кәлирди. Салатынын гадынлара јарашмајан бөј-бухуну да Чичәји горхутмушду. Үздән гәшәнк олса да, башы аз галырды тавана дәјсин.

Нәнәси Чичәјә јалварыр, дилә тутмаға чалышырды ки, Салатынла кедиб Бақыда јашасын, орада охусун. Дејирди ки, тез-тез кедиб она баш чәкәчәк, јай тәтилләриндә исә халасы Салатын ону бабасыкилә — кәндә кә-

тирәчәк. Чичәк даш кими сојуг вә динмәз, башыны булајыб разылашмырды:

Бир дәфә Чичәк гапыја јахынлашанда Салатынын јаныглы шикајәтини, дәрдли-дәрдли ағладыгыны ешитди.

— ... Дедим она аналыг еләрәм, бачымын кунаныны јујарам, ону гызлыға көтүрүб тәсәлли тапарам.

Пәризад үрәк-дирәк верирди:

— Аһ-зар еләмә, гызым, — дејирди, — машаллаһ көзәл-көјчәк гызсан. Јахшы адам азыр бәјәм? Қишиләрин көзләри кор дејил ки. Иншаллаһ әрә кедәрсән аллаһ сәнә өвлад верәр.

Салатын тәсәлли тапа билмирди, һеј башыны булајырды.

Сонра гәрибә бир етираф етди:

— Заһиримә бахма, Пәризад хала, ичим чүрүкдүр. Мән әрә кетмәјәчәм, Пәризад хала. Бирчә күманым о гызды. Көр ушагы нечә сынырыб горхудублар. Адамдан һүркүр... Мән өмрүмү она һәср еләмәк истәјирәм. О мәнән дә горхур, чәкинир. Һә бәдбәхтмишәм, Пәризад хала!

Чичәк ичәри кирди. Һеч кәслә бир кәлмә дә данышмадан јеринә узанди вә демәк олар ки, бүтүн кечәни јатмады.

Илк хоруз баны тәзә бир сәһәрин ачылдыгыны хәбәр верән кими Чичәк ајагларыны ашагы саллајыб чарпаядан дүшдү. Салатын анасынын чарпаясында јатмышды. Чичәк кәлиб сәссизчә онун башы үзәриндә дајанды. Халасынын үзүнүн чискиләринә, ағ бәнизинә хејли бахды. Елә бил она иснишмәк истәјирди.

Гызын хәдиф нәфәси Салатынын үзүнә дәјди. Көзләрини ачыб Чичәји башынын үстүндә көрдү. Әлләрини еһтијатла узадыб ону өзүнә сары чәкди, илыг, габарыг синәсинә сыхды. Чичәк мүгавимәт көстәрмәди.

Даг кэндинни кениш мэнзэрэсини, вугарыны, дэрин, сонсуз сэмасыны, Ичэри шәһэрин гују кими дар күчәси әвәз етди.

Салатын тәк јашајырды. Икинчи мәртәбәдә кичик, сәлигәли бир мәнзил и варды. Ени тахтын үстүнә ашылмыш кечи дәриләриндән ала-була бир өртүк салымышды. Ајаг алтына, халчанын сағ-солуна да белә дәриләр салыныб отаға хусуси рөвнәг верирди. Кичик дөһлизи вә бүтүн башга сәһманы олан бу мәнзил Чичәјин хошуна кәлсә дә, илк ајлар үрәји сыхылыр, узаг дағлардакы кәндләри, евләри, нәнәси вә бабасы үчүн јаман дарыхырды. Амма бир мүддәт сонра бу евә дә, мәһәлләјә дә, Ичәри шәһэрин сәс-күјүнә, әзәмәтинә дә алышмаға башлады. Халасы бөјүк китабханаларын бириндә шөбә мүдир ишләјирди. Чичәк евдә тәк галанда шәкилли китаблара тамаша едир, ја да радиону гуруб мусигијә, нагыллара гулаг асыр, һәрдән чәсарәт едиб күчә гапысына да чыхырды.

Бир дәфә гоншу даланын ушағларынын сөһбәтини ешидиб баша дүшмүшдү ки, онун һаггында данышырлар.

— «Гоншумуза тәзә гыз кәлиб.»

— «Һардан кәлиб?»

— «Билмирәм. Салатын халанын гоһумудур».

— «Јахшы гыздыр!»

— «Чиллидир».

Чичәк тез евә гачыб гапыны багламышды.

Салатын ону мәктәбә јаздырды. Дәрсләр башланана кими ахшамлар ишдән кәлиб, әлифбаны она сәбирлә өјрәтмәјә чалышырды. Ысс еләјирди ки, Чичәк тез көрүб көтүрән, тез гаврајан гыздыр, һәтта ев ишләриндә дә зирәк вә сәһманлы иди.

Арабир Салатынын гара чијәри ағрыјанда Чичәк она гуллуғ еләјир, шүшәјә исти су долдуруб ағзыны баглајыр, исти шүшәни дәсмала бүрүјүр вә халасына верирди ки, ағрыјан јеринә гојсун. Халасына бахмаға кәлән һәким тәкидлә дејирди ки, Салатын хусусилә јемәјинә фикир версин. Баша салырды ки, илк невбәдә вә һәр шәјдән әввәл пәһризә риәјәт етмәлидир. Мәсләһәт көрдүјү хөрәкләрин адларыны садалајыр вә Салатын үчүн зәрәрли јемәкләри дәнә-дәнә тәкрат едирди. Анчаг Салатын өз билдијини еләјирди.

— Чандан дүшүрәм, — дејиб, көһнә вәрдишлә јенә јағлы, туршулу хөрәкләр јејирди. Чичәк јалварыб она һәкмин дедикләрини, мәсләһәтләрини хатырладыр, Салатын исә иштаһла јејә-јејә башыны булајырды:

— Хөрәји дә дәрман кими јесәм, даһа мәним үчүн нә галар бу дүнјада! — дејирди.

Сонра јенә ағрылар башлајыр. Салатын инилдәјир, зарыјыр. Чичәк она гуллуғ етмәјә башлајырды. Халасына о гәдәр иснишмиши ки, һәтта доғма анасыны, узаг даг кәндини, нәнәсини вә бабасыны унутмаға башламышды. Инди онлар Чичәјин јухусуна да кеч-кеч кирдиләр.

Ағрылар кәсиләндән сонра Салатынын рәнки ачылыр, үзү күлүр, елә бил хәстә олдуғуну бүсбүтүн унутур, ахшамлар Чичәјә тәзә тикдији гәшәнк палтары кејдириб дәннз сәһлине, јахуд киноја апарырды.

Бир нечә дәфә театра да кетмишдиләр. Белә вахтларда һәјәт Чичәк үчүн әсил бајрама чеврилирди. Лакин илдән-илә бу бајрамларын сајы азалыр, горхулу, кәдәрли, ачы күнләрин сајы чоһалырды. Илдән-илә боја-баша чатан Чичәјин бүтүн варлығы илә бағландығы истәкли халасыны — јекәнә архасыны итирмәк горхусу артырды.

Бу евдә о, Салатынын балача һәкими олмушду. Гара чијәр вә мәдә хәстәликләри һаггында о гәдәр китаб

вә хусуси әдәбијјат охумушду ки, һеч бир сәһвә јол вер-мәдән халасынын көмәјинә кәлирди. Һарада бу хәстәликләрә аид тәзә мәғалә, мәлүмат чап олунурдуса о сатат тапыр, Салатынын дәрманларыны вахтлы-вахтында верир, пәһриз хәрәкләри биширир, зорла халасыны једирдирди. Бир сөзлә, вар күчүнү чәмләшдириб халасынын өмрүнү мүмкүн гәдәр узатмаға чалышырды.

Мәһәлләдә илк заманлар хырда ушаглар она саташыр, «чилли ханым», «чилли бачы», «чилли Чичәк» — дејә әл чалыб чығырышырдылар. Шәһәрли ушаглары да бу сөзләри авазла дејирдиләр. Анчаг Чичәк онлара мәһәл гојмурду.

Мәктәбдә дә, бешинчи-алтынчы синифләрә гәдәр Чичәјә сөз атан, ад гојмаға чалышан бир нечә ушаг тапылмышды. Чичәк орада да өзүнү тәмкинли, дәјанәтли апармышды. Куја һеч бу атмачалары ешитмирди. Анчаг әслиндә бу тәмкин вә дәјанәт она чох баһа баша кәлирди. Бүтүн атмачалар үрәјинә хал салыр, әзаб верирди. Гызын һеч кәсә еснишә билмәдијини, үрәкклијини, тәклијини Салатын әлбәт ки дујурду.

Бир дәфә онун түнд гызыла чалан сачларыны охшарыб сорушду:

— Гызым, һансы институту кирмәк истәјирсән?

Чичәк чожданкы арузуну билдирди:

— Тибб институтуна.

— Нијә ора?

— Һәким олмаг истәјирәм, — Чичәјин хәјалы узагларда иди. — Истәјирәм сән агрымыјасан, истәјирәм һәмишә үзүн күлсүн, һәмишә күмрәһ олсан. Билирсән сән нечә гәшәнксән, мәним әзиз Салатыным. Истәјирәм әрә кедәсән.

Салатын гәһгәһә чәкиб күлдү.

— Әрә кетмәк вахтым кечди, гызым... Бирчә чансағлығы бәсимди.

Чичәк сәнәдләрини тибб институтуна верди. Чох чалышган иди, кәләчәк сәнәтинә вургун иди. Гәбул имтанларыны мүвәффегијјәтлә верирди. Һәтта онунла бирликдә институту кирмәк истәјән гызлара — тәзә рәфигәләринә дә көмәк едирди.

Адыны гәбул олунанларын сијаһысында көрән ки ми халасынын ишләдији китабханаја гачды. Гыз хејлагынын шәһәр ичиндә күчә илә гачмасы һамынын диггәтини чәлб етсә дә, буна әһәмијјәт вермәдән өзүнү китабханаја јетирди.

— Салатыным! Салатыным! — дејиб халасынын бојуна сарылды.

Салатынын севинчинин һәдд-һүдуду јох иди. Бүтүн китабхана ишчиләри онлары араја алмышдылар. Мәсләһәт көрүрдүләр ки, бу фөвгәл әдә һадисә һөкмән гејд едилсин.

Јығышыдылар, гејд етдиләр.

Икинчи дәфә исә һәмин адамлар бу мәнзилә дәфин мәрасиминә топламышдылар. Салатын бир нечә ај јорган-дөшәкдән дурмајыб, шам кими әријиб сөнмүшдү.

Чичәјин бабасы илә нәнәси дә өзләрини дәфин мәрасиминә јетирмиш, бир һәфтә нәвәнин јанында галыб кәндә гајытмышдылар.

Беләликлә, Чичәк јенә тәнһа галмышды.

Өмрүнүн сон күнү Салатын ишарә илә ону јанына чагырмыш, китаб рәфинин кичик сијиртмәсини ачдырыб Чичәјин адына јаздырдығы әманәт китабчасыны, анасы Мүслимәнин бәхт үзүјүнү, сырғалары вә гызыл голбагыны она вермишди. — «Бунлар сәниндир, анан көндәрмишди. Әманәт китабчасы да сәниндир, сәнин адына гојмушам».

Чичәк аза гане олмағы бачарырды. Институтдан алдығы тәгаүдү дә нәзәрә алынса бир тәһәр доланмаг олар-

ды. Инди бүтүн мүрөккөб везијјетлөрдөн өзү тәкликдә чыхмалы, һәјат мәсәләләриндән баш чыхармалы иди.

Тәләбәләр арасында она гәрибә ишарә едәнләр, тәһалыгындан, кимсәсизлијјиндән истифадә едиб евинә ајаг ачмаг, јахуд онларда хырда мәчлисләр гурмаг барәдә ејһам вуранлар да тапылырды.

Бәзән автобусда, әрзаг мағазасында үиванына дејилән сөзләри ешидән Чичәк аз галырды дөнүб о кишиләринми, оғланларыны үзләрини, көзләрини дидиб парчаласын. О өзүнү сахлајыр, һеч дөнүб үзләринә дә бахмырды. Үиванына сөзләр, кобуд атмачалар исә давам едирди:

— «Көрәсэн бу мәлакәнин тәкчә үзү чилидир, јохса...»

— «Мәрч кәлирәм ки, онун үзүндә ики мин беш јүз әлли једди дәнә чил вар».

— «Јох чаным, мин беш јүздән артыг олмаз».

— «Мәрч кәләк?»

— «Кәләк».

— «Нәдән?»

— «Бир кружка пивәдән».

— «Бәс нечә јохлајат?»

— «Нечәси јохдур ки!.. Бачыгызы!..»

Чичәк кассаја чатмамыш мағазадан кетмәли олурду.

Институту фәргләнмә илә гуртарды. Арзусуну нәзәрә алараг пәһриз һәкми ихтисасына јијләнмәк үчүн ону Москваја көндәрдиләр. Тә'тил вә тәчрүбә вахтларыны һәмнн тәзә ачылымыш пәһриз јемәкханасында кечирирди. Ондан мүхтәлиф мәсләһәтләр алмаг истәјәнләрнн сајы күн-күндән артырды. Бу мә'нада Чичәк, демәк олар ки, хошбәхт иди.

Пәһриз јемәкханасынын дал һәјәтинә ачылан дәмир дарваза бәрк дөјүлдү.

Габјујан гадын һәјәтә јүјүрүб дарвазанын гапыларыны тајбатај ачды.

Күмүш рәнкли үстүөртүлү јүк машины аз гала дарвазанын диварларына сүртүнә-сүртүнә кичик һәјәтә кирди.

Сүрүчүнүн јанында отурмуш ортабојлу, гырх јашларында, енлипапаг, гарабуғдајы киши чәлд јерә һоппаныб кичик һәјәт гапысындан јемәкханаја кирди...

Чаван сүрүчү дә дүшдү. Кечиб машинын дал гапысыны ачды, ичиндә сәлигә илә габланмыш тојуг-чүчә, дил, әт, көјәрти вә мүхтәлиф башга әрзаг олан јешикләри ашағы ендирмәјә вә өзләрини јетирән хөрәкпајлајан гадылара өтүрмәјә башлады. Гоча гапычы вә енлипапаг кишинин өзү дә тәләсик бу јешикләри дашымага кәлдиләр.

Енлипапаг киши әрзагларын қағызларына гол чәкиб бир үзүнү сүрүчүјә гајтарды. Бу киши пәһриз јемәкханасынын мүдирн Тәвәккүл Талыбов иди.

Аг халатыны кејиб салона кечди. Көрдү ки, салон һәмншә олдуғу кими бошдур. Чәми беш нәфәр мүштәри Чичәк ханымын башына топлашыб мәсләһәт алыр вә она елә тәшәккүрлә бахырдылар ки, елә бил күнү сабаһ шәфа талачагдылар.

Тәвәккүл Талыбов кәдәрлә ичини чәкиб көзләрини јумду.

О, Чичәк ханыма хүсуси нәзакәт көстәрирди. Әввәлә она көрә ки, Чичәк ханым бу јемәкхананын штатында олмадығы вә бурадан мааш алмадығы һалда, јә'ни һеч бир мадди марағы олмадан ишләјирди. Тибб институту-ну битирдикдән сонра Москвада тәһсилни гијаби давам

етдириб, пәһриз һәкимн ихтисасы алырды. Инди бурада бир нөв тәчрүбә кечирирди. Бир дә ки, мэдәни, охумуш, бахымлы гыз иди.

Төвәккүл Чичәк ханымла мейрибанчасына саламлашыб онунла мәсләһәтләшди:

— Чичәк ханым, бәлкә бир саваб иш көрәсиз. Јемәкхананын мүшәриләри үчүн пәһриз јемәкләри һагда јахшы бир мұһазирә охујасыз. Нечә билирсиз? Дејирәм, бу јемәкханамыз үчүн јахшы рекләм олар. Ахы хәстәләрин чохунун бизм бу тәзә јемәкханадан, сизин бурда көстәрдијиниз фәалијјәтдән хәбәри јохдур.

Чичәјин көзләри ришхәндлә сүзүлдү:

— Бәлкә телевизия васитәсилә дә рекләм верәк.

Чидди вә ишкүзар һәкимдән белә ришхәнд көзләмәјән Төвәккүл Талыбов бир гәдәр тутулду.

— Зарафата салмајын, Чичәк ханым. Бәлкә дә лап телевизия васитәсилә. Гојун бир ишләри јолуна салаг, о да олачак.

Чичәк бир мүддәт сусду, сонра разылашды.

— Нә дејирәм ки. Мә'рузә едә биләрәм.

Јемәкхана мүдириндән гызын хошу кәлмирди. Бир ики дәфә һисс етмишди ки, каһ пијада, каһ да нарынчы рәнкли «Жигули» машинында далысынча дүшүб ону күдүр, јәгит ки, һара, нә үчүн, киминлә кетдијини билмәк истәјир. Ашпаз гадынла да бә'зи мәсәләләрдә мәфи һагг-һесаблары олдуғуну, нәсә һәмишә ишарә илә, һим-чимлә данышдығларыны дүјмушду.

— Мәнә нијә белә бахырсыз, Чичәк ханым?

— Нечә бахырам ки?

Төвәккүл Талыбов чиннләрини чәкди.

— Бир тәһәр бахырсыз еј, адамы никаран гојурсуз.

Чичәјни додағлары зәриф-зәриф бүзүлдү:

— Никаран галмајын. Демирсиз хәстәләрчүн мә'рузә охујум? Охујурам. Е'ланы вура биләрсиз.

— Вәссалам? — дејә Төвәккүл Талыбов өзүнү сындырмадан күлә-күлә сорушду. Чичәкдән әл чәкмәк истәмирди. һәким сөзлү адама охшајырды.

Чичәк исә елә бил нәји исә хатырламаг истәјирди. Көзләри хәрифчә гыјылды:

— Дејим?

— Хаһиш еләјирәм. Лап ачизанә хаһиш еләјирәм!

— Сиз мәнни атама охшајырсыз...

Төвәккүл Талыбов өз аләмниндә, тај-тушлары арасында ариф адам сајылырды, түкү-түкдән сечирди. Анчаг инди билмирди ки, бу гәрибә бәнзәтмәни һара вә нечә јозсун.

— Бизим арамыздакы јаш фәрги чох да бөјүк дејил, Чичәк ханым.

— Атамы мән сонунчу дәфә көрәндә сиздән дә чаван иди.

— Рәһмәтә кедиб?

— Билмирәм өлүдү, ја дириди.

Төвәккүл Талыбов бу мүәммалы сөһбәтин јахшылығамы, пислијәми башландығыны анламаг үчүн Чичәк ханымын үзүнә, көзләринә даһа һәрис бир диггәтлә бахды, анчаг тәрс кими һәким һәмнишәки тәк архасы ишыға дајанмышды, үзү вә көзләри кәлкәли иди.

Төвәккүл Талыбов еһтијатла сорушду:

— Үздән охшајырам атаныза, јохса хасијјәтдән?

Гыз онун габарыг, сәксәкәли көзләринә, көзләринин алтындакы торбаларын әсәби титрәјишинә, узунсов үзүнүн ширмајы дәрисинә, вахтындан тез әмәлә кәлмиш бухағына нәзәр салыб, көзләнилмәз бир суал верди.

— Евдә көрпә ушағыныз вар?

Төвәккүл дурухду.

— Гызым вар, — дејиб јенә диггәтлә она бахды. — Нечә ки?

Чичәк көксүнү өтүрдү.

— Гызынызын талеји мәнним талејимә охшајачаг, — деди вә ону тамам чашгын гојуб араланды.

Тәвәккүл Талыбов бир нечә күн һәр дәфә һәкми кәрәндә гәрнбә сусгунлуғла, һәтта бир гәдәр хофлу-хофлу онун ардынча доланды, нә исә сорушмаг, демәк-данышмаг истәдисә, дә, чәсарәт етмәди.

Мә’рузә тә’јин олуан күнү сало́на хејли адам топлашдығыны көрәндә мүдир бирдән-бирә чевикләшди, әјниннә ағ халат кејди, Чичәк ханым чәмаата тоғдим едиб, мә’рузә үчүн она сөз верди. Өзү дә кәнарда отуруб бир мүддәт мә’рузәни динләди. Лакин сонра салондан нә вахт чыхдығындан һеч кәсин хәбәри олмады.

Чичәјин тәләсмәдән, тәмкинлә апардығы сөһбәт әһәтәли вә марағлы иди. Бә’зән чох гәдим дөврләрә мүрачигәт едир, мөвзуну әфсанәләрлә бағлајыр, елми чәһәтдән әсасландырырды. Бә’зи хәстәләрин гидаланмасындан мисаллар кәтирир, јери кәләндә аталар мисаллары да чәкирди: «Аз ашым, ағрымаз башым», «Чох јемәк аз јемәкдән дә гојар». Һәтта, Молла Нәсрәддинин ләтифәсини, молланын ачкәзлүкдән өлүнчәјә гәдәр јејиб чаныны тапшырмыш гоншусуну көстәрәрәк: «Дојан о рәһмәтлик кими олар!» — дедијини динләјичиләрин јадына салды.

Илк дәгигәләрдә, мә’рузәјә тәзә башлајанда о адамла долу салонда јалныз бүтөв бир күтләни көрүрдү. Бир аз да һәјчән кечириди. Салондакылары әлә аландан сонра тамамилә сакитләшди вә таныш адамлары, таныдығы хәстәләри ајры-ајрылығда көрмәјә, һәтта бә’зән онлара адлары илә мүрачигәт етмәјә башлады. Белә анлардан бириндә о, салонун лап ахырында отуруб мә’рузәни динләмәк әвәзинә триптихләри диггәтлә сејр едән һәмнин мүәммалы оғланы — Халиди көрдү, онун мә’рузәјә лагәјдлинјиндән инчијән кими олду.

Әслиндә Халид мә’рузәни ешидирди. Бир нөв, мәк-

тәбдә дәрсә далгын гулаг асан шакирдләр кими динләјирди. Амма әкәр Чичәк мүәллим олсајды вә ону галдырыб сорушсајды ки, «Де көрүм, бу саат мән нәдән данышым?»», Халид әсла өзүнү итирмәјиб дејәрди ки;

«Маддәләр мүбадиләсиндән, оксидләшмәдән, синтездән, ассимилясија вә диссимилясијадан, организмин күндә јүз грам јағ, өзү дә әлли грам битки јағы, әлли грам кәрә јағы ишләтдијиндән, мә’дәалты вәзиләрин функцијасынән позульмасы сәбәбләриндән, мүрәккәб шәкәрли, орта шәкәрли маддәләрдән, гидалардан вә бүтүн бунларын бөјүкләрдә нечә, ушағларда нечә кечдијиндән.»

Чичәк бир саата јахын чәкән мә’рузәсини јеқунлашдырыб, һамыја ләзым олан пәһризин чидди сахланылмасыны мәсләһәт көрдү вә һамыја чансағлығы арзу етди. Салона топлашанлар әл чалыб ону алгышладылар, марағлы мә’рузәси үчүн она јер-јердән тәшәккүр етдиләр. Сонра ики-бијә, үч-бир башына топлашыб Чичәјә әләвә суаллар вермәјә башладылар.

Суаллара ајағүстү чаваблары гуртаранда Чичәк бу адамлары истәдикләри вахт јанына кәлиб мәсләһәтләшмәјә дә вәт етди вә үзр истәјиб деди ки:

— Әзизләрим, мә’рузә үчүн ајрылмыш вахт гуртарды. Инди јемәкханада санитар ишләри башланмалыдыр. Чәмаат дағылышды. Бу вахт көзләнилмәз бир суал ешидилди:

Чичәк ханым, мән дә кедим?

Чичәк дөнүб ики аддымлығында дајанмыш Халиди көрдү. Дурушунда, гамәтиндә амиранәлик варды. Гәшәнк оғлан иди. Буну өзү дә чох јахшы билирди. Өзүндән вә тәлејиндән разы иди. Суалы елә гәрнбә бир е’тинәсызлығла верди ки, елә бил суалын чавабы ону марағландырды.

— Һамы нечә, сиз дә елә, — дејә Чичәк хөрәкпајлајан

гадынларын бири илэ столу кәнара чәкмәк истәјирди ки, өзүнү јетирән Төвәккүл Талыбов ону дајандырды:

— Јох, јох, Чичәк ханым, даһа сизә азијјәт вермәјә-чәјик. Бу күн онсуз да бөјүк зәһмәт чәкдиз, елә көзәл мәрузә еләдиз. Сиз кедин ишиниздә олуң...

Чичәк халатыны сәлнҗәгә салыб, истәр-истәмәз ба-јаг Халидин дајандыгы сәмтә бахды. Халид кетмәмиш-ди.

— Дејирәм, бәлкә сабаһ бөјүрдән бир иш чыхды...

Һәким гәрарыны дәјишмәк истәмәди; елә бил бу оғ-ландакы худпәсәндлији, өзүнә вурғунлуғу сындырмаг истәјирди.

— Онда о бири күн кәләрсиз, — деди.

— Бирдән о бири күн дә вахтым олмаса?

Чичәк гыса, ити нәзәрлә оғланы сүзүб, анламаг истә-ди ки, бу нәдир — эркөјүн бир ушағын тәрслијидир, јох-са «ким кимә үстүн кәләчәк» ојуну? Бәлкә о, доғрудан да бәрк хәстәдир? Бәлкә доғрудан да мәсләһәтә еһтија-чы вар? Чичәк бир гәдәр үрәксиз дә олса, ону иш ота-гына да вәт етди.

Столун архасына кечиб Халидә јер көстәрди. Өзү нсә елә отурду ки, пәнчәрәдән дүшән күн ишығы гызылы сачларыны нурландырды, үзү көлкәдә галды. Һәми-шә архасы ишыға тәрәф дајанмаг онда гәрибә бир ин-стиһктә вәрдишә чеврилмиши. Үзү көлкәләнәндә өзүнү даһа сакит вә архајын һисс едирди.

Кечән дәфә Халид дејәндә ки, «заһиримә бахмајын, алдадычыдыр», Чичәк халасынын вахтилә тәхминән бе-лә дедијини хатырлајыб тутулмушду.

Халид ағ кагыза бүкүлмүш ренгкен шәклини чыха-рыб она узатды.

Чичәк шәкли пәнчәрәнин ишыгына тутуб диггәтлә нәзәрдән кечирди вә оникибармаг багырсагда хырдача дүјмә бојда јараны тапыб кәдәрлә башыны тәрпәтди.

— Нечә јашыңыз вар?

— Ијирми једди.

— Нә вахтдан мәдәниздән шикајәт едирсиз?

— Алты ајдыр... Бәлкә бир аз да чоһ.

Халид елә бил һәмишәлик үзүнә рәсм олунмуш етти-насыз тәбәссүмлә тәләбәлик илләриндән, о вахтлар ке-чирдији һәјәт тәрзиндән гәрибә һекајә данышды.

Үмуми јатагханада үч јолдашдылар. Үчү дә тәгаүд алырды. Вахташыры валидејиләри дә онлара көмәк едирдиләр, рајондан пул, эрзаг көндәридиләр. Анчаг бу үч јолдашын үчү дә о гәдәр јағгысыз јашајыр, бәд-хәрчлик едирдиләр ки, ајын биринчи јарысында пулла-ры тәртәмиз гуртарыр, икинчи јарысыны биртәһәр јары-ач баша вурурдулар; ајын биринчи јарысы јағлы кечир-ди, икинчи јарысы јаван. Ачанда Халид елә кәскин ағры һисс едирди ки, јолдашлары чәлд ордан-бурдан, әсәсән шәһәр гызларындан өзләри илә кәтирдикләри јахмадан-задан алыб чәлд ону једиридиләр. Јахмадан бир-ики дишләм вуран кими Халидин ағрысы азалыр вә о тез-ликлә сакитләширди.

— Өзүнүзү һәкимә көстәрмәк ағлыныза кәлмирди?

— Һм... Тәләбәјдим дә, Чичәк ханым, — дејә Халид күлүмсүндү. — Арзулар о гәдәрди ки, ағрыларыма һеч фикир дә вермирдим. Тәләбәлијин бу чүр гәрибә-гәрибә хошбәхтикләринә бәләд дејилсиниз?

Чичәк истәди десин ки, «Мән һеч вахт әмәлли-башлы хошбәхт олмамышам, анчаг јад адама белә еттирафы јерсиз билиб, бунун әвәзиндә, өзү дә билмәдән Халидин данышыг аһәнкинә гапылыб тәбәссүмлә сорушду ки:

— Бәс нә әчәб тилсинми сындырыб өзүнүзү һәкимә көстәрди?

— Университетдән бизи эрәб өлкәләринә тәчрүбәјә көндәрмишидиләр. Мән Суријаја дүшмүшдүм. Орда мәни кеологларын дәстәсинә тәрчүмәчи тәһким еләдиләр, —

Халид бирдэн күлүб: — Беш ил сөрасэр зәһмәт чәкиб өҗ-рәндийим бир јана олду, эрәбләрдән ешитдијим о бири јана. — Деди. — Эрәбләр бизим кеологлара мүрачнәт еләјәндә кеологлар дөнүб мат-мат мәним үзүмә бахыр-дылар, мән дә көзүмү дөјә-дөјә галырдым. Әдәби дил-дән савајы, эрәбләрдә хејли диалект вар. О диалектләри өјрәймәк үчүн һеч университет дә кифајәт еләмир. Кәрәк һөкмән эрәбләрнин арасында јашајасан. Гысасы, геј-рәтә богулуб башладым диалектләри өјрәнмәјә. Дөнүб јерли эрәбләрни көлкәси олдум. Елә ки, ики-үч нәфәр сөһбәт еләјән эрәб көрүрдүм, бир јол тапыб гошулурдум онларын сөһбәтләринә. Билмәдијим сөзләри дөнә-дөнә сорушурдум, дәфтәрә јазырдым. Тәзәдән тәләбә олмуш-дум, јемәјимни, ичмәјимни вахтыны билмјрдим. Башым ајылан кими гәлјаналты тапыб гурдуму өлдүрүрдүм. Орада да јемәкдән габаг мәдәмдә агры олурду. Амма јемәкдән сонра агры даһа да күчләнјрди, чох вахт сә-һәрәчән зарыјырдым. Истпотду-нәди ондан јемәкләрә о гәдәр вурурлар ки, бир тикә јејән кими адамын ичла-тыны јандырыр.

Чичәк Халидә диггәтлә гулаг асырды.

— Базардан эрзәг алыб биширә билмәздиз?

— Әлимдән кәлмир. — Халид нәји исә хатырлајыб јенә күлүмсүндү: — Тәк бир дәфә Дәмәшгин өртүлү ба-зарына кетдим. Мәшһур базардыр. Мин бир кечә нағы-лдыр. Амма ән мараглысы бу олду ки, көбәји ачыг сүн-бүл сачлы эрәб гызлары көрдүм.

Чичәк тәәччүбләнди.

— Сүнбүл сачлы?

— Бәли, әввәл мән дә инанмырдым ки, эрәбдиләр. Ачпаг сонралар сары сачлы оғланлара, гызлара чох раст кәлдим. Эрәбләрдән сорушанда ки, нечә олуб онлар белә «саралыблар?», күлүб дејирдиләр ки, бир вахт эрәбләрнин сачларынын саралмасынын тәгсири Франса

гызларында олуб. О гызлар Дәмәшгин базарларына Ли-вандан кәлирмишләр. Бүтүн күнү базарда вејлләниб, ахшамүстү машыналарына мииниб сәрһәди кечиб, өз өл-кәләринә гајыдырдылар.

— Сизин хәстәлијинизин тарихи мәни даһа чох ма-рагландырыр; — дејә Чичәк Халиди мәтләбә гајтармаға чалышды. — Бәс Авропа хәрәкләри биширилән јерләрә нијә кетмирдиз?

Халид чијини чәкди.

— О хәрәкләр чох баһа иди.

— Алдыгыңыз пул јемәјинизә чатмырды?

— Чатмагына чатырды... Ачыгы, бир гәдәр гәнаәт еләјирдим.

— Чаныңыз агрыја-агрыја пула гәнаәт?

Харичи өлкәдән алибош гајытмаг олмур. Ата, ана, дост-ашна, һәрәјә бир һәдијә алмалы олурсан. Узун сө-зүн гысасы, ахмаглыгы да еләдим... Бакыја гајыданда һәкимә кетдим. Ишыға салыб көрдүләр ки, иш-ишдән кечиб.

— Инди сизи мүаличә едән һәким нә мәсләһәт көрүр?

— Бир дејил һәким. Чохуна көстәрмишәм. Дејирләр јараны кәсиб атмаг лазымдыр... Бир гоча һәким вар, аз галмышды саггызымы оғурласын. Истәјирди јуху тера-пијасы илә мүаличә еләсин мәни. Бирдән бу јандан хә-бәр чыхды ки, сиз дә варсыз.

Чичәк гајғылы нәзәрләрә ону сүздү.

— Папирос чәкирсиз?

— Чәкирәм.

— Ички нечә? Спиртли ички.

— Олур.

— Чох ичирсиз?

— Јери дүшәндә.

— Нечә јәни «дүшәндә?»

— Демәк истәјирәм ки, ичмәјә һәрис дејиләм. Мәч-лисдә-задда, фәрәһли бир һадисә оландә.

Чичәк гымышды.

— Фәрәһли һадисәләр тез-тез олур? Јә'ни һәр күн, ја һәр һәфтә?

— Елә дә олур, белә дә.

Чичәк чиддиләшди.

— Доғрудан дә сағалмағ истәјирәннизсә папиросу дә, спиртли ичкиләри дә јерли-дибли атмалы олачагсыз.

— Нечә атым?

— Әкәр ирадәнннз зәифдирсә, әввәлчә о гочә һәкимини мәсләһәтинә гулаг асыб јуху терапијасына башлајын. Бир-ики һәфтәјә папиросдан, ичкидән ајрылсаз, сонра о гәдәр дә чәтин олмас сизинчүн... јуху терапијасындан сонра пәһриз хәрәкләрилә мүаличәнизә көмәк еләрдик.

Халид столун үстүндәки ренткен шәклини көтүрүб сәлигә илә кағызә бүкдү.

— Папироса, ичкијә қәлдикдә, ајығлығда дә ата биләрәм, ирадәм мөһкәmdir. О ки галды јуху мүаличәсинә, өмрүмүн ијирми күнүнү јухуда јашамағ истәм ирәм.

— Нијә?

— Бир достум вар. Ән чәтин дәғигәләриндә јарычидди, јарызарафат дејир: «Сүрүнә-сүрүнә јашамағ данса, ајағ үстә өлмәк јахшыдыр».

— Достунузу билмирәм, амма сиз хәстәлијинизин нә дәрәчәдә чидди олдуғуну һејф ки, башә дүшмүрсүз. Бу вәзијәтдә креслоја јайылыб һәр шејн зарафата салмағ олмас. Тамам чидди мүаличә олунмалысыз.

Халид јарыетинасыз, јарыкәдәрлә күләмсүндү:

— Инди сиздән асылыдыр бу.

— Мән јалныз пәһриз һәкимнјәм.

Халид јумшағ, һәм дә чидди бир сәслә өз гәти гәрарыны билдирди:

— Папиросу-зады бу күндән гојдум кәнара. Дәрман-

ларымы вахтлы-вахтында гәбул едәчәјәм. Галды сизин пәһриз хәрәкләри...

Чичәк һисс етди ки, Халид доғрудан, бүтүн чиддили-ји илә бу гәнаәтә кәлиб. Онун башга чыкыш јолу жох-дур, е'тиннасыз тәбәссүмүнә бахмајарағ, о, буну бүтүн дәрһилји илә башә дүшүр.

Чичәк сорушду:

— Евдә хәрәк биширәнниз вар?

— Јохдур. Ата-анам Ағсудадыр. Мән һәләлик кирајә-дә, күнч-бучағда олурам, сиз дејән елә адамым жохдур.

— Бу јемәкханаја нечә, кәлмәјә вахтыныз олачағ?

— Олса дә, олмаса дә кәрәк вахт тапым.

— Күндә азы дөрд дәфә вахт тапыб кәлмәлисиз. Сизин үчүн мүхтәлиф хәрәкләр һазырлајачағлар. Ренткен шәклини итирмәјин. Сонра чәкдирәчәјиниз шәкилләрлә мүгајисә етмәлијәм. Габағчадан хәбәрдарлығ едирәм: бу вахта кими адәт етдијиниз бир чох јемәкләри даһа дилиннзә вурмајачагсыз. Пәһриз јемәкләринин дады бә'зән үрәјиниздән олмаса дә јејәчәксиниз, та сағалана кими.

Халид көзләнилмәз бир суал верди:

— Бәс сағаландан сонра?

— Сағаландан сонра? — дејә Чичәк онун суалыны бир гәдәр далғын тәқрар етди. — Сағлам адамлар дә бир гәдәр пәһриз сахлаја билсәјдиләр, чох јахшы оларды.

Халидә елә кәлди ки, Чичәјин дедији бу сөзләри да-һа кениш мә'нада башә дүшмәк лазымдыр.

Халид һәр күн бир нечә дәфә вахтлы-вахтында пәһ-риз јемәкханасына кәлир, бәјәндији даими јердә оту-рур, хәрәкпајлајан гызлардан бири Чичәјин тапшырығы илә һазырланмыш јемәкләри онун сүфрәсинә кәтирир-

ди. Эвваллар хөрәкпајлајан гызлара, гадынлара елә кәлирди ки, бу бојлу-бухунлу, гәшәнк оғлан хәстә-зад дејил. «Өлмүш нә көзәлди» — дејә һәсрәтлә ичләрини чәкирдиләр. Һәтта ашпаз гадын да нәјисә бәһанә еләјиб Халидә бахмаг үчүн јемәк салонуна чыхмышды: «Бурда дејибләр ки, кечинин готуру булағын көзүндән су ичәр» «Кечинин готуру» дејәндә ашпаз гадын, шүбһәсиз, Чичәјә ишарә едирди. Чүнки Чичәк ашпаз гадынын ишиндән разы дејилдә, өзү дә буну кизләтмирди. Ашпаз гадын башдансовду, кејфијәтсиз ишләдәјинә көрә Чичәк вахтынын чохуну мәтбәхдә кечирмәли олурду, бу исә гадына әл-гол ачмага имкан вермирди.

Чичәк бә'зән Халид кәлмәмишдән әввәл, бә'зән дә хөрәјини јејиб кедәндә сонра салонда көрүнүр вә арабир онунла јемәкханада растлашанда һал-әһвал тутурду. Башга хәстәләрлә нечә рәфтар едирдисә, Халидлә дә елә даврапырды. Анчаг, дејәсән, белә рәфтар Халидә дојумлу көрүнмүрдү. О, үрәјини дә, хәјалыны да гидәландырмаг истәјирди. Һәр дәфә онлар көрүшүб сөһбәт едәндә Халид бу гәрибә гызын көлкәли үзүндә елә бил нә исә ахтарыр, көзләринин гаранлыг дәринлијиндә нәсә охумаг, көрмәк истәјирди. Лакин өмрү узуну анчаг сәртлик көрмүш вә бир вахт хошбәхт ола биләчәјинә үмидини итирмиш Чичәјин үрәјини елә бил кимсә гыфылламыш вә ачарыны итирмишди. Онун сых чилләрлә һашижәләнмиш вә буна көрә дә даһа һиссијатлы көрүнән додагларына баханда Халидә елә кәлирди ки, Чичәјин башга — кизлин тәрәфләри дә вар. Бундан нәтичә чыхараг о, һәтта фикирләширди ки, Чичәјин үзүндәки бу чиддилик бир нев маскадыр.

Ијирми-ијирми бир јашларында Халид университетдә охујан гызлардан бирилә үнсидәт бағламышды. Гыз гәшәнк иди. Буна көрә дә һаггында мүхтәлиф сөз-сөһбәт кедирди. Халид оңу һамыдан мүдафиә етмәјә чалышыр-

ды. Соира мә'лум олду ки, гызын һаггында дејилән сөзләрин чоху доғрудур... Бир заманлар Халиди дујуг салмага чалышан јухары курс тәләбәләри Халидин сарсылдыгыны көрүб демишдиләр: «Сән гызлара, гадынлара чох мәрһәмәтлисән, анчаг онлар сәнин тәсәввүр еләдјин гәдәр дә гузу кими фағыр мәхлуғ дејилләр».

Иш отагында гәбул заманы Халид сары сачлы, көбәји ачыг әрәб гызлардан данышанда Чичәк сөһбәти дәјишмишди. Әкәр онун һиссләри доғрудан дә гәфләр јухусунда идисә, бәс үст-башынын сәлигә-сәһманы нечә олсун? Јәггин ки, бу түнд-гызылы сачлары јыгыб јыгышдырмага, онлары дарајыб рөвнәг вермәјә һәр сәһәр хејл вахт сәрф едир. Һәминә дә үзүн ишигдән гачырыр ки, чилләрши көрмәсинләр. Демәли, Чичәјин һәр һәрәкәти өлчүлүк бичилмиш, дүшүнүлмүш олур? Гәрибәдир, елә бил ејүн заманда адама бахыр да, бахмыр да. Елә бил сәнин үзүндәки бүтүн ани дәјишкликләри көрүр дә, көрмүр дә... Халид Чичәјин үзүнә бахыб фикирләширди: «Көрәсән нечә адамдыр, нечә јашајыб, нечә бөјүјүб? Көрәсән бу вахуа кими, бу јашына кими башына нә ишләр кәлиб? Севибми? Мәним кими сәһв еләјибми, кизли күнаһлары, гәһабәти олубму? Бәлкә башына елә ишләр кәлиб ки, о ишләрдән һеч вахт, һеч кәсин хәбәри олмајачаг?»

5

Чичәјин үзүнә сәпәләнмиш чилләр онун рәфтарындакы чиддијәтлә доғрудан да ујшмурду, заһири көрүнүшүнә арзу едилмәјән бир јүнкүллүк кәтирди. Кишиләрдә, оғланларда ојатдыгы мараг өтәри олурду. Гыфылчым кими тез алышыб, тез дә сөнүрдү. Бәдбәхтликдән онун чилләрлә өртүлмүш үзү чидди марагдан, сәти-

рамдан даһа чох бә'зиләринин хәҗалында шәһвәт һисси оҗадырды.

Күчәдә, мағазادا, автобусларда ешитдиҗи атмачаларын онун ынванына деҗилдиҗини баша дүшән, лakin өзүнү о јерә гоҗмајан Чичәк, Халидин көзләринин ифадосини, бахышларынын кизли ма'насыны да кағыз үзәриндә јазылмыш кими ачыҗ-ашкар охујур, ајдын деҗиләи сөз кими ешидириди. Бүтүн бунлары баша дүшдүјүнү, дујдугуну исә һеч кәс онун үзүндән охуја билмириди. Халидин бахышларындакы ишарәләри, данышығындакы сатириләр-арасы арзу вә истәкләри нә гәдәр зәриф идисә, әввәла-ахыр Чичәји өзүнә рам едәчәјинә, ашина едәчәјинә әмин олан јемәкхана мүдири Тәвәккүлүн ишарә вә һәрәкәтләри бир о гәдәр кобуд вә ибтидан иди.

Бә'зән мүхтәлиф сәвијлә иһсанлар арасында белә бир ојун кедир. Бир тәрәф бу ојуну башлајыр, о бири тәрәф истәсә дә, истәмәсә дә бу хошакәлмәз ојунун иштиракчысына чеврилир. Бу ојундан чыхмаҗ үчүн мүәјјән ирадә вә дејанәт тәләб олунар. Чичәк ирадәсиз гызлардан дејилди. Вахты кәләндә өзүнү, һејсијјәтини мүдафә едә биләчәјинә иһанырды. Лakin бу нә вахт, нечә, нә шәраитдә олачагды, буну билмирдим.

Бир күн рајонун Халг Нәзарәти комитәсинин үзү олан таҗагдүчү гочалардан бири Чичәк ханыма гәрибә бир хәбәр верди: пәһриз јемәкханасынын мүдири, ашпазы, мүһасибни вә үч-дөрд нәфәр хәрәкпајлајаны Ресторан вә Јемәкханалар Бирлијинә мүрачигәтнамә јазыб сүбүт етмәјә чалышырлар ки, пәһриз јемәкханасы дөвләтә анчаҗ мадди зәрәр верир, өзүнү доғрултмур: мүштәри аз, хәрәкләрин гијмәти һәддиндән артыҗ учузду, буна көрә дә маја дәјәри сатыш гијмәтиндән баһа баша кәлир. Куја ики чүт бир тәк мүштәри вар. Тәклиф едирләр ки, пәһриз јемәкханасыны дөндәриб ресторан еләсинләр. Сөз верирләр ки, јахшы оркестр јыҗачаглар вә

бура шәһәрин ән кур кушәләриндән биринә чевриләчәк. Јазырлар ки, һәләлик бу бөјүклүкдә сәлигәли салон Чичәк ханым адлы пәһриз һәкминә диплом алмаҗ үчүн тәчрүбә базасы кими хидмәт едир.

Киши бу бәдхәбәри данышыб Чичәјә һәм дә үрәкдирәк верди: «Үрәјини сыхма, гызым, гоҗмарыҗ башындан бир түк дә әскик олсун. Көрүрләр ки, өзүн јемирсән, онлара да мане олурсан, чанларыны сәндән гуртармаҗа чалышырлар!»

Чичәк билирди ки, Тәвәккүл сүрүшкән адамдыр. Ама бу дәрәчәдә ријакар, икиүзлү олдугуну тәсәввүр етмириди. Бир әли илә е'лан јазыб она мә'рузә охутдурур ки, пәһриз јемәкханасы мәшһурлашсын, о бири әли илә мәктуб јазыб һәмин пәһриз јемәкханасыны јерли-дибли ләғв етмәк истәјир.

Нәзарәт комитәсинин үзү кедәндән бир аз сонра Тәвәккүл Талыбов салонда көрүндү. Бир јердә гәрар тутмајан ишкүзар адамлара хас олан көркәми варды. Чох ишләдијиндән јорҗун көрүнән, бир аз сәксәкәли, бир гәдәр далғын, әслиндә газ кими ајыҗ, һәр санијә һүчума һазыр, һәм дә әмрә мүнтәзир, бир сөзлә чох сүрүшкән адам иди.

— Нечә билирсиз, Чичәк ханым, — дејә Тәвәккүл дөрд гат бүкүлү јайлығы илә алнынын тәрини слилиб мәсләһәт истәдә, — дејирәм «Бақы» гәзетинә јемәкханамыз бардә е'лан верәк. Гәшәнк чәрчивәдә хәрәкләрин чешиндини јазаҗ, јанында да даирә ичәрисиндә сизин шәклинизи верәк.

Чичәк һеч бир ришхәнд ифадә етмәјән бир сәслә сорушду:

— Бәс телевизия васитәсилә нә вахт е'лан верәчәк-сиз?

Тәвәккүл Талыбов өзү дә билмәди нијә бу суалдан

шәкләнди. Бир мүддәт сусду. Нечә вахтдан бәри она ратлыг вермәжән бир мәсәләнн ајдынлашдырмаг истәди:

— Чичәк ханым, доғрудан да мән сизин атаныза охшайрам?

— Мән һеч вахт јалан данышмырам.

— Онда бир мәсәләнн дә ајдынлашдыраг. — Тәвәккүл куја сөзкәлиши сорушду: — Атаныз јакшы адамды? Јохса...

— Атам пәһриз сахлаја билмирди.

— Хәстәлији нә иди?

— Чисмани хәстәлији јох иди. Сизин кими сағлам иди.

— Сағлам адама пәһриз нәјә лазымдыр, баша дүшмүрәм?..

— Вахт кәләр, баша дүшәрсиз.

Чичәк бу дәфә дә Тәвәккүлү никаран гојуб узаглашды.

6

Јемәкханаја һәр дәфә тәзә мүштәри кәләндә гапычы Садыг киши, јакуд ишчиләрдән бири һәкимә хәбәр верди.

Инди дә мәтбәхә тәләсэн гыз, һәкминн гәбул отағынын гапысындан кечәндә билдирди ки, тәзә гонаг кәлиб. Чичәк әлиндәки јазыны тамамлады, отағындан чыхыб салона кечди.

Садыг киши башынын ишәрәсилә тәзә гонагы көсәрдди. Чичәк кәнардакы столун архасында отурмуш чүссәли кишијә сары кетди. Лакин нәдәнсә јавашыјыб, ондан он-он беш аддым аралы дајанды. Бу чүссәли кишијә бир дә диггәтлә бахды вә јериндәчә гурујуб галды.

Тәзә гонаг ири пәнчәли әлинин ичинә елә диггәтлә бахырды ки, елә бил ордан чох вачиб, марағлы бир шеј

40

охујурду. Бу адам һәм таныш иди, һәм дә јох. Һәм онун нә исә чох ачы, ағыр бир хатирәси илә бағлы иди, һәм дә јад иди; Чичәјин хәјалыны чәкиб узағлара апарыр, изи тириб азыдыр вә тәзәдән күнәшин рәсм етдији зәриф нахышлы сәрин, кәлкәли салона, он-он беш аддымлыг дакы столун архасында отуруб овучларыны овущудан кишинин јакынлығына кәтириб чыхарырды. Алтмыш-алтмыш беш јашларында олан бу гонаг Чичәји көрмүрдү, гызын кәнарында дајаныб диггәтлә вә никаранлыгла бајагдан она сары бахдығыны да һисс етмирди.

Бирдән Чичәк елә бил кур сәс ешитди:

«Абузәр киши, кәл Ширағанын күчүјүнү апар!»

Исабала!.. Чичәји зорла анасындан ајыран гәддар адам вахтилә галын, сых, шәвә сачлары сәјрәлиб чаллашмышды. Анчаг бәдәни пијләнмәмишди, әввәлки киши гајышбалдыр иди.

Чичәк билмирди нәјләсин. Бу адама јакынлашсын, јохса чыхыб кетсин, һеч онун сәсинн дә ешитмәсин? Јериндән тәрпәнә билмәди. Никаранчылығы даһа да артырды. Бәлкә Исабала онун анасындан хәбәр кәтириб? Бәлкә бәд хәбәрди?

О, елә бил вахты узатмаг, өзүнү әлә алмаг үчүн әввәл Исабаладан ики-үч стол аралы отурмуш хәстәјә јакынлашды. Һал-әһвал тутду. Лазым олан мәсәләһәтләр верди. Анчаг көзүнү Исабаладан чәкмирди, фикирләшмирди ки, «кәросән нә үчүн кәлиб Чичәјин узаг кечмишиндән? Нә исә даһа көзләнилмәз бир зәрбә илә онун гәлбини јенидән парчаламаг үчүн, јохса өз әмәлиндән — инсан гәддарлығындан нә исә тәзә бир бәлә төрәдијини хәбәр вермәк үчүн?»

Инди Исабаланын да көзү онда иди, бу ағ халатлы гызын Чичәк олдуғуну тәхмин етмишди. Исабала да фикирләшмишди ки, әкәр бу гыз Чичәкдирсә, бәс нијә

яхынлашмыр, бәлкә таныја билмир ону? Ахы о вахт чәми дөрд-беш яшы варды, көрлә иди, јәгин һәр шеј хатириндән силниб ... Сонра фикрләшмишди ки, көр нечә дә боја-баша чатыб. Ким дејә биләрди ки, бурнунун сују ахан о мурдарчадан белә бир мәхлуг чыхачаг.

Чичәк зәрури көрүшүн аныны мүмкүн гәдәр узатмага чалышырды, чүнки һалә билмирди ки, бу адамла өзүнү нечә апарсын. Һәм дә истәмирди ки, бөјүк һәјәчан кечирдијини Исабала көрсүн. Бачардыгча чалышырды сәкигләшсин, өзүнү әлә алсын. Одур ки, даһа ики хәстәјә јахынлашыб һал-әһвал тутду. Тәләсмәдән онлара да мәсләһәт верди. Сонра, һәһәјәт, һөвбә Исабалаја чатды.

Диниб-данышмадан, јенә бир мүддәт бир-биринә баха-баха галдылар. Кәлән гонаглара Чичәк адәтән салам вериб таныш олур, һал-әһвал тутурду. Инди исә нә салам вермәји лазым билди, нә дә таныш олмағы. Көзләјирди ки, Исабала өзү сөзә башласын.

Исабала думанланмыш кими көрүнән ири, ала көзләрини гыјыб Чичәји бир аз да сүздү вә һәһәјәт онун галын, сәрт додаглары арасындан бу сөзләр чыхды:

— Дејәсән танымадын, Исабалајам мән.

Кумраһ көрүнүрду. Амма сәси гоча сәси иди. Чичәјин үзүндә әмәлә кәлән әсәби күләш додагларынын учларында килидләнди:

— Мән дә Ширағанын күчүју...

Исабаланын сәси даһа да хырылдады:

— Адам белә кинли олмаз. Көр нә гәдәр кечиб үстүндән. Заман бүтүн дәрәләрин мәлһәмидир, бүтүн јаралары сағалдыр. Шираға мәнни атымы оғурлајыб апармышды. Мән дә онун арвадыны апардым.

— Сизә нә вар ки... Борча борч олдуз... Анам әрә кетди, атам арвад алды. Мән дә ата-ананын сағлығында јетим галдым.

Сусдулар. Бу столун архасында кедән сөһбәтин чох

чидди олдуғуну дујан хөрәкпајлајан гызлар вә Садыг киши тез-тез онлара сары бахырдылар.

Исабала сорушду:

— Әрә кедибсән?

Чичәк үзүнү јана чевириб чаваб вермәди. Исабала онун зәриф әлләринә, назик бармагларына нәзәр салды, үзүк-зад јох иди.

— Билирсән нә вар, бала? Кәлмишәм...

Чичәк бајагдан анасыны сорушмаг истәјирди. Амма билмирди нечә сорушсун. Урәјинни дәринлијиндә анасындан да күсмүшдү. Билмирди она «ана» десин, јохса садәчә Мүслимә.

Ихтијарсыз олараг Исабаланын сөзүнү кәсди:

— Өзүнүз кәлмисиз, јохса Мүслимә көндәриб сизни?

Исабаланын гашлары чатылды, сәси лап боғулду:

— Бизләрдә һәр шеји кими һәлл еләјир.

— О саламатдыр?

— Ким?

— Мүслимә.

— Аллаһа шүкүр нәдән корлуг чәкир ки?

Чичәјә јалныс бу лазым иди. Сонра ешидәчәји сөһбәтә марағыны итириб узаглашмаг истәди.

Исабала ону дајандырды:

— Әдавәт сахлајырсан мәннән?

Бу сөзләр суалдан чох, тәсдигә бәнзәјирди. Чичәк чаваб вермәди. Икраһ гарышыг кәдәрлә Исабаланы сүздү. Исабала исә онун бахышындан һеч нә охуја билмәди.

— Кедәк мәннән, гызым. Фермада ишләрсән, — деди.

— Мән мал һәкими дејиләм.

Исабала бу дәфә дә Чичәјин сәсиндәки икраһа әһәмијјәт вермәди:

— Фермада хејли адам ишләјир... Сәнә јахшы тој еләрәм.

Ачы думан Чичэјин көзләрини чулгаллады. Лакин көз јашы јанагларына ахмады. Көзләринин ичиндөчө јаныб гуруду. Сәси титрәди. Амма о, сәсиндәки титрәјиши дә чиловләја билди.

— Мән сизни өмрүм боју бағышламајачагам. Сиз инсан дејилсиз... Сиз ејбөчәр, һејбәтлн вәһшисиз. Бир дә буралара ајаг басмајын, ешидирсиз? Бир дә сизни көрсәм сәс салыб чамааты јығачам бура. Сизни көстәриб дејөчәм ки, сиз адам оғрусунуз. Анашы баладан, баланы анадан ајыран гәддар чанисиз. Гој көрсүнләр ки, сизни кимиләр инди дә јашајыр, бизни бәдбәхт еләјир. Гој һаһмы хәчаләт чәксин, утансын ки, сизни кимиләрнин көкүнү һалә дә кәсә билмәјибләр.

Исабала ири пәнчәләрилә үзүнү овушдуруб башыны булады. Чичәјин үзүнә бахмадан тәәссүфлә деди:

— Вахт кәлир, һәр кәс өз сәһвини баша дүшүр. Мән сидг-үрәклә сәнә аталыг еләмәк истәјирдим. Һејф!

Деди вә чыхыб кетди.

Чичәк јалныз Исабала гапынын архасында јох оландан сонра өзүнә кәлә билди. Гәзәби һалә дә сојумамышды. Столларын арасы илә кечиб отағына тәләсди. Һеч кәслә диниб данышмаг истәмирди.

Бирдән ким исә онун әлиндән тутду.

Чичәк диксиниб диқәлди. Халид иди.

Чичәк зәриф, ејни заманда гәти һәрәкәтлә әлини чәкип онун әлиндән чыхартды. Халидин бу сәрбәстлији онларын мүнәсибәтиндә тәзә иди. Исабаланын гојуб кетдији тәәссүрат Халидин бу һәрәкәтинин тәсириндән о гәдәр күчлү иди ки, Чичәк инди буна лазымынча әһәмијјәт вермәди.

Кечирдији һәјәчанын сарсынтысы бајагдан Чичәјин көзләри гаршысында һәр шеји пәрдәләмишди, буна көрә дә Халидин нә вахт кәлдијиндән вә Исабала илә сөһбәтини ешитдијиндән хәбәри олмамышды. Халид Чичә-

јин вәзијјәтини көрүб, она тәсәлли вермәк истәјиб әлиндән тутмушду. Чичәк исә белә шејлә әдәт етмәмишди. Шәхси һәјәты барәдә о, һеч кәслә данышмыр вә бир кимсәдән мәсләһәт көзләмирди. Ән чәтин вәзијјәтләрдә белә һәр шеји өзү һәлл едирди. Шәхси аләмнин гапылары һамынын үзүнә бағлы иди.

7

Чичәк бирчә «Тибб ишчиси» гәзетинә абунә јазылмышды. Галан гәзетләри иш јериндә охујурду. Исабала илә о ачы сөһбәтдән бир һәфтә сонра почталјонун кәтирдји «Тибб ишчиси»ни ачанда, гәзетин ичиндән дизләринин үстүнә бир зәрф дүшдү.

Чичәк дурухду. Бабасынын көндәрдији зәрфләрә бәнзәмирди. Үнван чох бишкин хәтлә јазылмышды.

Чичәк зәрфи дининин үстүндән көтүрдү. Фикирләшди ки, бәлкә гоншуја кәлиб, бу мәктуб? — Бир-ики дәфә белә тәсадүф олмушду. Лакин зәрфин үстүндә өз фамилини, адыны охуду вә јенә дә чашыб галды. Кәнар адамлардан бу вахта гәдәр бир дәфә дә мәктуб алмамышды.

Зәрфи узандығы тахтын күнчүнә атды, елә бил ачыб охумаға еһтијат едирди. Јох, нәдәнсә горхурду. Она елә кәлирди ки, зәрфин үстүнү өзүнә гүррәләнән, чох сәрбәст вә архајын бир адам әли јазыб. Бунунла белә, лагејд галмаг дә мүмкүн дејилди.

Чичәк зәрфи тахтын күнчүнә салынымыш кечи дәрисинин ипәк сачаглары үстүндән көтүрүб, сәлигә илә ачмаға башлады.

Үрәји һәјәчанла дөјүнүрдү.

Кениш ачылмыш көзләри елә бил онун ирадәсинә табе олмајыб, бу мәчһул мәктубу охумаға башлады:

— «Чичәк!

Зәриф адын вар. Јарашыр сәнә бу ад. Сәни һәр сә-

һәр, һәр күнорта, һәр ахшам көрүрәм. О ахшам чох гаҗ-гылы идин. Јашадыгын евин јанында сөнинлө растлаш-дыг. Мән дајандым. Амма өз аләминә елә мөһкәм чәкил-мишдин ки, мәнә сары һеч бахмадын да. Һалбуки мән сөнини јарым аддымлыгында идим. Бирчә анлыга нәфәси-ни ешитдим. Ширинди нәфәсин!.. Јаш тифтикли дәмсал олајдым, һәр сәһәр сөнини үзүнү, јаш додагларыны гуру-лајајдым, әтрин мәнә галајды... Үзүндә кәдәр көлкә-си вар. Амма бу, сону көрүмәјән үмидсизлик кәдәри дејил, алагаранлыга бәнзәјир, һисс олунур ки, бир аз-дан сүбһ ачылачаг. Өзү дә бу кәдәр сәнә јарашыр... Чүнки ишығын, сәһәрин, севинчин, сәадәтин мүждәси вар онда... Гәшәнк үзүнү о сөһрли улдузлары аләминә өмүрлүк гәрг олмаг, о бир нәфәрлик каннатда чәкисиз-лијин хошбәхтлијини сөнини о сирли аләминдә һисс етмәк истәјирәм... Һәләлик адымы билдирмирәм. Горхурам зәиф үмид ишығымы сөндүрәсән. Анчаг һәр сәһәр, һәр күнорта, һәр ахшам сөнини јахынлыгында олачам. Сөнини мәнзи-линин хырдача артырмасына галхан дар пилләкәнләрин мәнәччәри јериндән голуб, сән аллаһ, артырмаја гал-хыб-енәндә еһтијатлы ол! Шүшәбәнд ејван, сөнини зөвглә сәһмана салдыгын мәнбәхин, кичик отағын, үстүнә кечи дәриси салдыгын сәлигәли тахтын мәнним ибадаткаһым олуб. Билирәм, тәксән. Гыз хејлағы үчүн тәнһа јашамаг чәтиндир. Амма сән һеч нәдән горхма. Ән чәтин дәгигә-ләриндә сөнини јанындајам.

Һәсрәтқарын.

Чичәјин бәдәнинә сојуг тәр кәлди: «Бу нәдир? Әлә салырлар мәни?.. Һәјәт-бачама, ев-ешијимә белә јахын-дан бәләд олан, һотта нәфәсими ешидән бу адам ким ола? Кимдир һәр аддымымы күдән бу мәнчүл адам? Нә истәјир мәндән?.. Әсир олмаг истәјир. Нәфәсими ширинлијиндән бәһс едир». Јох, мәнәббәт мәктубу дејилди бу, даһа чох шәһвәт мәктубуна бәнзәјирди.

Чичәк кечирдији нараһат кечәләри хатырлады. Бу мәктубла о горхулу кечәләрдә бир әлагә, бир бағлылык, вәһдәт јохдumu?

Чичәк мәктубу кизләдиб, гоншуја кетмәји гәрара ал-ды. Елә бил киминсә әли онун әлине илишди. Диксиниб керн дөндү... Халид! Онун хәфиф тәбәссүмү ани олараг алышыб сөнән гығылчымын ишыгында көрүнүб јох олду.

Чичәк ашағы мәртәбәдә јашајан гоншусу Мәликмәм-мәдкилә ениб, онун арвады Пакизәдән сон заманлар бу һәјәтә кәнар адамлардан кимләрин кәлиб-кетдији бара-дә сорушду, кечәләр бәзән гәрибә сәсләр ешитдијини вә нәдәнсә хофландыгыны билдирди.

Пакизә ону сақит едиб деди ки:

— Кимин нә һаггы вар Мәликмәммәдин һәјәтинин һәндәвәринә кәлсин? — Вә гаҗыкешликлә әләвә етди: — Бәлкә сәни гара басыр, гызым? Кәлсәнә, сәни апарым чилдага? Гоншу һәјәтдә јахшы чилдагчы вар.

Чичәк кәдәрлә күлүмсүнүб чиниләрини чәкди вә ју-харыја, өз отагына галхмаға башлады.

Диггәтини мәнәччәр чәли еләди, доғрудан да јерин-дән ојнамышды.

Чичәк алдығы мәктуб барәдә нә Пакизәјә бир сөз деди, нә дә онун тез-тез «Јухары отаға» гачан јенијетмә гызы Зејнәбә. Бунунла белә никаранчылык әл чәкмирди ондан. Пакизәнин јаддашына бел бағламаг олмазды. Онун һушузлуғу һагда бүтүн мәнәлләдә ләтифәләр да-нышырдылар. Дејирдиләр, бир дәфә арвад һамамында чимәнән сонра өз тәзә палтарларынын әвәзинә бағса-чынын кәһнә палтарыны кејиб евә кәлмиш вә бурада она тәоччүблә бахыб күлүшән гызларындан өзкә палта-рыны кејдијини ешидиб, тәзәдән һамама гачмыш, тәзә-дән сојунуб өзүнү пак еләмиш вә палтарларыны дәјиш-мәли олмушду. Демәк, һәјәтә кәлән адамы Пакизә уну-да биләрди. Анчаг, ахы гызлар да сон вахтлар бу һәјәтә

көнәр адам кәлдиҗини көрмәмишдиләр. Дикәр тәрәф-дән, ахы онлар да бүтүн күнү евдә олмурдулар.

Мәктүб јазан адамын бу һәјәтә кәлдиҗинә, јухары артырмаја галхдығына, ичәријә — онун отағына бахдығына һеч бир шүбһә ола билмәзди.

Чичәк чох фикирли иди. Ағырлығыны нә вахт мәнәччәрин үзәринә салдығындан хәбәри олмады, мәнәччәр лахлајыб ләнкар вурду. Елә бил јенә дә кимсә ону хәбәрдар етди: «Мәнәччәриниҗ јериндән гопуб. Сән аллаһ, пилләләри ениб-галханда ептијатлы ол!» Чичәк гурујуб галды. Һәм таныш иди бу сас, һәм дә јад иди...

Бу көзләнилмәз мәктүб ғызын фикирләрини гарышдырыб долашыг бир кәләфә дөндәрмәјә, онун үркәк дахилиндә горхулу бир икиләшмә јаратмаға башлады.

Кечә гапылары мөһкәм бағлады. Артырмаја бахан шүбһәндә пәрдә чәкди ки, ичәри отаг көрүнмәсин. Һәр јери јохлады, отагда тәнһа галдығына әмин олду. Инди јата биләрди. Лакин һардајды о хошбәхтлик! Бүтүн кечәни јарыјухулу галды. Она елә кәлирди ки, кимсә һарадаса дајаныб нәфәс алыр, јахынлашмаг, нә исә демәк, нә исә еләмәк истәјир.

Чичәк үзкүн һалда јухуја тәслим оlanda чохран умутдуғу дуйгулар һараданса баш галдырыб варлығына һаким кәсилир, ону киминсә пәнчәсиндә, киминсә голлары арасында чырпынмаға мәнчүр ендәр. Чичәк сырајыб јериндә отурду. Һачандан-һачана өзүнә кәлиб көрүрдү ки, отагда тәкдир.

Белә һалларда өз-өзүндән утанырды.

Дахилиндә јаранан дәншәтли, сарсыдычы горху күнүндән күчләнирди.

Бу горхуја јени, хошакәлмәз бир һисс дә гарышыб ғызы даһа да чашдырырды. Она елә кәлирди ки, отагда икинчи бир Чичәк дә вар. Кечәләр онун көзләри гаршысында һәмнин о тәзә јаранмыш Чичәјин башына гәрибә

ишләр кәлирди. Киминсә әлләри она кобудчасына тохунур, о исә бу әлләрә һеч бир мүғавимәт көстәрмирди. Тәкликдән пәләр јаранармыш!

Гәрибә бурасы иди ки, Чичәк өзүнә бәизәјән, өз әк-си, өз тәкрафы олан ғыза һеч чүр көмәк едә билмирди. Зоракылыг едән мәнчул адам идбар сифәтли, гозбел бир киши иди. Узун әлләри вә узун ғычлары варды. Бојну јохду, башы чијинләри арасында итирди, әлләри ғырмаг кими иди. Тәкликдән нечә дәншәтләр пејда олармыш! Ону тәклијә мәнкум едәнләрдән бирисинин үзү, бирисинин әли бирләшмишди о идбар, мәнчул адамда.

Үзүчү кечәләрдән сонра ишә кедән Чичәк өзүнү һәмнәкки кими күмраһ вә тәмкинли апармаға чалышардыса да, кәнардан диггәтлә баханлар онун сәксәкәли олдуғуну һисс едирдиләр.

Елә бил һәмнин — икинчи Чичәк дә онунла бирликдә ишә кедирди, һәр ан ону башгалашдырырды.

Сон вахтлар ғызын даврашында јени бир адәт әмәлә кәлмишди: Халид һәр дәфә јемәкханада көрүнәндә Чичәк өзүндән, ирадәсиндән асылы олмајараг, иш отағындан јемәкханаја кедән дәнлизлә салону ајыран ағыр пәрдәнин архасына кечиб куја нә үчүнсә ләнкијир, орада дајаныб Халидин һәрәкәтләрини исләмәјә, санки һансы бир сирри исә ачмаға чалышарды. Бу вахта гәдәр Чичәк бу оғлана јалныз бир һәким кими диггәт јеттирди. Инди бир инсан кими ону јохламаг, онун ким олдуғуну өзлүјүндә ајдынлашдырмаг истәјирди.

Халид тез-тез башыны галдырыб салонда кими исә ахтарырды. Триптихләрин ачыг рәнкли јерләриндән сүзүлән хәдиф ишыгда онун ири, ачыг боз көзләри даһа чазибәдар көрүнүрдү. Көзәл оғлан иди. Амма көзәллији бәзән адама гејри-реал көрүнүрдү. Јемәкхана ғызлары бир дәстә сәрчә кими, һәмнәшә Халидин әтрафында чивилдәширдиләр. Узун, гәшәнк бармаглары, әлләринин

амиранэ һәрәкәти хүсусилә чөлбедичи иди. Чөнкәли, гашығы сол әлиндә тутурду. Буну Чичәк әввәлләр дә мүшәһидә етмишди. Халид солахај иди.

Чичәк билирди ки, сол әллә јазылан һәрфләк сола мејли олур. Солахајлыг да бир нөв фөвгәләдәликдир, бир нөв мәчһуллугдур. Истәр-истәмәз дүшүнүрсән ки, ахы нә үчүн солахајдыр, нә үчүн о башгаларына бәнзәмир?..

Евдә Чичәк бир даһа мәктуба бахыб көрдү ки, һәрфләр сола мејли дејил. Демәли, раһатлығыны әлиндән алан, сон заманлар онун варлығыны тәләтүмә кәтирән имзасыз мәктубу Халид јазмамышды?

Ғәрибә иди ки, гыз елә бил нәјә исә тәәсүфләнди. Ғәрибә заманда елә бил үрәјини дәрнелијиндә алашылмаз бир үмид килзәннб галды...

Кечәләр сүбһәчән варлығыны алчалдан дәһшәтли јухуларла әлбәјаха олан Чичәк күндүзләр вахт тапан кимп бир нечә дәгигәлик дә олса пәрдәјә јахынлашыб Халидә тамаша етмәклә хејли тәсәлли тапырды. Буна көрә дә сон вахтлар пәһриз јемәкханасында баш верән бәзи һадисәләр нәзәриндән гачмышды.

Нечә вахтдан бәри үч нәфәр киши пәһриз јемәкханасына кәлиб салону мүштәри көзү илә сејр едир, өз араларында нәји исә көтүр-гој едир, салонда нә исә тәзә планлашдырма апарырдылар. Тәввәкүл Талыбов да тезтез бу мүзакирәләрдә иштирак едирди. Пычылыты илә данышырдылар. Чичәк буна әһмијјәт вермирди. Нәдәнсә о адамлары көрәр-көтүрмәз, дәрһал Исабаланы хатырлајыр вә дәрһал да онлардан узаглашырды. Амма јемәкханәјә әмәлли-башлы ајаг ачымыш о јад адамлары тамам сәрф-нәзәр етмәк мүмкүн дејилди.

Бүкүн дә триптихләрин уча тағлары гаршысында вурухурдулар. Бириси аддымлары илә мејданчаны

өлчүрдү. Пычылыты илә данышсалар да, ајдын иди ки, чалгычылар үчүн јер дүзәлтмәк истәјирдиләр.

Арада һара исә јох олдулар.

Сонра јарым саат кечмәмишди ки, салонда сәс-күј гопду. Гоча хәстәләрдән бири хәрәкәтләјән гадына ачыглыныб, кет-кедә даһа да әсәбиләширди:

— Биз бура пәһриз хәрәкәләри јемәјә кәлмишик! Инди дә бураны .ресторана дөндәрмисиз, кабаб ији аләми көтүрүб!

Хәрәкәтләјән гадын кобуд данышырды:

— Сәнә дәһли јохдур! Хәрәјини је, аллаһына шүкүр елә!

— Нечә јәни дәһли јохдур?! Һөкүмәт бу јемәкхананы кимни үчүн тикдириб?

— Һәр һалда тәкчә сәнин үчүн тикдирмәјиб! Билмәмишдик! Бизим о чилли Чичәк сәни кабаб јемәкдән мәһрум еләјиб, даһа башгалары нејләсин!

Хәрәкәтләјән арвад кишини нимчәсини јарымчыг көтүрдү. Киши мат-мат баха-баха галды.

Өзүнү јетиран Чичәк тәмкинли бир һәрәкәтлә нимчәни арвадын әлиндән алыб кишинин габагына гојду вә сәсини боғмаға чалышараг астадан сорушду:

— Кабаба ким ичәзә вериб?

Арвад кинајә илә деди:

— Мүдиримиз сәндән ичәзә алмағы јадындан чыхарыб! — Сонра үзүнү сәсә кәлмиш ашпаз гадына чевириб, һәјасыз бир эда илә чымхырды. — Билмәк олмур, кимди бураның хөзејни? Тәвәккүл гардаш, јохса бу? О кишијә һөкүмәт мааш кәсиб, пул вериб ишләдир, бәс бу нијә бир гәпиклик гутаб кими дүшүб орталыға!

Арвад гызышды, үзүнү Чичәјә тутуб, сәсини зилә чәкди:

— Билирсән, ханым гыз, ики гочун башы бир газандә гајнамаз! Үзү һөрмәтли шәлә-күләни јығышдыр,

сүрүш бурдан. Онсуз да бу жакындарда бурада сөнник бир иш галмажачаг, хэстэлэрин назыны чэкдик, бэсдир! Иди дэ сагламлара гуллуг елижөчөжик.

Хөрөкпайлажан арвадын өз сөзлэриндэн өзүнүн хошу кэлди, ашбаз гадынла пыгылдашыб кетдилэр.

Сонра мүдирин иш отагынын гапысы елэ зөрблэ ачылды ки, мөчлис гуруб кеф чөкөн кишилэр диксиндилэр. Намыдан бэрк Тэвэккүл өзү диксинди, һатта чечоди дэ. Кишилэр күлүшдүлэр. Тэвэккүл мөчлисдокилэрдэн хэчалат чэкди вэ өзүнү элэ алыб диллэнди:

— Чичөк ханым бизим мөчлисэ хош кэлиб. Бужурун, бир аз бизимлэ элэшини, һөрмөтли Чичөк ханым. — Үзүнү гонагларына тутуб элаво етди: — Чичөк ханым бизим жемөкхананын жарашыгыдыр. Тез олун, ај ушаг, кабаб гојун һәким ханым үчүн. Өзү дэ гара этдэн гојун, јағлы олмасын. Һәким ханым фигурасынын инчэлижини гојур. Нечэ дејрлэр, өзү дэ пәһриз сахлајыр, башгаларына да пәһриз сахламагы мөслөһэт көрүр.

Чичөк көзлөнилмэдэн күлүмсүндү:

— Намы да мөним мөслөһәтигә гулаг асыр, төкчө пәһриз жемөкханасынын мүдириндэн башга.

Тэвэккүл Талыбов чарэсизлик ифадэ едэн бир һәрәкәтлэ эллэрини желләди.

— Нэзэри чөһөтдэн сизинлэ ики јүз фанз разыјам. Амма төчрүбөлэ нэзэријјэ нэсэ дүз кэлмир, һәким ханым! Тутмур ки, тутмур.

Тэвэккүлүн сөзлэри кишилэрин үрәјиндэн олду. Нәш'э илэ гәһгәһэ чөкиб күлдүлэр.

Чичөк сынмадан:

— Тутмајанда баша салырлар, — деди, — баша дүшмөк истәмәјөндэ өзөзиндэ баша дүшөн адам гојурлар.

Намыдан јашлы, чал сачлы, бөстөбөј киши Чичөји башдан ајага сүзүб деди:

— Мөсөлән, сөнин кимисини.

Сөһбөтин һөкмән хошақәлмэз шәкил алачагына эв-вэлчөдөн һазыр олан Чичөк үзүнү чалсач кишијэ сары дөндәриб сакитчэ сорушду:

— Сиз мөни таныјырсыз?

Киши она сары бахмадан чаваб верди:

— Ешитмишәм һаггында.

Чичөк Тэвэккүлэ бахыб ришхәндлэ деди:

— Жемөкхананын ишчилэри арасында «хејирханым» аз дејил.

Бу дөфә дэ чалсач киши өзүнү сындырмады:

— Нејләсинлэр, чамаата көз вериб, ишыг вермирсән. Истәдијини адамы жемөкханаја бурахырсан, истәмәдијини говурсан.

Чичөк о саат баша дүшдү ки, «истәмәдији адам» дејөндэ чалсач киши Исабала илэ бурада олан әһвалата ишарэ едир. Марагла сорушду:

— Даһа нэ ешитмисиз мөним һаггында?

— Ешитмишәм сән бурдан һеч мааш да алмырсан.

— Туталым, охудугум јердән алырам.

— Демөк, бурдан белэ мөһкөм јапышмагда башга тәмәннан јохдур?

— Тәмәннам олсајды, — Чичөк Тэвэккүлү көстәрди, — буннан элбир олуб бизим пәһриз жемөкханасыны чохдан ресторан елөтмишдим.

Чичөк јенэ дэ үзүнү Тэвэккүлэ сары дөндәрди вэ эв-вэлкп тәмкинлэ данышмага чалышдыса да, бу дөфә сөзлэри әмр кими сәсләнди:

— Дурун, гонагларынызы јола салын!

Тэвэккүл елэ бил бу сөзләрэ бәнд иди. Бирдән јериндән сычрајыб, горхаг хасијјәти илэ уушмајан бир һид-дөтлэ, чыр сәслэ чығырды:

— Бу харабада мүдир мәнәм, јохса сиз?!

Чичөк онун чығыртысына әһәмијјөт вермәди:

— Бир һәким кими хәбәрдарлыг едирәм сизә: жемөк-

хана гајда-ганунуну кобудчасына позурсуз. Мәчлисн ыгышдырын!

— Өзүм билэрәм нејлэрәм! — дејиб Тэвәккүл гезәб-лә отурду вә јерини даһа да мөһкәмләтди.

Чичәк гонаглара сары бахды. Неч кәс она мәнәл гој-мурду. Мүдирин чыгыртысына гачышыб кәлмиш хәрәк-пајлајан гызлар горху гарышыг марагла бу сәнәннин нә илә нәтичәләнәчәјини көзләјирдиләр. Чичәк исә үрә-јинин титрадијини һисс едирди. Она елә кәлрди ки, бүтүн дүнја елә белә кобуд, зоракы, идбар адамларла долуб, Чичәк адлы чичәк төк зәриф гызчыгаз исә узаг даг кәндиндән бу идбарларын арасына дүшүб ајаг ал-тында галмагындан, тапданыб-әзилмәјиндән горхур.

Тэвәккүл сојумуш кабаблары көстәриб әмр етди:

— Дәјишин бунлары, исти кабаб кәтирин!

Зәриф гызчыгаз дахилиндә нечә вулкан пүскүрдүјү-нү билмәди. Нә вахт сүфрәннин кәнарындан јапышыб чәкдијиндән вә бүтүн јемәк-ичмәји јерә төкдүјүндән Чичәјин хәбәри олмады. Анчаг габ-гачагын вә конјак шүшәсинин чинкитисини ешидиб ајылды.

Чалсач киши дә башгалары кими ајага галхмышды.

— Һәддини ашма! — дејиб зәһмлә Чичәјин үстүнә јериди. Онун мәчлис јолдашлары да гызы дөврәјә ал-мага башладылар.

Чалсач киши килидләнмиш дишләрини ајырмадан Чичәји һәдәләди:

— Башына бир ојун кәтирәрәм ки, инин-тозун да галмаз!

Ону дөврәјә алан кишиләрин горхунч сифәтләрини көрән Чичәк ани олараг өзүнү итирди. Лакин ејни анда ким исә гызын голундан еһмаллыча тутуб чәлд ону кер-ријә чәкди вә кишиләрин јолуну кәсди. Халид иди. Ич-кидән вәһшиләшиб гудурмуш кишиләрә бојунун уча-

лығындан — јухарыдан ашағыја бахыб, гәрибә јумшаг сәслә сорушду:

— Өз хошунузла кедирсиз, јохса бир тәдбир көрәк?

Араја кәркин бир сүкүт чөкдү. Мәчлис иштиракчы-лары мәсләһәтләширләрниш кими, динмәзчә бир-бири-нә бахдылар. Чалсач киши кәнарда дәјанмыш Чичәји кинли нәзәрлә сүзүб, динмәзчә ирәли кечди вә һамыдан әввәл отагы тәрк етди. Галанлары да онун далынча дү-шүб узаглашдылар. Мәтбәхдән кечиб һәјәтә дүшдүләр вә орадан да күчәјә чыхыб кәздән итдиләр.

Һамы Чичәји араја алыб тәрифләди, ондакы чәсарә-тә гијмәт вериб, һәрәкәтинә бәрәәт газандырды. Бәзи-ләри, һадисәни көрмәјәнләр үчүн дузлу-дузлу нәгл ел-әјирдиләр, каһ ордан, каһ бурдан мәзәли сөзләр јағыр-ды.

— Хорузларыны нечә вердиләр голтугларына!

— Сулары сүзүлә-сүзүлә кетдиләр.

— Бах, адамын ашынын сујуну белә верәрләр!..

Амма Чичәјин үзү кет-кедә даһа да тутулурду. Фи-кирләширди ки, «аз иди гајғым, бири дә артды... Мәни белә үрәклә тәрифләјән адамлар инди дағылышачаг, һәр-рә өз евинә, өз очагына кедәчәк. Мејданда төк галачам... Тэвәккүлүн гонаглары нечә дә ганлы-ганлы бахырды-лар мәнә. Әлләриндән нә десән кәләр... Бир һалда ки, онлара мане олурам, хәлвәтә салыб мәни јох еләмәјә нә вар ки! Хулиганын биринин чибинә пул басарлар, вәс-салам, Кимим вар ки, мәнә јијә дурсун?!»

Ахшамлар Ичәри шәһәрин күчәләри кимсәсиз олу-ру. Чамаатын евләрә белә тез чәкилмәсинин әсас сәб-бини телевизия вериллишләриндә көрүрдүләр. Ким би-лир, Чичәји һансы дөнкәдә хәтә көзләјирди. Бу јаша чатмышды, Ичәри шәһәрин јалныз евинә кедән бир-ики күчә вә даланына бәләд олмушду.

Иш күнү гуртарды. Чичәк ағ халатыны чыхартды,

гапычы Садыг киши илэ видалашыб күчәжә чыхды... Хофлу-хофлу сағ-солуна бахды. Гаш гараларды. Јолдан өтөн машынлар ағ-гырмызы ишыгларыны һәр еһтимала гаршы јандырмышдылар.

Чичәјин үрәји чырпынды. Әтрафда һеч кәси көрмәсә дә, киминсә ону изләдијини ачыг-ајдын һисс едирди.

Тинә јетишәндә ирәлидә Халиди көрдү. Әлләри чиб-ләриндә дајаныб она сары бахырды.

Чичәк тәәччүблә ајаг сахлады. Араларында үч-дөрд аддым мәсафә варды.

Халид әлләрини чибләриндән чыхарыб јахынлашды. Гәшәнк, ирадәли сифәти, при, бозумтул көзләри гајғы-лы көрүнүрдү.

Чичәк ејни тәәччүблә ону сүзүб сорушду:

— Сөзүңүз вар мәнә?

Халид јолдан кечәнләри сејр едирмиш кими, етһна-сыз данышмаға чалышды:

— Јох... елә белә...

— Нә билирсиз ки, јолум бу тәрәфдәндир?

— Бир-ики дәфә көрмүшәм, үзү белә кетдијиниз.

Әввәлләр, Халидә јалшыз һәким көзү илэ бахдығы вахтлар онунла растлашанда Чичәк өзүнү раһат һисс едирди. Инди сәрбәстлијини, архајынлығыны итирмәжә башламышды. Бунунла белә, чәтин дә олса, әввәкки әда илэ — мүмкүн гәдәр сәрбәст данышмаға чалышды:

— Мәни көзләјирдиз бурда?

— Бәли.

— Нијә?

— Өтүрмәк истәјирәм сиз.

Чичәк букүңкү һадисәнин тәәсүратыны кизләтмәжә чалышыб күлүмсәди.

— Тәзә чыхыб бу?

Халид чийнләрини чәкиб динмәди. Гашлары әјиллиб үзүнә өткәм бир ифадә верди.

Дахилиндә ани олараг гопан чәрәјан Чичәјин үрәјли-ни титрәтди, ону бир анлыга кизлиңчә хошбәхт етди.

— Горхурсуз мәнимчүн?

— Һм... Еһтијатланырам.

— Мән белә шејләрә адәт еләмәмишәм.

— Бурда чәтин нә вар ки?

— Мәнимчүн чәтиндир.

— Һм... Иснишә билмирсиз һеч кәсә... Көрүрәм.

Чичәк башыны тәрпәди, елә бил һәјатынын бүтүн ачы хатирәләрини, гајғы вә әзабларыны, горху вә ника-ранчылығыны јада салды, бу огланын саки, амма инадлы, тәкидли рәфтарындан да нә исә јени бир ачы-лыг тәрәјчәјиндән чәкинмиш кими:

— Өтүрмәјин мәни, — деди. — Халидин ону һеч бир вәчһлә тәк бурахмаг истәмәдијини көрдүкдә исә даһа гәти сәслә әләвә етди: — Хаһиш еләјирәм, өтүрмәјин мәни.

Сонра чәлд узаглашды. Аддымларыны даһа да је-јинләдиб көздән итмәжә чалышды.

Чичәк әмин иди ки, Тәвәккүлүн архасында ким исә күчлү бир адам дурур. Һисс едирди ки, тогушмадан сонра онун үчүн нә исә бир тәлә гурурлар. Өзү дә тәләс-мирләр. Бәлкә әмәлли-башлы шикајәт дә јаздырыб јәмәкханадакы гујруларына гол чәкдирмишди. Чичәк көзләјирди. Өзү шикајәт еләмәји севмирди. Анчаг һәјә-чанла көзләјирди. Билирди ки, бу күн-сабаһ ону чағы-рачаглар. Әлбәттә, сөзүнү дејәчәкди. Еһтијат етдији, горхдугу бир шеј вардыса, о да Халидлә әләгәдәр иди. Истәмирди ки, бу гарышыг ишләрә Халиди дә гатсын-лар. Јәгин ки, бир дә-бу сәбәбдән Халиди өз һәндәвәри-нә бурахмырды.

Халид жемэкханаја кэлэндэ салонда гәрибә бир чанланма башлајырды. Хәрәкәтләјән гызларын јанаглары алышыб јанырды. Севинчдән, һәјәчандан бир јердә гәрар тута билмирдиләр, мәтбөхдән салона гачмаг үчүн бир бәһанә ахтарырдылар.

Бир күн Чичәјин иш отағынын гапысы дөјүлдү. Чичәк көзләрини кагыздан ајырмадан:

— Бујурун, — деди.

Гапы ачылды. Халид иди. Көзләриндә елә бил һәмшәлик јува салмыш еттинасызлыгы сомими ушаг севинчи әвәз етмишди.

Әлиндәки кагыза бүкүлү ренткен шәклини динмәзчә Чичәјә узатды. Мәдәсинин ишыға салынмыш шәкли иди. Јарасы тамамилә сағалмышды.

Чичәк бу јенилији о дәгигә көрдү. Анчаг, нәдәнсә, көзләрини шәкилдән ајырмады. Јенилик ону севиндирмирди? Јох, севиндирди. Јаранын сағалмасында онун да әмәји варды. Лакин бу јенилик, ејни заманда ајрылыгын башлангычы ола биләрди. Чичәк өзү истәмирди ми бу ајрылыгы? Нә үчүн гәмләнирди?

Чичәк өзүндән баш ача билмәди. Јалныз ону дүшүндү ки, бәли, Халид тамамилә сағалыб. Инди даһа һәкимсиз, чидди пәһриз сахламадан кечинә биләр.

— Тәбрик едирәм, Халид!

— Өмрүм боју сизә борчлујам, Чичәк ханым.

— Анчаг јенә дә чалышын мүәјјән гәдәр пәһриз сахлајын. Пәһриз јахшы шејдир...

— Һәмишә јох, Чичәк ханым.

— Нијә?... — Чичәк дикәлди. — Нә демәк истәјирсиз?

Халид јенә икибашлы данышды:

— Пәһриз мүәјјән мәнада мәһрумијәтдир, — дејиб тәшәккүрлә әлини узатды.

Чичәк күчлә көзә чарпан ани тәрәддүдән сонра она әл верди.

Халид:

— Вахт тапан кими гачыб кәләчәјәм бура... Һәләлик! — дејиб кетди.

Сонра о, бир-ки дәфә гыса мүддәт көрүндү вә елә бил гејб олды. Хәрәкәтләјән гызлар онун јолуну чох көзләдиләр. Нәһәјәт, үмидләрини итирдиләр, сүстләшдиләр. Салонда һәр күн ешидилән шән сәсләр, чинкилтили күлүшләр кәсилди.

Назирлијин шәбә мүдири Суфра ханымын иш отағында, пәнчәрәләрин гырагларындан башламыш столун дөврасинә гәдәр говлуғлар елә галагланмышды ки, арвад онларын арасында итмишди. Әлли-әлли беш јашларында олан бу арвадын учлары выз дуран күмүшү, гыврын сачлары бүтүн көркәминә пәракәндәлик кәтирдил. Арвад дејәндә, Суфра ханым гарымыш гыз иди.

— Бујурун әләшин, — дејиб Чичәјә јер көстәрди.

Сәси ади киши сәсиндән јоғун иди. Чәнәсинин алтында үч, дөрд узун гара түк спирал кими бурулмушду. Гарысында, столун тән ортасында ики күлгабы варды. Амма күлгабыларда сигарет көтүјү, күл әвәзиндә кагыз санчагы, гајчы, хырдача јапышган шүшәси вә бир нечә назик фырча варды.

Суфра ханым динмәзчә, Чичәјә галын бир мәктуб узатды. Макинада чап олунмушду, өзү дә чох сых јазылмышды, беш сәһифә. Шикајәт мәктубу иди. Әввәлчә сүбут етмәјә чалышырдылар ки, пәһриз жемәкханасына һеч кәс кәлмир, мүштәри јох дәрәчәсиндәдир, дөвләтин о чүр көзәл салона чөкдији хәрч-хәрәчат өзүнү доғрултмур. Сонра кәлирдиләр мәтләб үстүнә, башлајырдылар Чичәји «бзәмәјә».

Мәктубу охудугча јазыг гызын каһ бәдәнинә үшүтмә кәлир, каһ ону сојуг тәр басырды. Һисс олунурду ки, бу

иттиһамнамәни чохла дүшүнүб-дашындыгдан сонра, белә ишләрдә мөһкәм сәриштәси олан адамлар язмышдылар. Саг јер гојмамышдылар Чичәкдә. Ону мухтәлиф чиркиликләрдә, гәһәтләрдә, һәтта ағыр чинајәтләрдә тәгсирләндирдиләр. Демә, тәбабәтдән хәбәри јохмуш! Чамаата рүшвәтлә гуллуғ едирмиш! Јемәкхананы дөндәриб базара, таныш-билешләри, дост-ашнасыны дәвләт һесабына једирир орда! Һәкминн өзү үчүн исә хүсуси јемәкләр һазырлайыт! Буидан башга, һәр күн евинә әрзаг апарыт: јағ, јумурта, тојуг-чүчә, эт, мејвә-тәрәвәз! Үстәлик јемәкхана ишчиләринә һәдә-горху кәлир, нәлајиг сөвләр данышыт совет һәкмининн адыны ләкәләјир, һамыны көзү кәлкәли еләмәјә чалышыт ки, тәк өзү галсын мејданда! Һәр шеји пула сатыт, һәтта, һәја-абырыны да! О гәдәр һәддинн ашыт ки, габ-гачағы гонаглары, муштәриләрин башына чырпыт!.. Ахырда да јекулашдырыт белә пәтичәјә кәлирдиләр ки, һәр гудурмуш, үз-дәнираг һәкминн «јери түрмәдирсә—түрмәјә салынмалы, дәлиханадырса — ора көндәрилмәлидир».

Имза атанлары арасында јемәкхана мүдиринн, ики нәфәр хәрәкпајлајан гадынын, кассирин вә Чичәјин танымадығы јаланчы муштәриләрин адлары сәлигә илә чәркәләнмишди. Бу јаланчы муштәриләрин јемәкханаја ајаг басмадыгларыны нечә сүбүт етмәк оларды? Мәктубу имзалајан хәрәкпајлајанлар, әлбәтгә, дејә биләрдиләр ки, муштәриләри көрүбләр, таныјырлар. Бәлкә узагдан-узага Чичәји һәмин адамлара көстәрибләр, лазым кәләндә билсинләр ки, кимин үзүнә дурмалы, кимә шәр атмалыдырлар.

Мәктуб Јемәкханалар вә Ресторанлар Трестинин үнванына көндәрилмиш, орада исә мәктубун үстүнә дәркәнар гојулмушду: «Сәһијјә назирлијини таныш едiniz».

Бу гәдәр чиркәбын алтындан чыхмаг үчүн нечә сүбүт, нечә дәлил лазым иди?!

Чичәјин бүтүн варлыгына үзүчү бир сүстлүк кәлди. Әлләри сүрүшүб дизләринин үстүнә дүшдү. Һараданса, елә бил лап узаг даглардан, көрпә вахтларындан гәрибә, гарышыг сәсләр ешидилмәјә башлады: «хурт-хурт... хурт-хурт...» Зәһинн һәкк олунмуш төвлә кәлиб көзләри өнүндә дурду. Сонра елә бил өз чыгыртысыны ешитди: «Төвләмизә ат кәлиб! Төвләмизә ат кәлиб!» Атасы Ширага балача Чичәјин бојунун ардындан күчлү шәпалаг чәкди, о үзүгојлу һәсирин үстүнә сәрәләди. «Хурт-хурт... хурт-хурт... Үч јашлы Чичәк, хырдача ајагларында нәнәсинин көһнә галлошлары, учурумун кәнары илә гары тапталаја-тапталаја дәрәјә енирди. «Хурт-хурт... хурт-хурт...» Кимсә һәјасызчасына она сәташырды: «Әкәр десән үзүндә нечә дәнә чил вар, ит апаран олсун, аларам сәни».

Чичәк бир мүддәт данышмага сөз тапмады. Истәјирди фәрјад гонарыб десин ки, белә јыртычылара, вәһишләрә, гатилләрә ким ихтијар вериб чамаата намусла хидмәт еләјәнләрә мејдан охусунлар?! Истәјирди десин ки, дәвләт хәзинәсидән јүзчә манат да огурлајанлары чәзаландырмаг үчүн чинајәт мәчәлләси варса, бәс башгаларына ләкә атанлар, ағыр, сағалмас јара вуранлар нә үчүн бу гәдәр сәрбәст вә һәјасыздырлар?! Дөвләт үчүн, халг үчүн инсан һәр шејдән гијмәтли, әвәзедилмәз дејилми?

Лакин бу сөвләр Чичәјин үрәјиндә галды. Гәлбиндәкиләрин әксинә, додагларынын учларында күнаһкар бир тәбәссүм титрәди. Фикрини топламаг үчүнмү, јахуд бу ағыр иттиһамнамәнин тәсирини дағымтаг үчүнмү Сугра ханыма бахыб говлуғлары көстәриб сорушду:

— Бу говлуғларда нә вар?

Сугра ханым хырылтылы киши сәси илә күлдү.

— Нә вар?.. Нә десән! Әризәләр, шикајәтләр, имзала-имзасыз мәктублар, бөһтанлар, чаваблар, изаһат-

лар, сүбутлар, дәлиллар! Инсан талеләри, инсан әмәлләри ыгылыб бу говлуғларга. Мәним өмрүм елә бу говлуғларын ичиндә кечиб.

Чичәк фикирли-фикирли, астадан:

— Инди яғин мәним үчүн дә тәзә говлуғ ачагагсыз, — деди. — Анчаг мәним һеч бир тагсырым жохдур.

Сугра ханымын мәрд бахышлы, ири, гәшәнк көзләри ону диггәтлә сүздү.

— Намы белә дејир.

Чичәк ајага галхыб гајгылы-гајгылы башыны тәрпәтди.

— Бир һалда ки, сиз бу гәдәр һадисәләрин шаһиди олмусуз, бәлкә мәнә бир мәсләһәт верәсиз? Инди мән нејләјим?

Сугра ханым киши кими, чижинни чәкиб бир гәдәр еттинасиз чаваб верди:

— Мән анчаг һадисәләри гејдә алырам.

— Демәли, инди мән дә изаһат языб бурда языланларын бөһтан олдуғуну сүбут еләмәлијәм?

Сугра ханым динмәди. Чичәк көксүнү өтүрдү вә мәктубу столун үстүнә атыб гапыга сары јөнәлди.

Амма Сугра ханым ејни диггәтлә онун ардынча бахырды.

Бирдән киши амиранәлији илә сорушду:

— Јәни языланларын ичиндә һәгигәтә охшајан бир ғырыг да дүз шеј жохдур?

Чичәк дајаныб дурухду:

— Бири вар, о да јарымчыг.

— Нәдир о?

— Габ-гачагы һеч кәсин башына чырпмамышам, онларын пәһриз јемәкханасында ички мәчлисини дағымәг үчүн сүфрәни чәкиб шүшәләри, кабаб нимчәләрини јерә төкмүшәм. Сынан нимчәләрин, гәдәһләрин гијмәтнин һесабламышам, он үч маната јахын еләјир. Пулуну

кассаја вермәк истәдим. Алмадылар. Баша дүшдүм ки, мәсәләни шиширтмәк истәјирләр.

Сугра ханым белә һадисәләрә өјрәнчәли кими, јенә еттинасиз:

— Сөзүм жохдур, изаһат язып, — деди. — Анчаг һиссә гапылмајын. Чалышыб өзүнүзә бир гәдәр кәнардап бахмагы да бачарын.

Чичәк ишә гајытмады. Назирликдән чыхыб јахындакы саһил багына кетди. О тәһһа иди. Қимсәсиз вә тәктәһһа.

9

... Дөрдүнчү күн иди ки. ишә чыхмырды. Ордакыларып бир гисминни үзүнү көрмәк, атмачаларыны ешитмәк истәмирди. һәм дә изаһаты һеч чүр языб гуртара билмирди. Өмрүндә изаһат јазмамашды, өзү дә белә чиркин ишлә әлагәдар изаһат. Үч дөфә башламыш вә чырыб атмышды. Јаздыгы изаһат белә тәсир багышлајырды ки, куја јекәнә мәгсәди өзүнә бәрәәт гасандырмагдан ибарәтдир. Ахы о нејләмишди ки, өзүнү тәмизә чыхарсын?

Нәһәјәт, бир шеји бүтүн ајдынлыгы илә дәрк етди: өзү һүчума кечмәлиди. Лакин нечә? Мәсләһәт үчүн онун јанына кәлән хәстәләри бир-бир шаһид чағырмаг јолу иләми? Сағалан хәстәләрин хәстәлик тарихини, ренткен шәкилләрини сүбут кәтирмәкләми?

Чичәк хәрәкпајлајан арвадын гоча тәгаүдчү илә кобуд рафтарыны хатырлады: «Онсуз да бу јахынларда бурда сәклик бир иш олмајачаг. Хәстәләрин назыны чәкдик бәсдир. Инди дә сағламларга гуллуғ елијәчәјик». Белә кобуд мүнәсибәти көрән бир дә кәләрни о јемәкханаја? Јәгин һамы дағылышыб кедәчәк, пәһриз јемәкханасына бәлкә һеч мејл едән дә галмајачаг. Көрәсэн

Халид нардадыр? Сагалды. Тәшәккүр едиб кетди. Вәс-салам... Халиди Чичәк онсуз да бу ишә гатмајачагды. Неч бир вәчлә. Чүнки әлејһдарлары о саат бу ишә башга рәнк вермәјә чалышар. Бу дастә белә һәјасыздыса, јәгин ки, далында самбаллы бир вәзифә адамы дуруп. Бәлкә елә һәмни адамун бирчә телефон зәнкилә јемәкхананын көзәл салонуну ресторана чевирибләр вә инди орада кабаб, ички ији аләми көтүрүб.

Белә фикирләр Чичәјин ирадәсини зәифләдир вә гәләм сүрүшүб әлиндән дүшүрдү.

Кечәләр гарышгә јухулардан јаха гуртара билмирди. О шәһвәтли гөзбелдән башга инди Тәвәккүл дә, хөрәкпајлајан арвадда, зәһмли, горхунч чалсач киши дә кечәләр јухусуна кириб, гызы һәдәләјир, она чүрбәчүр ишкәнчәләр верирдиләр.

Бир һәфтә сонра «Тибб ишчиси» гәзетинин арасындан даһа бир мәктуб чыхды. Назирликдән иди. Суғра ханым ону јенә јанына чағырырды.

Чичәк назирлијә кедиб Суғра ханымла көрүшдү вә онун нә дејәчәјини көзләмәдән хәбәр верди ки, изаһаты јаза билмәјиб, әлибөш кәлиб; ачығы, билмир нечә јазсын изаһаты. Бир дә ки, јазмағын нә мәнасы? Онсуз да о јыртчыларла бачармајачаг. Тәк әлдән сәс чыхмајачаг... Деди ки, нә гәрара кәлирләрсә кәлсинләр. Деди ки, һәјаты боју, лап көрлә јашларындан чох әдаләтсизликләр көрүб. Үмумән талесиздир, бәхти јохдур.

Үрәји долу иди, чох сөз дејәчәкди. Анчаг ачы көз јашлары гызы боғду. Чәлд отагдан чыхмаг истәјәндә Суғра ханымнын галын, хырылтылы сәси елә бил әмр етди:

— Дајан!

Чичәк дајанды.

Керијә дәнә билмирди, истәмирди ки, бу јад адам онун көз јашларыны көрсүн.

Лакин бу дәфә Суғра ханым өзү она јахынлашды, Чичәјин арыг чийиләриндән тутуб онун үзүнә, көзләринин ичинә бахмаг истәди.

Чичәк исә әввәлки кими үзүнү, көз јашларыны кизләтмәјә чалышырды.

Суғра ханым дуз баглајыб дүјүн-дүјүн олмуш шәһадәт бармағы илә онун чәнәсини галдырыб әзабла долу, инчик, саф көзләринә бахды вә о бири әлинин бармаглары арасында тутдуғу кағызы көстәрди.

— Ал, инди дә бу мәктуб оху.

Чичәк бу тәзә мәктубдакы бөһтанларын нә дәрәчәдә ағырлығыны јохламаг үчүн әввәлчә Суғра ханымнын үзүнә бахды, лакин бир шеј көрә билмәди. Мәктубу алыб тәшвишлә охумаға башлады.

Нә вахтса, кимдәнсә ешитмишди ки, «һәјат золаг-золагдыр. Бәзән ишыглы золагда кечир күнүмүз, бәзән дә тутгун-гаранлыг золагда. Хошбәхтлик вә мәјуслуғ золагларындан ибарәтдир инсан һәјаты».

Мәктубу охудуғча Чичәјин рәнки ачылыр, көзләри даһа да јашарырды. Индики көз јашлары — севинчин, ишыг золагынын кәтирдийи көз јашлары иди.

Јемәкханаја кәләндә һәмишә һәкимлә сөһбәт едән, мәсләһәтләшән, онун сөһбәтләриндән асылы олараг хөрәкләр јејән хәстәләр, мүштәриләр бу нечә күндә Чичәјин ишә чыхмадығыны көрүб никаран галмышдылар. Әввәл фикирләширмишләр ки, бәлкә тәчили Москваја, өз аспирантурасына кедиб, јахуд хәстәләниб еләјиб.

Чичәјин ишә чыхмамасыны онун әлејһдарлары өз билдикләри кими јозуб сөз јайыбмыш ки, даһа кәлмәјәчәк.

Вәзијәтин нә дәрәчәдә чидди олдуғундан дүјүг дүшән хәстәләр вә үмумијјәтлә јемәкхананын бүтүн гонаглары бир јерә јығышыб мәсләһәтләшмиш вә бу мәктубу јазыб Сәһијә Назирлијинә көндәрмишдиләр. Нәләр јазмамышдылар! Чичәјин вахташыры еләдийи мә-

рузэлэрин эһатэлијиндэн вэ дэринлијиндэн, онун хэстэлэрэ көстэрдји диггэт вэ гајгыдан, вердији мэслэһэтлэрин сэмэрэсиндэн, иш үсулунун, иш мэдэнијјэтинин јүксэк сэвијјэсиндэн вэ зэнкинлијиндэн елә һэссаслыгыла, разылыгы вэ миннэтдарлыгыла јазырдылар ки, бу сәтирлэри охујан Чичэјин ичэрсиндэ баш галдырыб кеткэдэ күчләнэн һәјәчанла гарышыгы тэшәккүр һисси онун варлыгына сығымыр, бу вахта гэдэр она таныш олмајан севинч гәһэрэ чеврилиб гызы ағладырды.

Мәктубу имзалајанлар ичэрсиндэ икки нәфэр рајон Хал Назарәти Комитэсинин үзүвэ барды.

Чичэк севинч, суал долу, ағлар көзлэрини галдырыб Суфра ханымын һәм сәрт, һәм дә гајгылы үзүнә бахды, титрэк сәслэ сорушду:

— Инди мәним изаһат јазмағыма еһтијач вармы?

— Јохдур.

Суфра ханым сәрт көркәмилә ујушмајан һәрәкәтлә әлини Чичэјин сачларына тохундуруб әләвә етди:

— Мәним өзүмә шифаһи бир изаһат вермәлисэн.

— Нә изаһат?

— Де көрүм, нечә јашын вар?

— Ијирми алты.

— Әрә кетмисән?

Чичэк тутулду.

— Јох...

— Чох узатма. Јохса мәним күнүмә дүшәрсэн.

Бу дөфә о, назирликдән бирбаша јемәкханаја кетди. Һамыдан әввәл ону Садыг киши гаршылады. Нечә күндән бәри салонда һөкмранлыгы едән ашпаз гадынла рәфиғәләри о дөғигә һарајаса јох олдулар. Чаван гызлар һөкими севинчәк дөврәјә алдылар.

Чичэк салона нәзәр салды. Һә исә бир дәјишиклик јаратмағ истәмишдиләр, анчаг јарымчыгы галмышды. Орда-бурда гырмызы, абы рәнкли мөхмәр пәрдәләр асыл-

мышды. Бу пәрдәләр јәгин ки, салону ајры-ајры кабинетләрә бөлмәли иди.

Гызлар һәјәчан вә суал долу нәзәрләрилә Чичэјин нә дејәчәјини, мәсәлэләрин нә илә нәтичәләнәчәји барәдә верәчәји хәбәри көзләјирдиләр.

Нәһажәт, салона чөкмүш сүкут ичиндә Чичэјин сакит сәси ешидилди:

— О пәрдәлери чыхарын...

Јарым саат чөкмәди ки, салонун чидди бүтөвлүјүнү вә јарашығыны позан пәрдәләр чыхарылды.

Хөрәкләрини јејиб стол архасындан дуран хәстәләр вә гонаглар ону саламлајыр, сөһбәт едир, һал-әһвал тутуб кедирдиләр.

Чичэк хошбәхт иди. «Дејәсэн мәним дә һәјатымын ишыгы золағы башланыр», — дејә севинчәк фикирләширди.

Ахшамүстү евинә кәлиб отағыны саһмана салмышды ки, артырманын шүшәсини дөјдүләр. Гоншунун јени-јетмә гызы Зејнәб, әлиндә бөјүк бир бағлама ичәри кирди.

Чичэк тәәччүблә сорушду:

— Нәдир кәтирибсэн, Зејнәбим?

Зејнәб күлә-күлә башыны булады.

— Билмирәм. Дејәсэн пајдыр.

Чичәји гәрибә хоф көтүрдү.

— Нә пај?!

— Бир оғлан кәтирди.

— Нә оғлан ахы?! Ким иди?!

— Билмирәм... Деди ки, рајондан кәлиб.

— Рајондан?.. һансы рајондан?

— Нә билим еј?

— Адыны демәди?

— Деди ки, сәнин гоһумунду.

Чичэк чашыб галды. Фикирләшди ки, бәлкә Тәвәк-

күлүн һиләсидир бу? Ахы бөһтан мәктубунда жазмыш-дылар ки, һәким җемәкханадан евинә әрзаг апарыр. Бирдән буну кәтирән доғрудан да гоһумларындан бири идисә, онда нечә? Ахы анасы Мүслимәнин Исабаладан ики оғлу олмушду. Инди бөүјүнүн ијирми ики, ијирми үч јашы оларды. Әкәр олурса, бәлкә вачиб бир хәбәр кәтириб?

— Нечә јашы оларды?

Зейнәб пыгылдајыб нарын-нарын күлдү.

— Јаш кағызыны көстәрмәди.

Чичәк Зейнәбин әлиндән тутуб, бағлама гарышыг ашағы дүшүрдү вә Пакизә илә көрүшүб оғланын нишанәләрини сорушду.

Һарадајды Пакизәдә јаддаш! Каһ деди ки, оғланын көзләри көјдү, каһ деди ки, јашылды, сонра јадына дүшдү ки, гара имиш. Хатиринә кәлмирди ки, оғлан адыны демишди, јохса демәмишди. Зейнәб онунла мүбаһисә едир, ана-бала бир-бирини даһа да чашдырырдылар.

Пакизәнин дедијинә көрә оғланын әјиндә мешин палто вармыш. Зейнәб тәкид едирди ки, палто-зад јох иди, ади костјум кәјмишди.

Пакизә бирдән оғланын адыны јадына салыб деди ки, билмирәм Фәхрәддин дејирди адыны, јохса Нүсәјнаға.

Зейнәб гызарыб анасына деди:

— Ај ана, неч бу адларын бир-биринә бәнзәјиши вар?

Ахырда Пакизә јорулуб тәслим олду:

— Һә, јахшы, бәс нечә деди адыны?

— Адыны демәди. Деди ки, гоһумујам. Өзү дә деди ки, ахшам бәлкә кәлди.

Чичәк лап башыны итирмишди.

Нәһајәт, Пакизәјә деди:

— Һә гәдәр ки, бу бағламаны кәтирән адамын ким олдуғу мәлүм дејил, бағламаны бурдан апармајача-

җам. Әкәр о адам кәлсә, доғрудан да гоһум чыхса, бағламадакы шејләри сизнән јары бөләчәм.

Пакизә разылашмалы олду.

Ахшам саат доғуза јахын Чичәјин хырдача отағын дөшәмәси нарын-нарын титрәмәјә башлады. Пилләкәнлә чүссәли адам галханда отағын дөшәмәси һәмишә белә титрәјирди.

Чичәк шүшәбәндиин ишығыны јандырыб ејвандан һәјәтә бахды. Јухары галхан адамы әввәлчә танымады. Киши иди, пилләләри галхдыгча, Чичәк көзләрини галдырмалы, она ашағыдан јухары бахмалы олурду. Чоқ уча иди боју.

Һәјәт гаты гаранлыг иди. Ејвандан сүзүлән ишыг тез сәјрәлиб кәлән адамын үзүнә чатмырды.

Кәлән адам даһа да јахынлашды вә Чичәк һејрәт ичиндә донуб галды: Халид иди.

Гыз о гәдәр чашмышды ки, һәтта гапыны ачмағы белә унутмушду. Халид, гоңшулар ешитмәсин дејә, сәсини чыхармырды, елә бил нә исә кизли бир иш үчүн кәлмишди.

Чичәк тәшвиш ичәрсиндә гапыны ачды. Халиди ејвана бурахыб сәксәкә илә сорушду:

— Нә әчәб, Халид?!

Халидин гашлары дүјүнләниб үзүнә сәрт бир јарашыг верди. Әлләрини әлачсыз бир тәрздә јелләди, куја өз ирадәсиндән асылы дејилди бура кәлдији.

Чичәк даһа да никаран галды.

— Бир һадисә баш вермәјиб ки?

Халид јенә дә динмәјиб, аңчаг башыны булады.

— Сәһһәтиниз нечәдир?

Ешикдә ким исә ејваның шүшәсини дөјдү, Зейнәб иди. Бағламаны кәтирмишди.

Чичәк гапыны ачыб һәрәкәтсиз дајанды.

Зейнәб ушаг сәдәләвһлүјү илә сорушду:

— Гоһум чыхды, һә?

Халид Чичәјин өзүнү итирдијини көрүб чәлд ирәли кечди, бағламаны гыздан алыб ишкүзарчасына сорушду:

— Һара гојум буну?

Чаваб алмајыб бағламаны мәтбәхә апарды. Ағ, парылтылы столун үстүнә гојуб ачды, сәлигә илә бүкүлмүш шејләри сојудучуја јербәјер етмәјә башлады.

Евә бәләд адамлар кими һәрәкәт едирди.

Зејнәб Халидин бој-бухунуну, өлчүлүб-бичилмиш һәрәкәтләрини, чидди, гәшәнк сифәтини бир мүддәт һејран-һејран мүшаһидә едәндән сонра бирдән имтаһан-едичи нәзәрлә Чичәјә бахды,

— Демәли, гоһум чыхды?

Чичәк гејри-мүәјјән тәрзәдә гашларыны ојнатды. Зејнәб севинди.

— Тез-тез кәлчәк бура?

Чичәк гыза бахмады, башыны булајыб «јох» деди.

Зејнәб һејфсиләнән кими олду, кәтирдији шејләри сојудучуја габлашдыран Халидә сары бир мүддәт дә бахыб ејвандан чыхды, ағыр-ағыр ашағы енди. Евләринин гапысы ағзында дајаныб јухарыја — Чичәјин ишыгы ејванына сары бојланды. Сонра ејванын ишығы сөндү, отағын ишығы јанды. «Каш бизим дә белә бир гоһумумуз олајды...» — Зејнәб белә фикирләшиб, көк-сүнү өтүрдү.

Чичәк Халиди ичәријә дә'вәт етмәли олуб, үстүнә кечи дәриси салынмыш тахтдан ики аддым аралы, нимдаш, јумшаг креслону она тәклиф етмишди.

Отага кечәндән сонра да данышмаға сөз тапмајан адамлар кими сусдулар. Сүкутун һәддиндән чох узанмасы елә тә'сир ојадырды ки, бу ики нәфәр күсүлүдүр. Чичәк буну һисс едиб өзүнә дәхли олмајан бир сөһбәт ачды:

— Јемәкхананын гызлары јаман никарандылар сиздән. Һардајдыз бу нечә вахт?

Халид чаваб вердикчә кечирдији никаранчылығы өзүнү бүрүзә верирди. Ону мүәличә едән гоча һәким демишди ки, јарасынын сағалмағына бахмајараг, даим диспансер нәзарәти алтында галмалы, һәр илин баһарында мүәјиндән кечмилиди. Сонра да деди ки, она академијадан «Боржоми» курортуна путјовка вермишдиләр. Санаторијада ијирми дөрд күн әмәлли-башлы истраһәт едәндән сонра Ағсуја, евләринә кетмишди.

Әти, кәрә јағыны, гојун пендирини вә гајмағы Халидин анасы Ағсудан пәј көндәрмишди.

«Пәј» әһвалаты Чичәји һеч ачмырды. Бә'зи јерләрдә хәстәләрин һәкимләрә һәдијјә, пул, пәј вермәси ијрәнч бир шәкил алмышды. Бә'зи һәкимләр бу бәхшишләри мәмнунийәтлә алырдылар. Инди, дејиләнләри һәким һејсијјәтинә һеч чүрә сығышдыра билмәјән Чичәјин өзүнә дә пәј кәлмишди.

— Сиздән бир хаһишим вар, — Чичәк лап астадан, пычылыты илә дилләнди, — Кедәндә кәтирдијиниз шејләри апарын евинизә.

Бу хаһиш Халидә ағыр кәлди. Әввәл аз галды инчисин. Сонра гызын үзүндәки сәрт ифадәни көрүб ачы-ачы күлүмсүндү:

— Евим һардајды мәним?

Чичәјин үзүндәки сәртлији тәәччүб гарышыг мараг әвәз етди.

— Бәс һарда јашајырсыз?

— Һәләлик орда-бурда, кирајәдә.

— Елә нијә?

— Јатагханада диссертасија јазмаг чәтиндир. Кооперативә јазылмышам, ев һәлә тикилиб гуртармајыб... Мәнә лазым олан китабханалар бурда — Бақыдадыр. Јохса, кедәрдим Ағсуда бағлы-бағатлы һәјәтимиздә һәм тәмиз

хава алардым, һәм дә елми ишими жазардым. Вахтлы-вахтында чаымы-чөрәјимі верәрдиләр.

— Кирајә еләдијиниз отағын сайибәсилә даныша билмәзсиз ки, сизә гуллуғ еләсин?

Халид учадан күлдү. Саф дишләри ағарды.

— Нәјә күлүрсүз?

— Неч... өзүмә күлүрәм... Һәр кирајә еләдијим евдә башыма бир мачәра кәлир... Бириндә орта јашлы бир дуларвад кирајә вермишди. Шејләримі елә тәзәчә јербәјер еләјиб ишә башламышдым, севинә-севинә кәлиб хәбәр верди ки, јашшы бир адама әрә кедир... Ордан көчмәли олдум. Сонрақы евдә мәним өзүмү күчлә өз әркөјүн гызларына евләндирмәк истәдиләр, ордан да чыхыб кетмәли олдум... Индики отағым сәксән јашлы әчанб бир арвадындыр. Кечән күнү мәтбәхә кечиб истәдим гајғанага биширим. Тавандан таракан өзүнү атды гајғанагағын ичинә. Таванда, мәтбәх столунун сијиртмәлериндә о гәдәр таракан варды ки, лап адама чумурдулар. Ев јијәсинә дедим: «Ај Сара хала, кәлсәнә о аерозолду-нәди, ондан алым бу тараканларын көкүнү кәсәк». Арвадын көзләри долду: «Онларсыз бир күнүм дә олмасын! — деди. — Онларын адама нә зәрәри! Тахтабити дөјүлләр ки, көкүнү кәсәк. Нә чынгырларыны чыхарырлар, нә дә адамы дишләјирләр». Деди: «Ешитмәмисән ки, дејәрләр, таракан евдә дөваәтди!»

Чичәк һејрәтгарышыг кәдәрлә күлүмсүндү.

— Бәхтинизә гәрибә адамлар чыхыр.

Халид башыны ашағы салыб Чичәјин сөзүнү тәсдиг етди:

— Өзү дә чох кәркин вахта дүшүб бу көчһакөч. Кәрәк беш-он күнә ишими јекунлашдырам.

Чичәк гајғыкешликлә сорушду:

— Инди нејләмәк фикриндәсиз?

— Һәләлик јатагханада јер верирләр.

— Чәтин олачак сизинчүн.

— Ејб еләмәз, Чичәк ханым... Кечәләр һамыны јуху-ја вериб ишләрәм.

— Өзүнүзү чох јүкләмәмәлисиз, Халид, кечәләр нормал јатмалысыз.

Чичәјин белә сәминми һәјәчан кечириб онун гејдинә галмасы Халидин үрәјиндән иди.

— Нараһат олмајын, Чичәк ханым, — деди. — Чәфа чәкән, сәфа сүрәр... Сиз гыз хејлағы ола-ола даһа бөјүк чәтинликдән нәр кими чыхмысыз. Чох тәәссүф ки, мән бурда олмамышам.

Чичәјин көзләри ани олараг јумулду. Башына кәлән-ләри хатырлајырды. Јалныз додаглары тәрпәнди:

— Јашшы ки, бурда олмамысыз.

Бирдән нә исә чох вачиб бир мәсәләни һәлл етмәк үчүн гыјылмыш кирпикләри арасындан Халидин үзүнә бахды:

— Елми ишинизи јекунлашдырмаг үчүн нечә күн ки-фајәт еләр сизә?

— Әкәр мане олмасалар он беш күн кен-бол кифајәт еләр.

Чичәк бир мүддәт өзлүјүндә көтүр-гој едиб, јенә дә гыјылмыш кирпикләри арасындан Халидә бахды.

— Бурда ишләјә биләрсиз?..

Халид ешитдијинә инанмајыб креслодан галхды.

— Анчаг бир шәртим вар, — дејә Чичәк чидди бир тәмкинлә фикрини давам етдириди... — Сәһәр саат доггуздан сонра, јә'ни мән евдән чыхыб ишә кедәндән сонра кәлиб, ахшам саат једдинин јарысында, мәним евә гајытмағыма јарым саат галмыш кетмәлисиз.

Халид һәлә де гулаглагына инана билмирди. Бу сон сөһбәтдә нә исә бир сәһр варды. Чичәјин көзләнилмәз тәклифинә гәдәр аличәнаб, гојдугу шәрт нә гәдәр чидди

идисә, үмуми тәәссураты күчлә дујуласы сирли бир үн-
сијјәтин башланғычындан хәбәр верирди.

Севинчдәнми, сөһбәтин сәһринин күчүндәнми, Халид
өзүнә јер тапа билмирди.

— Дүзү сизә әзијјәт вермәк истәмирәм... Анчаг бу
тәклифиниз нәсә үрәјим гүввәт верди. Белә фәдакар-
лыг!.. Сиз ишдә дә беләсиз.

Чичәк ејни чидди тәмкинлә сөзүнү битирди:

— Евни ачарыны ашағыда, гоншуда гојачам.

— Бәс... Гоншунуза нә дејәчәксиз мәним һаггымда?
Јә'ни мән кимәм?

— Ким олдуғунузу өзүнүз демисиз онлара.

— Сәһәр демишдим ки, гоһумунузам. — Халид тә-
шәккүр вә разылыгла Чичәјин үзүнә бахыб күлүмшүндү.
— Јахын гоһумам, јохса узаг?

Чичәк додагларыны инчә бир тәрздә бүзүб фикир-
ләшди. Һәмишә белә едирди фикирләшәндә.

— Јахын гоһумларымы таныјырлар. Өзләрини көр-
мәсәләр дә, рәһмәтлик халамын бу диварлара вурдуғу
шәкилләрини көрүбләр.

Халид дивардакы мүхтәлиф өлчүлү, бәзәкли, нахыш-
лы чәрчивәләрә салынмыш киши, гадын, ушаг шәкиллә-
ринә нәзәр салды.

— Демәли, узаг гоһумуғ... һм... Амма бә'зиләри ид-
диа еләјирләр ки, јер үзүндәки инсанларын һамысы бир-
бирилә гоһумдур, јә'ни Адәмлә Һәввадан төрәјибләр.

Чичәк чийини чәкиб, мүәмма илә сусду.

Халид кетмәли олду.

Чичәк гоншунун гызыны чағырды:

— Зејнәбим! Бирчә дәгигә јухары чыха биләрсән?

Пилләкәнин мәнәччәри ләнкәр вуруб аз галды јер-
риндән гопсун. Зејнәб көз гырпымында ејвана галхды.

— Бујурсунлар!

Чичәк күлдү.

— Хаһишим вар сәндән, Зејнәбим. Мән бурда олма-
јанда, оған варды һа-а, ады Халиддир, кәлиб бу евдә
елми ишини јазачаг. Мәктәбдән гајыдандан сонра һәр-
дән вахт тапыб јухары чыхарсан, чајыны, чөрәјини ве-
рәрсән.

Зејнәб һәм севинчәк, һәм дә донухмуш һалда башы-
ны тәрпәдиб разылашды.

— Дәрсләринә мане олмаз ки?

— Нә данышырсан? Елә мән дә бир күнчә отуруб
дәрсләримә бахарам.

— Кедәндә ачары сизә вермәји јадындан чыхармасын.

Зејнәб тәәччүблә сорашду:

— Бәс сәни көзләмәјчәк?

— Бу вачиб дејил...

Чичәк Халидин Ағсудан кәтирдији пәјы бөлүб јары-
сыны Зејнәбә верди ки, апарсын евләринә.

10

Пәһриз јемәкханасында әввәлки сәлигә вә гајда-га-
нун бәрпа олунур, Чичәјин үнванына дејилән атмача-
лар кәсилрди. Јалыз бирчә дәфә ашпаз гадын онун
јанында өзүнү сахлаја билмәјиб астадан мызылданмыш-
ды: «Јерсиз кәлди, јерли гач».

Бир дәфә күнортаүстү галын шүшәли ејнәк тахмыш,
башы ачыг бир оған Чичәјин иш отағына кәлиб билдир-
ди ки, «Азәрбајчан кәнчләри» гәзетинин мүхбиридир,
үстәлик вәсигәсини дә көстәрди. Чичәјин иш үсулу илә,
пәһриз јемәкханасынын чамааты илә, гонагларын рәј-
ләрилә таныш олмаға башлады. Ертәсн күн һәмин мүх-
бир јенә кәлди. Һәр јерә диггәт јетирир, һамы илә көрү-
шүб данышырды: Гапычы Садыг киши илә дә, ашпаз
гадынла да, Тәвәккүллә дә, мүштәриләрлә дә. Сонра тә-

эсүратыны дэгиглэшдирмэк үчүн Чичэјин јанына кэ-
лирди.

Даһа сонра өзү илэ фотографчы да кэтирди. Салонун
мүхтэлиф кушэлэринин, мүштэрилэрин, хөрэпәјлајан-
ларын шәкиллэринин чәкирди. Нәһәјәт, бир күн гәзетин
нөвбәти нөмрэлэринин бириндә «Пәһриз јемәкханасы»
башлығы алтында бөјүк мөгалә дәрч олунду. Бу јаыда
һәм белә јемәкханаларын тәшкилинин зәури олмасын-
дан вә мүштэрилэрин рә'јләриндән, һәм дә бу көзәл ишә
манечилик тәрәдәнләрдән бәһс олунурду. Иш үсулу тә'-
рифләнәнләрин дә, манечилик тәрәдәнләрин дә шәкил-
ләри верилмишди.

Мөгалә бир нечә күн эрзиндә шәһәрә сәс салды. Пәһ-
риз јемәкханасы мәшһурлашмаға башлады. Пәһриз һә-
киминин, нечә дејәрләр, башыны гашымаға вахты гал-
мырды.

Күнләринин белә гајнар фәалијјәтдә кечмәси Чичәји
свиндирирди. О, әввәлки күскүнлүјүнү, сыныхлығыны
унудур, һәтта өзүнү хошбәхт һисс етмәјә башлајырды.
Фикрләширди ки, һәјәтымда доғрудан ишыг золағы
башланыр. Дејәсән бу ишығын истилијини дә һисс еди-
рәм», һәтта, гәзетдәки мөгалә үстүндә Тәвәккүллә атыш-
масы да онун свинчини азалтмырды.

Тәвәккүл гәзетдә мөгаләни она көстәриб, гәзәбдән
боғулан сәслә сорушмушду:

— Бу нәдир?!

Чичәјин гашлары һејрәтлә дартылмыш, көзләриндә
шән гығылчым парламышды:

— Нә зәиф јаддашыңыз вармыш! Бир вахт өзүнүз де-
мирдиз ки, пәһриз јемәкханасыны чамаата танытмаг
үчүн һөкмән гәзетдә мөгалә чыхмалыдыр?

Әввәлчә Тәвәккүл кетмәли олду пәһриз јемәкхана-
сындан, онун ардынча ашпаз гадын, сонра да һәјәсиз
хөрәпәјлајанла кассир.

Ахшамлар Чичәк ишдән чыхыб бир-ики мағазәја баш
чәкир, ертәси күнүн хөрәкләри үчүн лазым олан әрзағы
алыб евә кәлирди. Бир аз мәнбәх ишләрилә мәшғул олуб
јазыларына нәзәр салыр, әләвәләр едир, јоруландан
сонра һәмишәки кими, севимли китабларындан бирини
охујурду.

Ғарышыг јухулар демәк олар ки, јох иди. Инди онун
бахышындан тәмкинилик, дурғунлуғ, хошбәхтлик оху-
нурду.

Хүсусилә Халидин кәлиб-кетдији бу нечә вахтда Чи-
чәк даһа јалғызлыг һисс етмирди. Халид кедәндән сонра
һәр күн бу отагда, дәһлиздә вә мәнбәхдә онун нәфәси —
киши нәфәси галырды вә јәгин ки, елә бу нәфәс дә Чи-
чәјә арха олур, горхулу јухулары говуб дағыдырды.

Халид Чичәјин гојдуғу шәртә чох дәгиг вә чиддијјәт-
лә эмәл едир, дејилән вахтда кәлиб, дејилән саатда чы-
хыб кедирди. Чалышырды ки, отағын, мәнбәхин сәлига-
си позулмасын. Чичәк кедәндә чајданы зәиф јанан газын
үстүндә гојурду. Халид истәдији вахт исти чајдан сүзүб
ичир, чөрәјини јејирди. Ишләмәк үчүн шәранти пис де-
јилди. Доғрудур, илк күнләр өзүнү бурада бир аз нашы
һисс еләмиш вә бир мүддәт фикрини чәмләшдирә бил-
мәмишди. Отагда вурнухмуш, дивардакы күрд сифәтли
адамларын шәкилләринә, күзкүјә, хырдача рәфләрә сә-
лигә илә дүзүлмуш китаблара бахмышды. Толстој, Че-
хов, Достоевски, Флобер, Жорж Санд, Туркенеv, Мика-
јыл Мүшфиг, Шекспир, Максим Горки, Золја, Стендал,
Колдуел, Һемингуей, Дјума... Халид санки Чичәјин һара-
дан һараја кәлиб чыхдығыны һансы әләмдән индики әлә-
мә кәлдијини мүгајисә етмәк үчүн, узаг дағларда чәкил-
миш шәкилләрә вә рәфләрдәки китаблара бир дә бахмыш,
отагда вејлләниб нәдәнсә шифонери ачмыш, бурада
асылмыш палтарларын бичиминә нәзәр салмышды. Ши-
фонерин кичик гапысыны исә ача билмәмишди. Бу га-

пы ачарла багланмышды. Халид дәриндән нәфәс алыб отағын сәрни, саф һавасыны синәсинә чәкмиш вә каҕыларыны, язы макинасыны мәтбәхдәки ағ столун үстүндә јербәјер едиб ишә башламышды.

О күнү саат икијә јакын Зејнәб мәктәбдән гајыдыб чантасыны бир кәнара атды, ев палтарларыны кејиниб һөвляк јухары галхды. артырадан ејвана елә одлу-аловлу кирди ки, Халид диксиниб јериндән сычрады.

Зејнәб она өтәри салам вериб мәтбәхә кечди. Чән-кәл-бычаг, габ-гачаг чинкилтиси әләми көтүрдү вә Халид ишнин дајандырмалы олду.

Сонра Зејнәб астанада дајаныб сирк артисти кими тәнтәһәли бир сәслә е'лан етди:

— Хөрәк дә һазырдыр, чај да. Һансыны бујурусуз?

Зејнәбин он беш-он алты јашы оларды. Әјиндәки солғун кәрпич рәнкли нимдаш палтар јәгин ки, бир-ики ил бундан әввәл тикилмиш, бу ики илдә гызын боју учалыб, синәси хејли габармышды, буна көрә дә палтар әјинә дар кәлирди, лакин гыз адәт етдијиндән, буна әһәмијјәт вермирди. Һәрәкәтләриндә, давранышында онун јашында олан гызлара мөхсус зәрифлик вә һүркәклик јох иди. Әксинә, јөндәмсиз вә кобуд көрүнүрдү. Чәһрајы јанаглары, ал додаглары, күләр көзләри севинчлә аловланыр, адамда бу сафлыға, бу сағламлыға һәсәд ојадырды. Гыз елә бил бир јердә дајана билмир, гајнајырды вә бу гајнарлығда һәјат ешги, һәлә дә дәрк етмәдији бир сәадәт көрүнүрди.

Зејнәб өзүнә гаршы ширин мараг ојатса да, Халид чалышды ки, бу гызә үз көстәрмәсин. Чүнки һәләлик бир нөв зарафат кими башланан бу гајғысыз, шән мүнасибәт тезликлә гәрибә ојуна чеврилиб, гызын һәлә бәркдән-бошдан чыхмамыш ушаг гәлбиндә чылғын мәһәббәтә дөнә биләрди. Халидин бу јенијетмә гызла белә

бир ојунда иштирак етмәјә нә вахты варды, нә дә һәвәси. Һәм дә белә шејләрдән көзү горхмушду.

Одур ки, Халид лап биринчи күндән үз вермәди:

— Зәһмәт чәкмә... — О дурухду: гызын адыны билмирди.

— Адым Зејнәбди. Чичәк мәнә «Зејнәбим» дејир. Халасы она «Чичәјим» дејәрмиш. О да мәнә «Зејнәбим» дејир.

Халид гымышыб, макинада јазылмыш каҕызлары сәлигәјә сала-сала, мүмкүн гәдәр сојуг бир ифадә илә:

— Үрәјим чај истәјәндә өзүм сүзәрәм, — деди.

— Бәс хөрәк?

— О да әлимдән кәлир. Сән кет дәрсләринә бах.

Зејнәб «истәмәрсән истәмә!» — дејирмиш кими чинләрини ојнадыб евләринә кетмишди. Ијирми дәгигә чәкмәмиш мәтбәхин дөшәмәси нарын-нарын титрәди, Зејнәб голтуғунда китаб-дәфтәр, тәзәдән ејванда көрүндү вә Халидин мөзәммәт долу бахышлары илә растлашыб, өзүнү доғрултмаға чалышды:

— Бачыларым сәс салырлар, дәрсимә баха билмирәм, — деди. — Һәмишә бурда, Чичәјин отағында бахырам дәрсимә. Бир шеј лазым олса, мәни чағырын. Чичәк тапшырыб сизә һөрмәт еләјим.

Сонралар Зејнәб һәр күн манеәсиз јухары галхыб мәтбәхдә һәрләнир, Халидин чајыны-чөрәјини верир, габ-гачағыны јујуб тәмизләјиб силир, дәрсләрини өјрәнир вә вахт тапыб огрун-огрун Халидин нечә ишләдијинә, макинада нечә јаздығына, әлине гәләм алыб әрәб әлифбасы илә сағдан-сола «нахышлар» чәкдијинә нәзәр салыр, Халидин үзү фикирләрлә јүкләниб кәркинләшәндә Зејнәбин дә сифәти кәркинләшәди, Халидин үзү тутуланда гызын да үзүнә елә бил булуд чөкүр, Халидин көзләри ишыглананда Зејнәбин дә көзләриндә севинч парлајырды.

Ахшамлар Чичэк евэ кэлэндэ Зејнэб көрдүү ишлэр хаггында она несабат верир, Халидин нечэ ишлэдијиндэн, шакэрлэриндэн данышыр, онун үзүнүн нечэ дәјишдијини өз үзүнүн ифадэсилэ көстөрмөјө, тэглид етмөјө чалышырды. Чичэк Зејнэби баггына басыб үрөкдөн күлүрдү.

Бир ахшам Зејнэб мүшаһидэлэрини јекунлашдырыб деди:

— Чох көзэл оғландыр бу гоһумун. Амма јаман гадиммаздыр. Өзүнү тох тутур. Мәннэн елэ данышыр ки, куја мүэллимдир.

О гэдэр данышды Халиддэн ки, ахырда Чичэк јорүлүб дејинмөјө башлады.

— Зејнэбим әвваллэр неч кәсин хаггында белэ чох данышмазды. Нә олуб көрәсән Зејнэбимә?

Зејнэб әввалки һәвәс вә чылғынлыгга тәкид етди:

— Сән она гоһум көзү илэ бахырсан. Амма мән башга чүрә, јад көзү илэ кәнардан бахырам. Буна көрә дө сәнә һәр шеј ади көрүнүр, мәнә исә јох.

Чичэк үрәјиндә Зејнэбин дедикләри илэ разы иди, чүнки о да хејли вахт Халидә кәнардан бахмыш, һәрәкәтлэрини, үзүнүн ифадәсинин дәјишкәнлијини, бүтүн давраһышыны мүшаһидә етмишиди. Одур ки, инди нараһат олмаға башламышды: Јашынын белэ аз олмасына бахмајараг Зејнэб дә онун кими һисс едирди.

Зејнэб лапдан сорушду:

— Нијә көрүшмәк истәмирсән онунла?

— Қиминлә?

— Халидлә.

Чичәјин гәшәнк, һиссијатлы додаглары ришхәндлә бүзүлдү.

— Бу һардан кәлди ағлына? Халид күнүн ахырында китабханалара тәләсир, јазыларына аид суалларын ча-

вабларыны ахтарыр чүрбәчүр елми китабларда. Сәһәрләр дә бура кәлиб јазысыны јазыр.

Һәгигәтә бәнзәсә дә, чаваб Зејнэби гане еләмәди.

Јохса бабаларыңыз күсүлү олуб?

Чичэк күлдү.

— Јаман шејтан гыздыр Зејнэбим!

— Демәли дәз тапмышам. Белэ чыхыр ки, сән дә Халидлә әдавәт сахлајырсан.

— Әдавәт сахласајдым, евимә бурахмаздым ону.

— Нечә бурахмаздын? Гоһумсуз, ганыңыз гајнајыр. Амма ону көрмәк истәмирсән. Чох наһаг. Көрмәли оғландыр.

Чичәјин гашлары чатылды.

— Дилоту јејиб Зејнэбим.

Зејнэб елә бил ону ешитмирди:

— Биринчи дөфә бура кәлэндә онун үзүнә бахмырдын, күсүлү кими данышырдын онунла.

Чичэк әлиндәки нимчәни столун үстүнә атыб шикајәтлә көксүнү өтүрдү:

— Ишә дүшмәдик?..

Фикир вар ки, ирадәдән асылы олмајараг бејинә кирир, адамы утандырыр, чашдырыр. Белэ фикирләр инсанын өз-өзүнә гадаған етдији бир нөв оғру фикирләрдир.

Чичэк ев-ешијини мүәјјән шәртләрлә Халидә тәклиф едәндә һәрш еји јерли-јериндә дүшүнмүш вә бу гәрар онун ирадәсинин бәһрәси олмушду.

Халиди көрәнлэрин әксәријјәтинин үрәјиндә һәр шејдән әввал белә фикир доғурду: «Нечә дә көзәлдир!» Бүтүн галан фикирләр онун чазибәдар көзәллији илэ, бөј-бухуну, бозумтул көзлэринин сәһри илэ, һәрәкәтлэриндәки амиранәлик вә бичимлиликлә, бүтүн варлы-

ғындакы мәрданәликлә багланьрды. Һәр шеји, һәтта әрәб диалектләринә һәср етдији елми иши дә.

Чичәк буну билмьрди. Амма жемәкханада бәдһахла-рынның сөзләрини ешитмишди: «Кечинини готуру булагын көзүндән су ичәр». «Булагын көзү» — Халид, «готур кечи» — Чичәк иди. Бәлкә о, кизлиндә Халидә һәнгигәтән иснишмәк истәйирди? Јох, белә дейлди. Садәчә ола-раг, Халидин ағыр хәстәликдән хилас олмасында әмәји варды вә оғлана өз евиндә ишләмәји тәклиф етмәсинни башлыча сәбәби дә, шүбһәсиз чәкдији зәһмәтин ширинли-ји иди. Башга нә ола биләрди ки, Чичәк өзлүјүндә дә, башгаларының вердији гиймәтләрдән дә һисс етмишди ки, онунла Халид бир-бириндән гүтбләр гәдәр узагдыр-лар.

Бир ахшам Чичәк мәтбәхә кечиб, Халид үчүн сабаһа хөрәк биширди. Зејнәб дә јанында иди. О, бу гызын ев ишләриндә анасы Пакизәјә көмәк етдијиндән хәбәр-дар иди. Инди дә пәһриз хөрәкләринин биширилмәси гајдаларыны баша сала-сала иш көрүрдү.

Бирдән Зејнәб әһәмијјәтсиз бир мәсәләдән сөһбәт ачырмыш кими, өз ади сәсилә деди:

— Мәһәлләмиздә һамы марагланьр ки, бизим һәјә-тә ајаг ачан оғлан кимдир.

Чичәк гурујуб галды.

— Бәс сән нә дедин?

— Дедин ки, сәнин гоһумундур. Амма дејәсән һеч кәс инанмьр.

— Нијә?

— Дејирләр, чох гәшәнкдир.

Чичәк ришхәндлә күлдү.

— Гәрибә мәнтигләри вар. Гоһум гәшәнк ола бил-мәз?!

— Нә билим, инанмьрлар да... Дејирләр, чох гәшәнк-дир...

Чичәк дөнүб сынајычы нәзәрлә Зејнәбин аз гала ган сызан сағлам чөһрасина бахды.

— Бәс сән нечә? Сән дә инанмьрсан?

Зејнәб чийинләрини ојнатды.

— Лап елә тутаг ки, гоһумун дејил. Мәнә нә?

— Нечә јә'ни сәнә нә?! Бәс демирсән онлара ки, мән о көзәл адамын үзүнү көрмүрәм? Демирсән ки, мән ев-дән кедәндән сонра кәлир, мән евә гајытмамьш чыхыб кедир?

Зејнәбин көзләриндә сәрт гығылчым алышды.

— Чамааты һәр шејдән чох шүбһәләндирән елә бу-дур дә! Дејирләр нечә гоһумдур ки, бир-бирилә кизлә-пач ојнајырлар? Дејирләр, бәлкә ајры јердә көрүшүр-ләр, өзләрини бизә белә көстәрирләр?

Чичәјин рәнки дәјишди: јенә бөһтан?!

О, Зејнәбин чийиндән јапышыб гызын үзүнү өзүнә тәрәф чевирди. Диггәтлә көзләринә бахыб сорушду:

— Дејәсән ахы, мәһәлләнин адамларының адындан даньшан тәкчә Зејнәбимдир?

Зејнәб чийинләрини чәкиб онун әлләри арасындан чыхды.

— Күчүн елә мәнә чатыр... Чамааты да алдадырсан, өзүнү дә!

Чичәјин көзләрини елә бил думан бүрүдү.

— Инди ки, белә сөз-сөһбәт башланыб, Халидә дејә-рәм ајағыны бу евдән кәссин.

Зејнәб горхуб киримишчә галды вә өзүнүн дә хәбәри олмадан, һүчүмдан мүдафиәјә кечди:

— Нечә јә'ни ајағыны кәссин?! Ишинин белә гызғын вахтында?.. Күнаһ дејил?.. Белә иш көрсән јер дә ағлар, көј дә!

— Сән бир бунун дилинә бах! «Јер дә ағлар, көј дә!» Һеч нә олмаз она. Зәһмәт чәкиб јенә кирајә отаг тапар.

— Асанмьш! Бәс онун јемәји-ичмәји? Ким бахар

она? Жазыгын башыны гашымага вахты жохдур... Вахтында жеиб-ичмәсә, өзүн билирсән, жарасы тәзәдән ачыла биләр.

Гәрибә вәзијәт жаранмышды. Елә бил ики јеткин гадын бир киши үстүндә далашырды.

Чичәк тәслим олмады:

— Ушаг дејил. Өзү дә өзүнә гуллуғ еләје биләр... Онун ајағы бу евдән кәсилсә, сөз-сөһбәт дә кәсиләр.

Зејнәб әләчсыз галыб, етираф етмәје мәчбур олды:

— Неч бир сөз-сөһбәт жохдур...

— Бәс бајаг дедикләрин нә иди?

— Дүзү, бир-ики нәфәр марагланмышды, мән дә јер-јериндә чавабларыны вермишдим...

Чичәк бу јенијетмә гыза бахыб чјјини чәкди.

— Онда баша бүшә билмирәм, мәнән нә истәјир-сән?

Зејнәб каһ нала, каһ да мыха вурурду.

— Истәјирәм она әрә кедәсән. Истәјирәм ушагыныз олсун, өзү дә һамысы Халидә охшасын. Мән дә кәлиб о көрпәләрә гуллуғ еләјим...

Чичәк лап чашыб галды. Сонра гызын үзүнү әлләри арасына алыб, бир даһа көзләринин дәринлијинә бахды.

— Горхудар мәнн Зејнәбим...

Зејнәб динмәди. Гызармышды.

Чичәк јенә сорушду:

— Ахыр вахтлар нечә охујурсан?

Зејнәб ачы бир инчиликлә үзүнү Чичәјин әлләринин арасындан гопарыб евләринә гачды вә кәтирдји күндәлији динмәзчә она узатды.

Чичәји гызын сон вахтлар, јәни Халидин бу евә кәлиб кетдији вахтдан бәри алдығы гижмәтләр марагландырды. Бүтүн гижмәтләр «јажшы» вә «әла» иди.

О, шүбһәләниб гызы жохладыгына пешман олды. Амма өзүнү сындырмады.

— Афәрни, Зејнәбим! — деди. — Вахтын варса бир аз мәнә көмәк елә.

Зејнәб онунла барышмамышды. Күсүлү һалда сорушду:

— Нә лазымды?

— Сүд ала биләрсән?

Зејнәбин көзләри сүзүлдү:

— Нијә ала билмирәм?

Гыз кедәндән сонра Чичәк мәтбәхи, дәһлизи сәһманә салды. Халидин јәгин ки, тәләсик јығдығы кағызлар дағылмышды. Онлары дүзәлдәндә Чичәјин көзләри әл илә јазылмыш гараламаја саташды. Хәтт она чох таныш кәлди. Гараламаны әлинә алыб бир дә диггәтлә бахды. Чәлд отаға кечиб, кизләтдији имзасыз мәктубу ачды. Алныны сојуг тәр бүрүдү. Ејни хәтт иди; ејни һәрфләр, солдан саға мејл көстәрән сөzlәр.

Чичәк ихтијарсыз мәктубу бир дә охуду. Сәтирләр-арасы амиранәликлә јанашы, чылпагыг, садәләвһ бир сәминнијәтлә јанашы хошакәлмәз еһтирас, ешгнамәје бәнзәјән андлар... О, бә'зән Халидин көзләриндә ани олараг алышыб сөнән еһтирас гығылчымларыны хатырлады. Буну һәлә илк көрүшләри заманы бир-ици дөфә мүшаһидә етмишди. Мәктубда јазылдығы киши, «ән чәтин дәгигәләриндә Чичәјин јанында олачагыны» Халид о дөфә јемәкхана мүдиринин отагындакы тогушма вахты ачыг-ајдын сүбута јетирмишди. Демәли, Халид лап чохдан ону изләјирмиш, һарда јашадыгына, һәјат тәрзинә јахындан бәләд олмаға чан атырмыш.

Чичәк өзүнү о гәдәр итирмишди ки, билмирди бундан сонра Халидлә нечә рәфтар еләсин? Говсунму ону? Садәчә утандырсынмы? Бәлкә јалварыб ондан әл чәкмәсини хәһиш етсин?

Вэзијјэт өз-өзүнэ дэјишди. Зәнк вуруб Чичәји назирлијә чагырдылар, кадрлар шө'бәсиндә она Азәрбајчанын ән көзәл кушәләриндән бириндә, уца дағларын дешүндә, кәлән ил ачылачағ санаторијада пәһриз һәкими вәзи-фәси тәклиф етдиләр. Дедиләр ки, һәләлик индики пәһриз јемәкханасына јарым штата көндөрлән, пәһриз бачысына өз сәнәтнини сирләрини өјрәтсин.

— О гызы көндәрин јаныма. Көмәк еләрәм, — дејә Чичәк о дәгигә разылашды. — О ки галды санаторијаја, гојун бир аз фикирләшим.

Разылашдылар. Дедиләр ки, фикирләшсин, һәлә бир илдән дә артыг вахт вар.

Халид бу сөһбәтдән нечә, нә вахт хәбәр тутду? Чичәк билмәди. Назирликдә олдуғу күнүн ахшамы јемәкханадан чыханда ону — Халиди күчәдә көрдү, нә исә һисс етмиш кими дајаныб диггәтлә бахды.

Халид тутгун иди.

Аста-аста јахынлашыб салам верди.

— Рајона кедирсиниз... Мәндән гачырсыңыз.

Бу сөзләри елә сақит инам вә гәтијјәтлә деди ки, Чичәк нә исә сорушмағ, тәәччүбүнү билдирмәк истәдисә дә, диләнмәјиб, елә баха-баха галды.

Халид ејни гәрибә сақитликлә:

— Мән сиз сеvirәм. Чичәк ханым. Лап чоҳдан сеvirәм. Сиз исә елә бил гәсдән өз хошбәхтлијиниздән гачырсыз, — деди вә дөнүб ағыр-ағыр узағлашды.

Чичәјин һәјәчаны, илк дәфә ешитдији «сеvirәм» кәл-мәсиндә доған гарышығ, думанлы һисс түгјаны гәзәбинә гарышмышды: «Өз хошбәхтлијиниздән гачырсыз» сөзләри, Халидин өзүнә бу гәдәр күвәнмәји, сақит киши әдасы она һәм ағыр кәлирди — һејсијјәтини әзирди, һәм дә тамам башга мә'нада сәсләнирди: «Нә үчүн бу гәдәр

86

хофлусан? Белә хасијјәтлә ахырын нечә олачағ?! — дејирди.

Евә кәләндә көрдү ки, ләлә көчүб, јурду галыб: Халид мақинасыны, китабларыны, говлуғларыны јығмышдырыб кетмишди.

Кандарда бојуну бүкүб дајанмыш Зејнәбин көзләриндән төһмәт јагырды.

Чичәк гапыны гызын үзүнә бағлады, гәлбини сыхан һиссләрдән јаха гуртармаға чалышыб назирлијин тәклифини хатырлады.

Нә үчүн «фикирләш» дедиләр? О, һеч өзү дә билмирди нә һагда фикирләшмәлидир. Бир вар шәһәр ичиндәки ади пәһриз јемәкханасында штатданканар ишләјәсән, бир дә вар бөјүк санаторијада елә вачиб, шәрәfli саһәјә рәһбәрлик едәсән. Бәс нијә о саат өз гәрарыны билдирмәди? Нәји көзләјирди? Бәлкә өмрүнүн чоху шәһәрдә кечдији үчүн бурадан ајрылмағ истәмирди? Әксинә, шәһәрдә нечә сыхынты чәкирди, дағ һавасына, дағларын вугарына ушағ вахтларындан һәсрәт галмышды.

О күндән, һәр дәфә ишдән чыхыб евә гајыданда она елә кәлирди ки, Халид инди чә јенә гарышысына чыхачағ вә нә исә тамам башга, ишығлы көнүлчән сөзләр дејәчәк. Амма Халид көрүнимүрдү.

Бир дәфә күзкүнүн тумбасынын тозуну силәндә, елә бил ону тутуб сахладылар. Тумбанын үстүндә халасынын шәкли олан хырдача чәрчивәннин күнчүнә кејдирдији шәкли јох иди.

Зејнәби јухары чагырыб сорушду ки, бәлкә шәкли о апарыб. Гыз донухуб өзүнү итирди вә анд ичди:

— Валлаһ хәбәрим јохдур! — деди...

Бир ахшам исә гәзетләри вә почту јохлајанда гәзетләрин арасындан галын бир зәрф дүшдү. Чичәк өзү дә

билмэди ки, нэдэн горхду. Бэлкэ женэ дэ мачнул бир адамын жаздыгы имзасыз мактубду?

Газетлэри конара гојуб, зэрфи ентијатла көтүрдү вэ һејрәттиндэн гурујуб галды. Зэрфини ашагыдакы үнванынын јанында көндөрәнин фамили јериндэ јалпыз бир сөз јазылмышды: «Мүслимә».

Чичэк титрэк бармаглари илэ зэрфи ачыб мактубу чыхарды вэ анасынын јазысыны булаг сују кими ичмәјэ, даг һавасы кими удмага башлады. Лакин ики-үч сәтир охумамыш дајанды. Сөзләр губар олуб богазында галды. Бабасы Абузэрлэ нәнәси Пәризад даһа јох идиләр. Әввәлчә Абузэр киши чаныны тапшырмышды. Лап чохдан ону тәикнәфәслик тубутмуш. Чичәји ишиндән ајырмаг истамирмишләр. Абузэр кишини дәфи едәндән үч күн сонра Пәризад да сәһәр һәјәтә чыхмајыб. Гоншулар кәлиб көрүбләр ки, јазыг арвад јухудача кечиниб. Амма дәфи үчүн лазым олан һәр шеји әввәлчәдән һазырлајыб, сәлигә илэ чарпајысынын јанындакы кәтилини үстүнә јыгыбмыш.

Чичәјин көзләри долду. Тәк-тәһна, јаныглы-јаныглы ағлады.

Сонра нәнәси илэ бабасынын гәбирләрини зијарәт етмәк үчүн кәндләринә јола дүшмәјэ һазырлашды. Елә бу вахт отагын дөшәмәси нарын-нарын эсди. Тезликлә артырманын шүәбәндини кимсә дөјдү.

Чичәк артырмаја чыхыб ишыгы јандырды.

Кәлән Халид иди.

Чичәјин дәрдини көзләриндән охујуб чәлд сорушду:

— Нә олуб, Чичәк ханым?

Чичәк тәзәдән көврәлиб, һычгырыгларины боғараг, күчлә чаваб верди:

— Бабам... үччә күн сонра да нәнәм рәһмәтә кедиб.

Халид өзүнү итириб галмышды. Тәсәлли үчүн сөз тапа билмәди. Тәклиф көзләмәдән бир күнчдә отурду.

Әјниндә тәзә түнд-мави костјум варды. Көркәми чох тәнтәнәли иди.

Хејли диниб данышмадылар. Нәһәјәт, Халид чох астадан дилләнди:

— Олачага чарә јохдур.

— Тәк галдым... — Чичәк женә һөнкүрдү.

Халид јахынлашыб әлини еһмаллыча онун чијиннә гојду:

— Нијә елә дејирсиз, Чичәк ханым? Тәк нијә галырсыз? Мән сизи һеч вахт... һеч вахт тәк гојмајачагам! Каш биз дә онлар гәдәр өмүр сүрәјдик. Узмәјин өзүнүзү, Чичәк ханым!

Халид һеч өзү дә билмәди нә вахт Чичәјин јанында отурду, онун сачларыны охшамага башлады. Мәһрәм адам кими ону феләчә әзизләјиб сәһрләди.

Халидә елә кәлирди ки, өмрү боју Чичәклә белә јанашы отура биләр. Лакин... Чичәк көзләрини гурудуб ајага галхды.

Халид ачыг чамаданы көрүб сорушду:

— Јола һазырлашырсыз?

Чичәк башыны тәрпәдиб «һә» — деди.

— Тәк..? Бэлкә мән дә кедим сизинлә?

Чичәјин кәдәр долу мәнәналы бахышлары она дикилди. Бу бахышларда женә дә хоф варды: «Һеч фикирләширсән нә данышырсән? Чамаат сәни мәнним јанымда көрүб нә дејәр? Өз дәрдим өзүмә бәс дејилми» — дејрди.

Халид көксүнү өтүрдү.

... Гоншу һәјәтләрдән кәләнләр дедиләр ки, дәфи күңүндән индијә гәдәр бураја һеч кәс ајаг басмајыб, һеч кәс һеч нәјә әл вурмајыб.

Доғрудан да, һәр јердә нәнәсинин сәлигәси көрүнүр-

дү. Отагдакы һәсир дә, сарымтыл миләмил палаз да, јорған-дөшәк дә мәрһумларын өзләри кими гочалыб ихтијарлашмышды.

Гәбирләри дә јанашы иди.

Көзләринә түнд шүшәли ејнәк тахмыш, јетмиш јашлы бир киши, элиндә чидди әпримиш гара бир китаб, Чичәјә јахынлашды:

— Мәрһумларын нәјисән, гызым?

— Нәвәси, — дејә Чичәк кишијә бахмадан чаваб верди.

— Беһиштлик олсунар! — Киши тәклифсиз, ичәзә-сиз, јасин охумаға башлады. Јарым саата, гырх дәгигә-јә гәдәр чәкән бу јекнәсәг амма ејни заманда елә бил әсрләрин кәдәрини мұһафизә едән, авазлы сәс алтында Чичәк өмрүнү санки јенидән јашады, өмрү она чох узун, һәддиндән артыг узун кәлди: бу өмүрдә севинч аз иди. Онун севинчләри оту-әләфи јандырылмыш бир сәһра-да мөчүзә илә саламат галмыш тәк-тәк, хырда-хырда чичәкләрә бәнзәјирди.

Јасини битирәндә киши «фатихә» дејиб элиндәки гара китабы өртдү вә үзүнү Чичәјә тутду.

— Еһ, гызым, бу дағларын дөшүнү газсан о гәдәр инсан сүмүјү тапарсан ки! Бу дағлар о гәдәр мәхлуг, о гәдәр икид көрүбләр ки!.. Биз дә кедәчәјик, бу дағлар галачаг... Сәнин атан Шираға да, анан Мүслимә дә јадымдады. Бурда чамаатын башы тәсәррүфата гарышыб, өлүләри јада салан јохдур. Ғынамаг да олмаз онлары. Будур, гәбиристанлыг һәјәтләринин, евләринин даһын-дадыр. Сәһәр ојаныб гоһум-гардашларынын гәбирләрини көрүрләр, ахшам дүшәндә бу гәбирләрин јанындан өтүб өз евләринә кедирләр. Јасин охутдуранлар да азалыб... Мән дә бу дүнјадан кәчәндән сонра бизим кәнддә јасин охујан галмајачаг... Узаг кәндләрдән бура јасин охумаға кәлән кимдир?!

Чичәк сонунчу дәфә ата-баба евиндә кечәләди. Гоншунун гызы онулла галмаг истәди. Чичәк етираз етди, кечә јарыја гәдәр евдә, һәјәт-бачада, дәрәдә доланыб кәзди, кечә јарыдан өтәндә, һәјәтдә отуран гочалара, гарылара разылығны билдирди...

Шәһәрә гајыдан кими Зејнәбдән ешитди ки, Халид ики дәфә кәлиб кедиб, ахшам јенә кәләчәк.

Ахшам дүшдү.

Халид кәлди.

Үч дәнә зәриф әтирли гызылкүл кәтирмишди.

Зејнәб дә о саат јухары галхды.

Халид сөзлү адама охшајырды. Нәдәнсә Зејнәбин јанында данышмаг истәмирди.

Зејнәб чај гојуб отагда, мәтбәхдә һәрләнди, Чичәјин дә, Халидин дә сусдуғларыны көрүб додағларыны бир-биринә сыҳараг, икиси дә ешитсин дејә, учадан «һ-м» еләјиб чыхыб кетди.

Чичәк суаллы нәзәрлә Халидә бахырды, елә бил сорушурду ки, «бу нә кәлишдир?»

Халид јериндә гурдаланыб, нәһајәт, чәтинликлә сөзә башлады:

— Чичәк ханым... Сиз мәнимчүн о гәдәр әзизсиз ки, индән белә дәрдинизи дә, севинчинизи дә, өмрүмүн ахырыначан сизинлә бөлмәјә һазырам.

Чичәк елә бахырды ки, елә бил бу сөзләри дәфәләр-лә ешитмишди: әввәлчә о имзасыз мәктубда, сонра Халидлә көрүшләриндә. Һәм дә елә бил бу тәк Халидин дејил, јухусуна кирән, ону тәһгир едән о идбар адамын да сөзләри иди.

Халид исә елә бил гызын гәлбинә кириб, онда ојатдығы тәәсүраты дујуб, даһа да сыхыларды.

— Билмирәм... Бәлкә дә инди бу сөһбәттин јери де-
жил...

Чичәк бирдән дикәлди, гызарыб пөртдү.

— Елми ишиниңи дә јаздыз, мәңзиллиниңи дә алдыз.
Даһа нә истәјирсиз мәндән?!

Халид ихтијарсыз ајаға галхды.

— Бағышлајын! — дејиб артырмаја чыхды. Гапыны
ачыб орадан тәгсиркар адамлар кими әләвә етди: —
Мүдафиәми чүмә күнүнә тәјин еләјибләр... Дејирдим,
вахтыңыз олсајды, кәләрдиз. Сиз олан јердә һәмишә
бәхтим күлүб.

Халид кетди.

Чичәк әлләрилә үзүнү гапајыб һөнкүрдү. Ону нә үчүн
говдугуну сорушан олсајды, һеч нә дејә билмәзди. Гов-
мушду, амма пешман иди, үрәји ағрыјырды...

Чүмә күнү Халид Гикмәтин елми иши јүксәк гижмәт
алды. Бөјүк һәјәчан кечирән Халид, тәләбәләр, мүәл-
лимләр, әрәбшүнаслар топлашмыш салонда Чичәји ах-
тармаға имкан тапмады. Бир дә ки, онун бура кәләчә-
јинә һеч күманы јох иди. Лакин Чичәк салонда иди. Һа-
мыдан узагда отурмушду. Әјиннә гара палтар варды.

Халид ону анчаг ахыра јахын көрүб севинчиндән аз
галды јериндән сычрасын. Өзүнү күчлә әлә ала билди.
Салондакыларын чохунун көзү она дикилмишди.

Чамаат дағылышмаға башлајанда Халид көрдү ки,
Чичәк јериндә јохдур. Демәли, һамыдан габаг салондан
чыхмышды.

Халид онун евә һансы күчәләрлә кетдијини јахшы
билдири.

Кәнчләр мејданында Чичәјә јетишиб, мүдафиәјә кәл-
дији үчүн она тәшәккүр етди.

Чичәк дә тәмкинлә дилләнди:

— Елми ишиниң хошума кәлди. Азәрбајчанлы ола-
сан, әрәб дилиниңи диалектләриндән данышасан... бөјүк
ишдир. Тәбрик едирәм.

— Мәним бүтүн мүвәффегијәтләримдә сизни зәһмә-
тиниңи вар, Чичәк ханым.

Онлар артыг Ичәри шәһәрин күчәләри илә аддым-
лајырдылар.

— Бир суалым вар сизә, Халид.

— Бујурун.

Чичәк она бахмырды.

— Мәним шәклим сиздәди?

Халид өзүнү итирди.

— Сизни шәклиниңиз?

— Күзкүнүн габағында, халамын шәклиниңи чәрчи-
вәсиниңи бир күнчүнә кејдирмишдим.

Халидин рәнки нәзәрә чарпачаг дәрәчәдә дәјишди.

— ... Мәндәди, Чичәк ханым.

— Бу һәрәкәтиниңиңиң нечә баша дүшмәлијәм?

Халид јаманча тутулмушду. Нәһәјәт, уча гајадан со-
југ суја атылан адамлар кими етираф етди:

— Ағсуја апармышдым. Ата-анамә кәстәрмәјә...

Чичәјин дахилиндә баш галдыран етираз һиссләри
бир-биринә гарышды: «Мәним шәклими мәндән ичәзә
алмадан евимдән апарыб ата-анасына кәстәрир! Әввәл-
чә һеч олмаса һөрмәт хатиринә бир сорушмур ки, мәним
буна мејлим вар, ја јох?! Бу зоракылыгдыр! Көр өзүнә
нечә архајындыр бу адам! Һәр шеји тәкчә өзү һәлл елә-
јир, өз јеринә дә, мәним јеримә дә. Билирсән, әзизим,
бу гәдәр дә һәддини ашма! Өз кор етирасы илә башга-
ларының һәјатыны пуч еләјәнләри көрмүшәм мән!».

Чичәк белә фикирләшдикчә кет-кедә гызышыр вә
иңерисиндә гајнајан етиразы Халидә сөјләмәјә сөз ах-
тарырды. Билмирди һансы сөздән вә нечә башласын.

Бирдән Суғра ханымын түклү сифәти кәлиб онун

көзлэри гаршысында дажанды вэ бу гарымыш гызын јо-
гун сәси: «Елэ елә ки, мәним күнүмэ дүшмәјәсэн», —
деди.

Халид күнаһынын һөкмән дағышланачағына әмин
олан әркөјүн ушаглар кими додагучу күлүмсүндү.

— Олан олуб, кечән кечиб, Чичәк ханым, — деди.

Чичәк бирдән-бирә сүстләшди, дахилиндә баш гал-
дырмыш етираз оду нә көзләриндә шөләләнди, нә дә
аловлу сөз олуб дилинә кәлди. Халидә чохдан бағлан-
мыш үрәјинин јералты чәј кими көзә көрүнмәдән ахан
күчлү сели бу етираз одуну сөндүрдү.

О, Халиди севдијини өз-өзүнә етираф етмәк истә-
мирди. Өзүнү сон дәрәчә гапалы, заһирән чидди сахла-
йрды. Лакин јералты чәј онун ирадәсиндән асылы ол-
мајараг ахыр, күчләнир, чәјын шырылтысынын сәдасы
Халидин гәлбинә јол тапырды.

Сонра Халид бир нечә дәфә мүхтәлиф јолларла Чичә-
ји баша салмага чалышды ки, ата-анасы елчи кәлмәк
истәјир. Дүздүр, буну ачыг-ачығына демирди — ишарә
едирди. Чичәк исә бу ишарәләри куја баша дүшмүрдү.
Дашдан сәс чыхырды, ондан јох.

Ахырда Халид чаныны дишинә тутуб гәтијјәтлә деди:

— Чичәк ханым, атамла анам елчи кәлмәк истәјир-
ләр. «Һәријни кимдән алсалар јахшыдыр?»

Халид бир мүддәт һәјәжан ичиндә көзләди. Нәһәјәт,
Чичәјин зәиф сәси ешидилди:

— Мәним һеч кәсим јохдур.

12

Сары рәнкли «Жигули» Бәрдәни, Степанакерти вэ
Шушаны архада бурахыб Лачына сары үз тутду.

Августун ахырлары иди. Бураларда һавалар Ағсуја
нисбәтән хејли сәрин иди. Амма Лачын дағларынын дөн-
кәләри Халидин анасынын үрәјини үзмүшдү. Ахырда

әлини машынын саһиби, бачысы оғлу Сурхајын күрәји-
нә вуруб шикајәтләнди:

— Әдә, Сурхај, бир сахласана, нә хәбәрди! Гачна-
гач дејил һа! Халан оғлу ахтарыб-ахтарыб бир дүнја
көзәли тапыб, базар көзү чыхарыб. Инди өзүмүзү өл-
дүрәк?

Халидин атасы илә Сурхај күлдүләр. Халид динмә-
ди: белә атмачалара фикир вермәсә дә, һәр һалда үрәји-
нә хал дүшүрдү.

Сурхај машыныны јолун енли јериндә, кәнарда сахла-
ды, дал гапынын пәнчәрә шүшәсини ашағы салды ки,
халасы дағ һавасыны алыб өзүнә кәлсин.

Аврад исә дејинмәјини сахламырды:

— Көзәл-көјчәк оғул бөјүт, боја-баша чатдыр! Көр
кедиб кимә гисмәт олур. Салыб бизи дағлар-дашлар!
Кетмәјимизә дәјсәјди, јенә дәрд јары иди!

Халид бу дәфә давам кәтирмәди.

— Бах, ана, бу саат машындан ениб пијада гајыда-
рам Бақыја. Апарарам гызы загса. Сонра сизи канда-
рымдан ичәри бурахмарам. Бәс дејилми, мәним үрәјимә
јара вурдугун?!

Анасы горхуб о саат јумшалды:

— Һалал хошун олсун, бала! Зарафат еләмәк дә га-
дағанмыш!.. Нә дејирәм ки, һалал хошун олсун. Гоша
гарыјын!

Нәфәсини дәрив сөзүнә давам етди:

— Инсафән, абырлы гыза охшајыр. Бир аз... Инди
һәр көзәлин бир ејби олар дә... Һәр шеји јериндәди:
ағзы, бурну, гашы, көзү. Бирчә о чили олмајајды. Бир
дә ки, чох нәрмә-назикди, еј. Филәсән чаны чыхар.

Халид ејни сәртликлә анасынын сөзүнү кәсди:

— Сәнә ајыб көрүнән о чилләр Чичәјин үзүнү даһа
да мөләһәтли еләјир. О ки галды нәрмә-назиклијинә...

Сәнә галса кәлини чәки илә аларсан. Нә гәдәр ағыр кәлди, үрәјиндән олар.

Анасы јана-јана әлини дизинә вурду:

— Нә дејирәм, бала. Аллах хејир версин, хошбәхт олун!

Машын Лачыны да кечиб, Исабаланын ишләдији фермаја галхмаға башлады. Кечә буралара јағыш дүшмүшдү. Јол асфалт дејилди. Машынын дал тәкәрләри јериндә һәрләниб јана гачыр, учурумун кәнарына сары сүрүшүрдү.

Халидлә атасы јолун бу һиссәсини пијада галхмалы олдулар, чүнки һәр дәфә машынын тәкәрләри палчыг үзәриндән гачанда бириси јандан — учурум тәрәфдән, о бириси архадан јүнкүл машына тәкан вериб итәләјирди.

Нәһажәт, сонунчу јохушу галхыб вахтилә беш јашлы Чичәјин бабасы Абузәрлә кәлдији бөјүк һәјәтә дөндүләр.

Халидкил машындан чыхыб билмәдиләр һансы евин гапысына пәнаһ кәтирсинләр. Бир нечә дәгигә кечмәди ки, хырда ушаглар — оғланлар вә гызлар, ихтијар гочалар вә гарылар артырмаларын гапыларына, ачыг пәнчәрәләрин габағына ахышыб дајандылар.

Ахшам дүшмүшдү.

Гочалардан бири чохдан гырхылмамыш үзүнү гашыјыб дилләнди:

— Орда нијә дурубсуз, бујурун ичәри.

Халидин атасы ирәли кечди.

— Бизә Мүслимә ханым лазымды.

Мүслимә өз адыны ешитсә дә, сәсини чыхармајыб, о дәгигә отағына чәкилди. Исабала евдә јох иди. Адам габағына һәмишә о өзү чыхырды.

Лап гаш гараландан сонра Исабала кәлди. Јенә дә ат белиндә иди.

Гонаглары атасы евиндә гәбул едиб, кәлишләринин

96

сәбәбини сорушду. Мәтләбдән хәбәрдар олуб, бир хејли дилләнемәди. Чичәји бураја анасынын јанына кәтирмәк, она бурада тој еләмәк арзусундан һәлә дә әл чәкмәмишди.

Елчиләр сөһбәти ачмамыш Исабала кәнарда дајанмыш Халиди көрүб о дәгигә дујуг дүшмүшдү. Ону һарадаса көрмүшдү. Исабаланын јаддашы чох мөһкәм иди. Бир нечә санијә кәркин дүшүндүкдән сонра һәр шеј јадына дүшдү: бу гәшәнк оғланы пәһриз јемәкханасында көрмүшдү.

Динмәзчә јериндән галхыб һәјәтә чыхды вә сол әлдәки евә сары јөнәлди. Ичәридә Мүслимә ону һәјәчанла гаршылады.

— Хејирди?

Исабала гашгабаглы чаваб верди:

— Елчидиләр, Чичәји истәјирләр.

Мүслимә көврәлиб аглады.

— Онун үстүндә бизим нә һаггымыз вар ки, биздән һалаллыг истәјирләр.

— Демәли, гызын һалал сүд әмибмиш. Она көрә дә елчиләри бу узаглыгда даға, сәнин, мәнним јаныма көндәриб.

Мүслимә көзләрини силиб, чәлд сорушду:

— Кәләнләрин ичиндә ики оғлан варды. һансыјды? Солдакы, ја сағдакы?

Исабала чижини чәкди.

— Нә билим һансы солдајды, һансы сағда. Узун оғланды.

Мүслимәннин көзләри ишыгланды.

— Нә дедин онлара?

— Мән она аталыг еләмәмишәм. Анасы сәнсән.

Мүслимә јенә дә көврәлди.

— Де, аллах хејир версин. Тәки хошбәхт олсунлар.

Чичәји инчитмәсин, тифилим сыныг чыхыб!

— Бүтөв оглана охшайыр... Өзү дө дејесән чоходанды бир-бирини таныјырлар. Алим адамды. Эрабча дө би-
лр. Фирәнкчә дө.

Мүслимә көз јашлары ичиндө күлүмсүндү.

— Узун ишдир... — Сонра үзүнү тавана тугуб әллә-
рини көјө галдырды, јаныглы-јаныглы, үрөк долусу јал-
вармаға башлады: — Пәрвәрдикарә, о ушагын јанында
мәним күнаһым чохдур. Она рәһм елә!

Исабала да көврәлән кими олду вә чәлд отагдан
чыхды.

Гонагларын гаршысына ширнијат вә чај гојдулар.
Сәһәр Исабала тоғлу кәсдириб әмәлли-башлы зијәфәт
верди вә елчиләри һөрмәтлө јола салды.

Халидин ата-анасы тоју Ағсуда еләмәк истәјирди.
Нә Чичәк, нә дө Халид буна разы олмадылар. Бақыда,
өзү дө тәм-тәрагсыз тој етмәји гәрара алдылар. Хејли
көтүр-гој етдикдән сонра Халидин анасы разылашды.
Әри дө разылыг верди. Бу гәрар әслиндө Халидин ана-
сынын үрәјиндән иди. Горхурду ки, кәлинин чилләри
дилә, ағыза дүшә...

13

Зејнәб артырманын гапысыны ачыб Мүслимәни ичә-
ри бурахды.

Далгын һалда, пал-палтарыны чамадана јыған Чи-
чәјин бу кәлишдән хәбәри јохду.

Мүслимә хејли вахт гызына кәнардан бахды, севин-
дијиндәнми, өзүнү Чичәјин гаршысында күнаһкар һисс
еләдијиндәнми, јенә көврәлди.

Чичәк киминсә бахшыны өз үзүндә һисс едиб кери
ганрылды вә чашыб галды.

Әлбәттә, анасыны о ан таныды, лакин үстүнә атыл-
мады, бојнуна сарылмады. Ајаглары дајандыгы јерә

мыхланыб галды, нәјисә хатырлајырмыш кими көзлә-
ри гыјылды, кирликләри титрәди.

Мүслимә астадан, пычытлылы бир фәрјадла соруш-
ду:

— Танымәдынмы, бала?!

Чичәк Мүслимәнин сифәтинин чизкиләринә бир мүд-
дәтдә дәриндән диггәт јетирди. Вахтилә көзәл сајылан
бу гадыннын үзүнә елә бил тор чәкилмишди, ири ала көз-
ләри өз чазибәсини итирмиш, суланмаға башламышды.

Чичәк өзүнә дө јад кәлән бир сәслә:

— Нијә? — деди. — Танымдым. Бир вахтлар мәним
анам идин.

Мүслимә амиранә көркәмилә һеч чүр ујушмајан
мүтиликлә, јазыг-јазыг гызына бахыб аман истәди.

— Кеч күнаһымдан, гызым... Гапына кәлмишәм.

Мүслимәнин дизләринин тагәти галмады. Ичазә ис-
тәмәдән кечиб, үстүнә кечи дәриси салынмыш тахтын
күнчүнә чөкдү, сәссиз-сәмирсиз ағлады... Бүтүн өмүр, —
севинчи дө, кәдәри дө белә кечмишди — сәссиз-сәмир-
сиз.

Чичәк јахынлаша билмирди. Узун илләр әрзиндө
ананы, ана нәфәсини, ана нәвазишини унутмуш, заман
һәр шеји онун үрәјиндән силиб апармышды.

Нәһәјәт, әлиндәки јайлыгы чамадана атыб Мүслимә-
јә јахынлашды, онун гаршысында дајанды. Мүслимә
гызынын беләчә, ејнилә көрпәликдәки кими аста-аста
јеридијини, сакит, сусгун дурдугуну көрүб һөнкүрдү.
Амма дәрһал да сәсини кәсмәли олду. Чүнки бу вахт
отагын дөшәмәси әсди, ики бојлу-бухунлу оғлан, чийин-
ләриндә ағыр јүк, Зејнәбин мүшәјјәтилә дәһлизә кечди.
Јүкләрини дөшәмәјә гојуб нәфәсләрини дәрдиләр. Иса-
балаја һәрәси бир чүр охшайырды.

Мүслимә титрәк сәслә онлары тәгдим етди:

— Гардашларындыр... Мусабала, Кәримбала. —

Үзүнү огланлара тутуб элавэ етди: — көрүшүн бачынызла.

Огланлар нөвбэ илэ жахынлашыб Чичэјин хырдача элини ишдэн бәркијиб дэмир кими сәртлэшмиш элләриндэ сыхдылар. Нэ онларын үрәјиндән илыг гоһумлуғ чәрәјаны кечди, нэ дә Чичэјин. Огланлар худаһафизлашыб кетдиләр вэ кедән кими дә Чичэјин јаддашындан синдиләр.

Мүслимэ Чичэји өз кениш, јумшаг синәсинэ сыхды. Сачларыны, јанағларыны ачкөзлүклә охшажыб, јенә дә шикајәтләнди:

— Нијә голларын јанына дүшүб? Сыныг ганад кими? Нијә бу јазыг ананы бағрына басыб синәсиндә назланмырсан?

Мүслимэ Чичэји гучағына чох бәрк сыхдығындан, онлар бир-биринин үзүнү көрмүрдүләр.

Чичәк кирпичләриндә илишиб галмыш ачы көз јашыны слиб, лагејдчәсинә чјинини чәкди.

— Јадырғамышам, сәндән...

Бу сөзләри дејәндә сәси титрәмәди, анчаг үрәјинин телләри аз галды ғырылсын.

Мүслимэ оғуларынның кәтирдји ири бағламалары ачыб ғызы үчүн һазырладығы чәһизи көстәрди:

— Бу сәнин кечә палтарын... сәнин күрәкәнинин ипәк јорған-дөшәкләриниз... дәсмалларыңыз, гәтфәләриниз... алты дәст дөшәкүзү, алты дәст јорған үзү... ајаг алтына салмаг үчүн ашылы дәри.

Чичәк шејләрә тәәччүблә бахыб, кәдәрлә күлүмсүндү:

— Наһаг бу гәдәр зәһмәт чәкмисән, мәним һәр шејим вар.

— Аналыг борчумдур, ғызым. Сәнә борчум чоһдур, һеч олмаса буну гәбул ела.

Чичәк һеч нә демәдән, далғын нәзәрләрлә анасының чөһрасини сүзүрдү...

Тој мәчлисинә јығыланларын сајы чох дејилди: Халидин ики нәфәр иш јолдашы, Ағсудан кәлән ата-анасы вэ гоһумлары, Чичэјин гоншусу Мәликмәмәдин аиләси: — Пәризадла Зејнәб, пәһриз јемәкханасынын бир нечә ишчиси, нәһајәт, Исабала, Мүслимэ вэ Чичэјин өкәј гардашлары. Назирликдән Сугра ханымы да дәвәт етмишдиләр.

Мүслимэ ғызыны кәлин палтарында көрүб, һејрәтиндән донуб галмышды. Чичәк онун хәјалында, јалныз хәјалында јашајырды вэ Мүслимэ нә гәдәр чалышырдыса, өз ғызыны реал вәзијәтдә көрә билмирди, она нәсә мане олурду. Јалныз беш јашында чилин ғызчыгаз галмышды хәтириндә. Индики Чичәк јад иди.

Тој сәс-күјсүз, тәмтәрагсыз кечди. Бәј дә, кәлин дә мүәјјән гәдәр һәјәт тәчрүбәсинә малик идиләр. Буна көрә дә нәһиһәтамыз сағлыглар дејилмәди. Јалныз хош, нәчиб арзулар, мараглы ләтифәләр дејилди. Фүзулидән, һафиздән гәзәлләр охудулар. Халидин көзәл, сечмә магнитафән јазылары сәсләнди. һамыдан чох Зејнәб чанфәшанлыг едир, мәтбәхдә вэ гонаг отағында ғызғын фәалијјәт көстәрди.

Кечә саат он икијә јахын дағылышыб кетдиләр.

... О кечә Халид Чичэјин сафлығына, һезин көзәллијинә, күскүнлүјүнә, ширин нәфәсинә мәфтун олду. Бу сәһрли мәфтунлуғун Халидә бәхш етдији хошбәхтлијин һүдуду јох иди.

Хошбәхтлик ону о дәрәчәдә мәст етмишди ки, јалныз күнортаја јахын хумарлана-хумарлана көзләрини ачмаг истәди. Кирпикләринин мүғавимәтини күчлә ғырыб көрдү ки, јанындакы јер бошдур. Нәзәрләри отағы кәзди, севкилисини, бүтүн варлығына гитбә етдији Чичэји ахтармаға башлады вэ тапды. Чичәк чоһдан кәјинмишди. Архасыны күзкүјә сары чевириб, әлләринин кәркин дарагламыш вэ бу вәзијәтдә голларыны дизләри арасында

сыхараг, башыны ашагы салмышды, сачлары сүрүшүб үзүнө төкүлмүшдү. Өзү дө эјиннө ев палтары кејмөмишди. Елө бил һарајаса кетмөјө һазырлашырды.

Халидин сифәти хошбохт тәбәссүм ичиндө эриди.

— Утанырсан мөндөн?

Чичөк башыны дөндөриб Халидө гәрибө кәдәрлө бахды. Санки һәјатын чәтин имтаһанларындан чыхыб мүдрикләшмиш бир инсан һәләлик һәјатда анчаг севинч вә сәадәтдән башга һеч бир шеј көрә билмөјөн ушага бахырды.

Халид күлдү.

— Әсаслы кејинмисән. Дејесән һараса кетмәк истәјирсән?

Чичөјин кәдәрли көзләри сүзүлдү:

— Евимә кетмәк истәјирәм, — деди, — үрөјим дары-хыр бурда, һәм дө горхурам...

Халид күләр бир тәәччүблө сорушду:

— Горхурсан?.. Кимдән горхурсан, мөндөн?

Чичөк ејни сүзкүн кәдәрлө бахыр, динмирди.

— Бу мәнзил бизим икимизиндир. Бурда горхулу нө вар кит?

Чичөк сусурду.

— Нијә динмирсән? Чичөјим кимдән горхур ахы? — дејиб Халид учадан күлдү вә бирдән гәрибө чаваб ешитди:

— һамыдан горхурам... Нө бу евө, нө сәнин гоһумларына, нө дө өз гоһумларыма иснишә билмирәм.

Халид донухмаг әвәзинә јенә бәркдән гаггылты чөкиб, чарпајыдан јерө һоппанды. Чичөји гамарлајыб голлары үстүнә галдырды вә ушаг кими севинчөк, һәрлөмөјө башлады.

Чичөјин белә гајгысыз ојуна гошулмага һалы јох иди. Чырпыныб Халидин күчлү голлары арасындан чыхмаг истәди, бачармады. Һәрләнмөкдән башы кичәләнди, ихтијарсыз, Халидин бојуну гучаглајыб јыхыл-

мамаг үчүн она гысылды. Сөһрләнди. Һәјат ешги, мәфтунлуғ һәр шејә галиб кәлди — горхуја да, күскүнлүјә дө, шүбһәләрә дө, ачы хатирәләрә дө. Һәр шејә.

— ... Анам дејир ки, тој кечәсиндән сонра бәјлө кәлин үч-дөрд күн евдән бајыра чыхмамалыдырлар.

— Дүнән һәрдөнбир ананын бахышлары илө растлашырдым. Бир чүр бахырды мәнә.

— Нечә?

— Бир тәһәр... јахшы бахмырды. Өзү дө мәнә елө бахан тәк сәнин анан дејилди.

Халид узун бармағлары илө Чичөјин јанағларыны, сых чилләрлө пәрдәләнмиш үзүнү охшады, көзләри гајғылы бир ифадө алды.

— Инсанларын бир гисми көзәллији мөүјән стандартын чәрчивәсиндән кәнарда көрә билмир, — деди, — һазыр дүстурлара, сабитләшмиш модалара даһа чох мејл көстәрир. Көзәллик мәфһуму да онларын нәзәриндә мөһүм дүстурлар кими бир шејдир... Јадындадыр, гәдим миннатүрләрдә гадын сифәтини, гадын кәрдәјини нечә чөкибләр? Дејәрсән һамысы бир гәлибдән чыхыб. Мәним јазыг анамын тәсәввүр еләдији көзәллик мәфһуму кәлине анд едиләрсә, јәгин ки, о кәлин тәхминән белә олмалыдыр, ағчамаја, әтли-чанлы, ағзы-бурну бир дамчы, јанағында халы, чәнәсинин алтында јумру бухағы...

Икиси дө күлдү.

Халидин үзү јенидән далғынлашды.

— Инсан көзәллијинин чохтәрәфлилијини, мүхтәлиф тәзаһүрләрини көрмөјә, көзәлликләрин сиррини ачмаға бәзиләри тәнбәллик еләјирләр. Буна көрә дө өз кәсыб әләмләринә гапылыб һәјатын бәркарәнклијинә, һүдудсыз сәадәтинә, севинчләринә бикәнә галырлар.

Чичөк бу сөзләр үчүн Халидә тәшәккүрлө бахыр вә өзүнүн дө хәбәри олмадан ачылышыр, мәһрәмләширди.

— Бир дэфэ рəһмэтлик халам сэдəфи луму ширəсин-дə əридиб үзүмү жуду. Чиллəрим бир мүддэт жох олду, силниб кетди. Истəјирсən жуум үзүмү о мəһлулла?

Бу сөзлөр Халиди лап тəбиəтиндэн чыхартды.

— Мən индики Чичəји севмишəм. Сən исə башгаларынын зөвгү илə һесаблашыб башгалашмаг истəјирсən?.. Гана билмирəм, башгаларынын хошуна кəлмэк истəјирсən, ја мəним?

Халид һэрəрəтлə Чичəјин үзүнү əллəри арасына алды:

— Мəним алəминдə, мəним кəзүмдə сəнин үзүн сајы-һесабы билинмəјən улдузлар алəмидир. Кəзлəрин исə бу кайнатын һəлəлик сирри ачылмамыш гаранлыглары... Сən кəзэлсən, Чичək!.. Үзүн һэм ушаг чəһрəsi кими сафдыр, һэм дə мүрəkкəбдир, сирлидир. Кайнатын күзкүсүдүр сəнин үзүн, чүнки инсан өзү дə кайнат гэдэр мүрəkкəбдир, һүдүдсүз алəмдир. Чох диггəтлə бахсан сəнин үзүндə дə «Бөјүк ајы» бүрчүнү, «Екизлэр» бүрчүнү, «Гу гушу» бүрчүнү, кəһкəшан думанлыгларыны тапарсан. Нəсиминин инсаны учалдан сөзлəрини јадындан чыхарма:

«Мəндə сығар ики чаһан, мən бу чаһана сығмазам».

Халид нə гэдэр сəрбəст еһтирасла данышырдыса, Чичək она бир о гэдэр һəјəчанла гулаг асырды, үрəји шиддəтлə дөјүнүр, кəзлəri даһа да дəринлəширди. Əмүрүндə илк дэфə иди ки, һаггында белə одлу, еһтираслы, үрək долусу дејилэн шаһранə сөзлэр ешидирди. Анчаг Халиди бөјүк диггəт вə марагла динлəсə дə, сајыглыгыны итирмир, онун одлу тəсəллисиндэн мəст олмурду. Һələ гəдим дөврлəрдə натиглəрин тутарлы, тəсирли сөзлəрлə, одлу нитглəрлə дүшмən ордусунун гаршысыны кəсдиклəрини вə сөзүн күчү илə онлары кери дөнмəјə мəчбур етдиклəрини Чичək али мəkтəбдə тарих китабларында охумушду. Инди дə Халидин үрəkдэн кəлэн

гајнар сөзлəринə гулаг аса-аса фикирлəширди ки, «сən бир сөздə гүдрəтə бах, инсаны бөјүдүр, кайната бəнзəдир... Сөз дə вар ки, инсаны гылынч кими кəсир, дограјыр, хырдалајыр, һеч елəјир».

Чичək Халидин сəмини, чошгун һисслəринə көрə она сонсуз тəшəkкүрлə бахды вə јашармыш кəзлəрини онун синəсиндə кизлəтди.

14

Күнлэр, һəфтəлэр, ајлар кечир, Чичəјин давраһынында дəјишиклик чох аз нəзэрə чарпырды. Халидин бүтүн чəһдлəринə бахмајараг, кизли тəшвиш, инамсызлыг, күскүнлүк, һүрəkклик Чичəјин чанындан чыхарды. Тез-тез диксинир, кəзлəri јол чəкир, јахуд да сүстлəшир, далгынлашырды. Халид ону ојатмаға, күлдүрмəјə, өз никбин алəминə апармаға чалышыр, Чичək исə Халидин кəстəрдији бу нəчиб һисслəринə көрə үрəјиндə она тəшəkкүр етсə дə, ширин, одлу, еһтираслы, мəзəли сөзлэр, руһунда кək салмыш ачылыглары јујуб апарал билмирди.

Чичəјин тəбиəтиндəки бу ағырлыг Халидə дə кејли тəсир кəстəрмиш, вахтилə онун үзүндэн чəкилмəјən еттиһасыз тəбəссүм силнимиш, əвəзиндə гəшəнк сифəтин дəрин гајгылар көлкəлəмиш, күлэр бахышларыны чох һəссас бир мөһриһанлыг əвəз етмишди. О, бир шеји тək өз ирадəсинə табе етмəјə сəј кəстəрəндə Чичək даһа да гапаныр, нəфəс-нəфəс дəјансалар да, дахилэн Халиддэн араланыр, əлчатмаз узаглыглар чəкилирди. Буна көрə дə Халид аилəјə анд олан бүтүн мəсəлэлəri һеч бир тəзјиг кəстəрмэдэн, Чичəkлə мəслəһəтлəшəндэн сонра, һэм дə Чичəјин јахындан иштиракы илə һəлл едирди.

Сыхынты јарадан чəһəтлəрдэн бирн дə о иди ки, Чи-

чәк шәһәр ичиндәки кәзинтиләре, театр тамашаларына, гонаглыгларга чох аз кедирди. Чамаат арасында диггә-ти чәлб етдијини, әтрафында пычылты башландығыны дујан кими адамлардан араланырды. Буну Халид дә һисс едирди, анчаг өзүнү о јерә гојмур, куја пычылтылары, әрлә-арвады мугәјисә едән сөзләри, атмачалары ешитмирди. Онларын мүнәсибәтләри, өзләринин дә хәбәри олмадан, кет-кедә кәркинләшир, ағыр бир бөһран тәһләкәсн горхулу, реал бир шәкил алырды.

Бир дәфә Чичәк көһнә евини хатырлајыб ора кетмишди. Отағын сәлигәси позулушду. Тахтын үстүндә о гәдәр ачыг китаб-дәфтәр варды ки, Зејнәбдән башга бу пәрәкәндәликдән һеч кәс баш чыхара билмәзди. Чичәк һисс етди ки, Зејнәбни кичик бачылары да бурда дүшүб галырлар. Әввәлчә истәди отағы, дәһлизи саһман салсын. Соңра фикирләшди ки, беш дәгигәдән соңра отағы алт-үст едәчәкләр. Пакизә илә көрүшүб, тәзә евинә гајтды.

Ишдә, јанында тәчрүбә кечән, пәһриз јемәкләри үзрә тибб бачысы ондан хејли шеј өјрәнмишди. Даһа өзү дә мүстәгил ишләјә билирди. Анчаг һәләлик јарым штат мааш алыр, ики-үч саат ишләјиб кедирди. Илин әввәлиндә јемәкханаја бүтөв штат верилди. Чичәк өз иш отағыны һәмни тибб бачысына тәһвил вериб, бөјүк хәстәханалардан бириндә, ја да назирлијин она тәклиф етдији курорт шәһәрчијиндә пәһриз һәкми јеринә кетмәли иди.

Бу һагда Халидлә бир-ики дәфә данышмышды. Халид ондан тәқидлә хәһиш етмишди ки, һөкмән Абшерондакы мәдә-бағырсаг санаторијасында ишләмәјә разылыг версин.

Сөн сөһбәт чох кәркин кечди.

Халид:

— Сән о узагылыга, дағларга кетсән, мән бурда јетим галарам! — деди.

Чичәјин гашлары тарыма чәкилиб додаглары риш-хәндлә бүзүлдү:

— Ушаг дејилсән ки, јетим галасан. Дарыханда кәлиб јанымда галарсан. Бир-нки ај тәмиз һава ударсан, хејри олар сәнә. Ишләмәк үчүн дә имкан јарадарам сөннинчүн.

Халид јалварыб ону бу фикриндән дашындырмага чалышды.

— Сәнсиз бир күн дә јашаја билмәрәм, бағрым чатлар!

Чичәјин көзләри тутгунлашды:

— Сәнә елә кәлир, Халид. Инсан белә шејләрдән өлмүр. Дөзүмлүдүр инсан.

Пәһриз јемәкханасында ишләри тәһвил вердикдән соңра Чичәк иш јолдашлары илә видалашыб евә кетди. Һәјат сакит ахан чај кими өз сабит мәчрасына дүшмүш, Чичәк Халидин үрәјини сындырмаг истәмәјиб, Абшеронда ишләмәји гәрара алмышды. Инди истәјирди Халиди бир аз гычыгландырсын, десин ки, Абшерондакы јерә пәһриз һәкми тәјин олунуб, буна көрә дә ону узаг дағларга, тәзә санаторија шәһәрчијинә көндәрирләр. Евә кедә-кедә о, хәјалында бүтүн сәһнәни чанландырыр вә хәфифә күлүмсүнүрдү. Халид јәгин ки, шикајәтләниб она јалварачагды. Јалваранда бозумтул көзләри каһ һүзилә долачаг, каһ да адамы чашдырыб алдатмага чан атан ушаг кими, чүрбөчүр вәдләр вермәјә башлајачагды, ахырда Чичәк ону гојуб һеч јерә кетмәјәчәјини, Абшеронда галачағыны сөјләјәндә о ки вар күләчәкдиләр.

Гапыны о, һәмишә өз ачары илә ачырды. Инди исә икинчи мәртәбәјә галхан кими Халидин магнитофон јазыларындан таныш әрәб мусигисини ешидиб тәәччүбләнди; Тәк оlanda Халид һеч вахт магнитофону ишләтмир-

ди. Өзү дө учадан сәсләндирмәкдән ачыгы кәлирди. Гоншулары нараһат еләмәк истәмирди, «мусигинни курултуја чевирмәк күнаһдыр», — дејирди.

Чичәк гапыны ачыб ичәри кирди. Дәһлиздә ајаг сахлајыб, әлиндәки шејләри јерә гојмадан, ичәридәки һејрәтли мәнзәрәјә бир мүддәт тамаша едә-едә галды.

Зејнәб әрәб мусигинини дәјишкән ритми, чошгун сәдалары алтында рәгс едир, бөјүрләрини әрәб рәггасәләри киһи әсдирир, бир ојун чыхарырды ки, кәл көрәсән. Әјнинә јени түнд-јашыл күлү јубка вә назик шәффаф кофта кејмишди. Сачларыны һамар дарајыб архада јығмышды. Зејнәб һүгүг факултәсинә дахил олмуш вә чәмисн бир нечә ајын ичиндә дәјишиб, әввәлкиндән дә чазибәли олмушду. Боју учалмыш, јөндәмсиз ушаг палтарындан хилас олмуш долу бәдәни сәрбәст бир көркәм алмышды. Нечә дә һәвәслә, мәһарәтлә ојнајырды! Лап чивә киһи иди. Мусигинин ритми чошдугча бәдәнинин пластикасы дә чошур, мусигинин ахыны сакитләшдикчә бәдәни дә бу ахара јатыр вә Зејнәб гуш киһи сүзүрдү. Чичәк сәссизчә, мәтбәхә кеңиб кәтирдији шејләри јербәјер етмәјә башлады. Додагларынын учларындакы тәәччүб тәбәссүмү һәлә дә әримәмишди.

Ичәридә магнитофону сөндүрдүләр. Бајагы курултудан сонра сүкүт Чичәгә үзүчү көрүндү.

Нәһајәт, Халидин аста сәси ешидилди:

— һарда өјрәдин сән белә ојнамагы?

Зејнәб тәнкнәфәс, дилләнди:

— Чичәјин отагына көчдүјүм вахтдан. Тәк галанда күзкүнүч габагында ојнајырам. Һәлә бир-ики јери дә вар, ајагыны архадан һәрләјиб, бәдәнини, һәм дә үзүнү бу тарәфә чевирирсән. Чох эффектли һәрәкәтдир. Кәрәк бу фәнди дә јахшыча өјрәнәм.

— Сәндән әнтигә рәггасә чыхарды.

Зејнәб синәдән кәлән јеткин сәслә чаваб верди:

— Анам дејир, сәндән дүнјада нә десән чыхар. Һәккиһ дә ола биләрсән дејир, ханәндә дә, дөвләт хадими дә.

Сонра јенә дә Халидин бир гәдәр һәсәдли сәси кәлди: — Јаман шејтан гызсан!

Елә бу вахт Чичәк, әлиндә тәзәчә јујулмуш алма, шафталаы долу ваз, ичәри кирди. Зејнәблә Халид диқсиниб дајандылар.

Чичәк кеңиб вазы столун үстүнә гојду.

— Сән нә вахт кәлдин? — дејә Зејнәб тәәччүблә сорушду.

Чичәк столун үстүнә бошгаб, чәнкәл-бычаг дүздү,

— Елә индичә кирдим ичәри.

Зејнәби кич күлмәк тутду:

— А-а, бәс нијә ешитмәдик биз?

Чичәјин јеринә Халид:

— Һәрәнин өз ачары вар, — деди.

Зејнәб кич күлмәјини сахлаја билмирди.

— Ахы һеч гапынын ачылмасыны да ешитмәдик.

Чичәк инчә ејһам вурду:

— Нечә ешидәјдиз, мусигинин курултусу күчәјә кәлирди.

Хәрәкләрини јејәндән сонра Зејнәб гәбул имтаһанларында башына кәлән «мүсибәтләрдән сөһбәт ачды. О ки вар күлдүләр. Чичәк сүфрәни дәјишиб чај сүздү. Сонра бирдән-бирә араја далгынлыг сүкуту чөкдү. Чичәк бу сүкутун сәбәбини ахтарырмыш киһи, башыны галдырды. Зејнәблә Халид далгын һалда бир-биринә бахырдылар. Һәм дә елә гәрәиб бахырдылар ки, елә бил Чичәк јерли-дибли бурада јох иди.

Сонра онлар өз хәјалларындан ајрылыб, чајларыны ичмәјә башладылар. Бүтүн бу сәһнә бир нечә андачә баш вериб кечди. Нә иди бу? Бәлкә көзүнә көрүндү бу бахышма? Јох. Бу бир нечә анда Чичәк нәсә хошакал-

мэз бир һәгигәти кәшф етди: о ики нәфәрдә бир-биринә мејл көрдү вә бу стол архасында өзүнү артыг һесаф етди.

Һәмнин бир нечә ан кечәндән сонра да Халидлә Зејнәб өзләрини чох сәрбәст апардылар. Санки шүбһә доғурачаг һеч бир шеј јох иди. Бәлкә доғрудан да јох иди? Бәлкә Чиңәји гара басырды? Бәс Зејнәбин бу көзләнил-мәз кәлиши, бу мусиги? Халидлә гызын бир-биринә бу дәлгын, мәфтун бахышлары?

Бирдән Зејнәб Чиңәкдән сорушду:

— Мәнә нијә белә бахырсан?

Чиңәк өзүнү әлә алды.

— ... Фикирләширәм ки, сәндән мөһкәм һүгүгшүнәс чыхачаг.

— Нијә?

— Бу саат күнаһыны үзүнә вурсам, иши елә дөндәрәрсән ки, тагсыркар мән оларам.

Зејнәб бу сөзләри тәнгид киши јох, тә'риф киши јо-зуб күлүмсүндү:

— Нијә елә фикирләширсән?

— Елә билирәм ки, сәни көз јашлары илә јумшалт-маг чәтин олачаг...

— Дүз тапмысан... — Зејнәб чијинләрини чәкди. — Мән көз јашыны севмирәм.

— Һм... Учалмалы учалсын, алчалмалы алчалсын, еләми?

Зејнәб дурухду.

— Қимдән ешитмисән бу сөзләри?

— Сәндән.

— Онда мән ушаг идим.

— Инди дә ушагсан, Зејнәбим.

Бу сөзләр Зејнәбин һалына тәфавүт еләмәди.

— Мән һәјатда өз пәјымы көтүрәчәјәм.

Чиңәјин көлкәләнмиш көзләри гыјылды.

— Инанырам, — деди. — Анчаг өзкәнин пәјына әл атма!

Пәнчәрә архасында һава гаралмыш, бајагдан евләр арасындакы јашыл чәмәнликдә ојнајан ушагларын сәси-күјү кәсилмиш, гоншу евләрин пәнчәрәләри бир-бир ишыгланмаға башламышды.

Зејнәб сусмаг билмирди. Ахырда анасы Пакизәнин һушсузлуғундан бир нечә ләтифә данышыб ајаға галхды.

— Мән кедим, — деди. — Јолум узагдыр.

Чиңәк өзүнү Халидә тутду:

— Автобуса гәдәр өтүр Зејнәбими.

Зејнәб чантасыны гамарлајыб гапыја сары јөнәлди.

— Бир елә бу галмышды.

Чиңәк тәклифини тәкрар етди:

— Дур өтүр ушағы. Саташыб еләјәрләр гыза.

Зејнәбин көзләри алышды.

— Мәнә? Чаныны аларам мәнә тәрә баханым!

Гыз кедәндән сонра Халид чох фикирли дилләниб:

— Тәзә нәсил... Чох чәтиндир бунларын бејинләринә јол тапмаг, — деди. — Һәм шириндир бу тәзә нәсил, һәм дә чох мүрәккәбдир. .. Көзләмәдијин јердә сәрт, барыш-маз, амансыз... Көзләмәдијин јердә мөһрибан... Өз мән-тигләри, өз севинчләри, өз кәдәрләри, өз проблемләри...

Чиңәк әввәлчә динмәди, сонра столун үстүнү јығыш-дырыб, бирдән сорушду:

— Бәс сән өзүнү һансы нәслә анд еләјирсән?

— Зејнәбә нисбәтән биз орта нәсил сајылмалыјыг. Елә дејил?

— Бајаг сизә кәнардан баханда мәнә елә кәлди ки, икниниз дә бир нәсилдәнсиниз.

Халидин гашлары дүјүнләнди:

— Гадынла киши һәмјаш оlanda нәдәнсә гадын ки-шијә бир аз јухарыдан бахыр.

Јаш сөһбәти Чиңәјин хошуна кәлмәди.

Халид жахынлашыб онун чийнлэрини гучаглады.

— Багышла, — деди.

Чичэк өзүнү сындырмады.

— Нэжи багышлајым?

— Сэинилэ данышанда адам кэрэк сајыглыгыны итирмэсин.

— Баша дүшэ билмирэм.

— Чох хэссассан... Јаш сөһбэтинни јери дејилди.

— Нэ олуб ахы? Бојумуз бачадан чыхмајыб ки?

— Бир дэфэ мэнэ демнишдин ки, сэн он адамын өм-рүнэ дүшэн эзаб чэкмисэн. Јадына кэлир?

Чичэк јенэ дэ кэдэрлэ күлүмсүндү:

— Сэн дэ дедин ки, неч олмаса гој бир адамын өм-рүнэ дүшэн севинч нэсиб олсун мэнэ.

Халид Чичэји сінэсинэ сыхыб онун јанагларыны эл-лэри арасына алды вэ диггэтлэ көзлэринни дэринлијинэ бахды.

— Хошбэхт дејилсэн мэкэр?

Чичэк ону севирди. О гэдэр инчэ, һэтта үрэк агры-дан хэссаслыгла севирди ки, чанындан белэ кечмэјэ һа-зыр иди. Буна көрэ дэ фикирләшди ки, «Тэки сэн хош-бэхт ол, мэним Халидим. О сэн, о да Зејнэбим...» Чичэ-јин үрэји алышыб јанса д. фэдакарлыгыла:

— Хошбэхтэм, Халидим! — деди.

Халид онун көзлэрини, јанагларыны, додагларыны өз ширин өнүшлэринэ гэрг етди. Нэһажэт, Чичэјин нэфэ-син дарыхды. Онун голлары арасындан чыхыб көксүсү өтүрдү вэ күлдү. Амма күлүшүндэ эсэбиллик варды. Ха-лид буну һисс едиб сорушду:

— Нэфэсин гаралды, һэ?

Чичэк јенэ күлдү. Даһа да эсэби көрүнүб, бирдэн, булдусуз сэмада көј курултусу тэк көзлэннлээд бир гэрарла:

— Саһаһ јола дүшүрэм, — деди.

Халид дурухду.

— Һара?

— Санаторија шөһэрчијинэ.

Халидин гашлары јенидэн дүјүнлэнди.

— Нэ үчүн? Нэ вар ки, орда?

— Тэјинатым орадыр.

Халидэ слэ кэлди ки, Чичэк онула зарафат еләјир. Үзүнэ лагејд бир ифадэ верди.

— Демэли сизин назирлик эрлэ-арвады зорла бир-бириндэн ајырыр?

Чичэк онун зарафата кечдијини һисс едиб, чаваб вермэди. Динмээчэ јола һазырлашмаға башлады.

Халид данышмырды. Элбэттэ, Чичэјин рэји олма-дан назирлик ону неч бир вэчһлэ эриндэн ајырыб узаг дағлара көндэрмээди. Демэ, гэрар Чичэјин өз гэрары иди. Бунула белэ, Халид арвадынын она нечэ бағлан-дыгыны да бүтүн гэлбилэ дујурду. Фикирләширди ки, Чичэк бир күнлүк дэ олса ондан ајрылмағ истэмэз. Үзү-нэ чидди ифадэ вермэјэ чалышарағ, зарафаты давам ет-дирди:

— Нэ дејирэм ки, јыгышдыр шејлэрини, кет о узаг дағлар гојнунда тэээ санаторија шөһэрчијинэ. Эр бурда, арвад орда... Бэлкэ көмэк еләјим сэнэ?

Чаваб кэлмэди.

О кечэ Халид јеринэ узаныб Чичэји чох көзләди. Бир-ики дэфэ чагырды да ону. Чичэк мэтбэхдэн чаваб верди ки, элинде иши вар.

Халид бир гэдэр дэ көзләди. Јастыгынын јанындакы кечэ ишыгыны јандырыб јарымчыг галмыш журналдан беш-он сәһифэ охуду вэ јухуја кетди.

Чичэк исе сүһбәчән көзлэрини јума билмэди. Халид-лэ Зејнэбин бир-биринэ диклимиш далгын вэ мэфтүн бахышлары хәјалындан чәкилмирди. Ону үзән бу сәһнэ илэ јанашы өмрүнүн мүхтәлиф агыр анлары кәлиб

көзлэри өнүндөн кечир вә Чичәк бу һадисәләр силсилә-синдә истәр-истәмәз бир ганунауҗунлуғ ахтарырды...

Сәһәр Халид аҗылыб көрдү ки, Чичәк чохдан кедиб. Столун үстүндәки һаһар хеҗли соҗумушду.

Күнорта, хәрәк вахты Халид һәмнишәки киими евә тә-ләсди. Чичәк евдә иди. Онун хәрәҗини бишириб кетмәжә һазырлашырды.

Халид чәлд сорушду:

— Һара белә?

Чичәк столун үстүндәки кағызы көстәрди.

— Тә’јинатымы алдым.

Халид билмирди гәзәбини нечә боғсун.

— Бу зарафат деҗәсэн чох узанды?

Чичәк җалһыз башыны тәрпәтди. Санки «Еләдир, за-рафатымыз чох узанды», — деҗирди.

Онун кечирдиҗи вәзиҗәт Халиди әсәбиләшдирди. Амма тәмкиннини горуҗурду. Столун үстүндәки тә’јинаты гәрибә бир еһтиҗатла охуду, рәнки гачды.

— Ахы бу зоракылыгдыр, Чичәк. Апләмизи ниҗә да-ғыдырлар? Сәнсиз нәләрәм мән? Өләрәм сәнсиз!..

Халид кет-кедә тәбиәттиндән чыхыр, јағдырдығы су-аллара чаваб алмаҗыб даһа да ғызышырды. Нәһаҗәт:

— Јох, — деди, — мән бу иши белә гоҗа билмәрәм!

Пенчәҗини кеҗиб кетмәк истәҗәндә Чичәк ону даҗан-дырды:

— Неч кәсдә тагсыр јохдур, Халид... Мән өз хаһи-шинлә кедирәм ора.

— ... Өз хаһишинлә? Елә ниҗә?

Чичәк бу суала чаваб вермәжә һазыр деҗилди.

Халидин дизләри вурулду. Стулу алтына чәкиб ди-вара сөҗкәнмиш Чичәклә үзбәүз отурду.

— Де көрүм, бирдән-бирә нә олду ахы сәнә?! Мән һисс еләҗирдим, көрүрдүм ки, мәнә иснишә билмирсән... Бу нә бәладыр мәнним башыма кәтирирсән?

Чичәк гәһәрини кизләтмәжә чалышды.

— Иснишмәк истәдим сәнә... Бачармадым.

— Бәлкә мәнним бир күнаһым вар? Бәлкә билмәҗәрәк-дән инчитмишәм сәнни. Ахы сән... Нечә деҗим... Чичәк киими зәрифсән, дәҗмәдүшәрсән... һәмишә чалышмышам саҗыг олум. Итирдимми саҗыглығымы?.. Мән бу аҗры-лыға дөзмәрәм, Чичәк!

— Кәрәк дөзәк... Сән дә, мән дә... Кәрәк дөзәк!..

— Јох, мән дөзмәрәм! Белә чыхыр ки, ишимдән-кү-чүмдән авара олуб дүшмәлиҗәм сәннин далынча дағла-ра-дашлара. Күнү сабаһ ишимдән ичазә алыб кәләчә-җәм далынча.

— Бәс сәннин һеҗсиҗәтин?

Халидин ағзы ачыла галды. Чичәҗин сәси она јад кәлди.

— Нә һеҗсиҗәт! Мән сәнни севирәм!

— Јох, биз аҗрылмалыҗыг, Халид. Мән өзүм јалва-рыб ора тә’јинат алдым. Мән өзүм истәҗирәм ки, белә олсун.

— Ахы ниҗә?

— Сәндә баша дүшмәдиҗим әләмәтләр вар, Халид.

— Нә ахы? Нә әләмәт?!

— Һиссләриндә бә’зән геҗри-сәмиимлик көрүрәм, Ха-лид. Мән һәр шеҗә дөзәрәм, геҗри-сәмиими мүнәсибәтә јох!

— Чичәк! Үрәҗини парчалама! Нә вахт геҗри-сәмиими олмушам ахы мән?!

Чичәҗин әзаб долу көзләри Халидин үзүнә дикилди.

— Јә’ни сән өзүн бир мүддәт мәнсиз галмаға, һәр ишини, фикирләрини, үрәҗиндән кечәнләри әмәлли-баш-лы саф-чүрүк еләмәжә еһтиҗач һисс еләмирсән?

Халид һеч нә баша дүшә билмирди. Һәтта, деҗәсэн көзләри бир балача долмушду да:

— Көр сәни нечә сындырыблар!.. — О сарсылмыш халда, јаваш-јаваш јериндән галхыб дикәлдн. — Бу ахмаг вәзијјәт бизим бу ајрылыг нә гәдәр чәкәчәк?

Чичәк она бахмадан башыны булады.

— Билмирәм... Сән мәним далымча кәлиб еләмә. Ешидирсән? Јохса икмиз дә бнабыр оларыг... Лазым билсәм өзүм чагырарам сәни.

Бир анылға Халидә елә кәлдн ки, Чичәк ағыр хәстәлијә тутулуб, бәлкә дә бу руһи хәстәликдир. Бүтүн ирадәсини топлајыб гәтијјәтлә деди:

— Сәни һеч јана бурахмајачагам!

Чичәјин көзләри думанланды.

— Чагыррам, гоңшулары јығарам бура, — деди. — Бәсдир мәни истәдијиниз кими ојнатдыз!..

Халид ону таныја билмирдн. Һәмишә тәмкинли, дәјанәтли Чичәк нә һала дүшмүшдү?! Халид ихтијарсыз она сары даһа бир аддым атды.

— Чыгыррам! — Бу дәфә Чичәјин сәсиндә һәм һәдә, һәм дә фәрјад ешидилдн.

Халид гурујуб галды.

— Сәнә нә олду?! — О, Чичәјин кенишләнмиш көзләринә баха билмәјиб, әлләри илә үзүнү өртдү. — Инди мән бәдбәхт башыма нә күл төкүм?

Чичәк чамаданы көтүрүб гапыны ачды вә Халидә сары бахмадан сән сөзүнү деди:

— Зейнәб кәлиб гуллуғ еләјәр сәнә. О даһа сәнин хәрәкләрини биширә биллр.

15

О күн ишдә Халидин вәзијјәтинн көрәнләр мәәттәл галдылар. Һәмишә шух, сәлигәли көркәми олан Халид үзүнү гырхмағы унутмушду. Галстук тахмамышды. Сачлары да бир гәдәр пәришан иди. Һеч кәслә саламлаш-

мадан, кичик отағына кечиб гапыны өртдү ки, һеч кәсин үзүнү көрмәсин.

«Һәји саф-чүрүк сләмәлијәм ахы — дејә дөнә-дөнә дүшүнүрдү. — Һансы колуб сәһвә јол вермишәм? Нә бәрәдә фикирләшмәлијәм?..»

Бирчә бу ајдын иди ки, Чичәјин үрәји долу иди, сөзләриндә ејһам варды. Сән вахтлар мүнәсибәтләри хејли јахшылашмышды, демәли, әкәр фөвгәл'адә бир һадисә баш вермишдисә, ја дүнән, ја да бу күн олмушду.

Халид өтән күн әрзиндә баш вермиш һадисәләри нөгтәбәнөгтә јерли-јериндә хатырламаға чалышды. Дүнән саат дөрдә јахын евә кәлиб өзү үчүн чај гојмушду. Тәзәчә алдығы әрәб гәзетини охујурду. Бирдән гапынын зәнки чалынды. Кәлән Зейнәб иди. Шејтан гыз дабанларыны әскәр кими бир-биринә вуруб таггылатды.

— О евдәкиләрдән бу евдәкиләрә атәшин салам! — деди. — Бәс Чичәк ханым һаны?

— Бир аздан кәләр.

Зейнәб чәлд фәалијјәт көстәрмәјә башламышды. Отағы сәлигәјә салыб Халидә чај вермишди. Магнитофону сәсләндириб бир-ики маһныја гулағ асмышды. Сонра үчүнчү маһнынын ритми сүмүјүнә дүшмүшдү. Халидин о бири отагда олмасындан истифадә едиб ојнамаға башламышды. Халид онун әсил әрәб гызы кими ојнадығына һејрәт едиб, бу отаға кечмишди. Зейнәб онун һејран-һејран бахдығыны көрүб рәгси дајандырмамыш, елә бу анларда Чичәк кәлиб чыхмышды. Сонра хејли данышыб күлмүшдүләр. Сүфрә ачмышдылар. Зейнәб института дахил оларкән башына кәлән мәзәли әһвалатлардан, анасынын һушсузлуғундан данышыб кетмишди.

Халидин бејниндә һәрләнән хатирәләр гырылды вә бирдән о Чичәклә Зейнәбин арасында гығылчым кими алышыб јанан сөһбәти хатырлады:

— Зейнәб — «Нижә мәнә белә бахырсан?»

Чичэк — «Сэндэн јахшы һүгүгшүнас чыхачаг».
Зејнәб — «Нијә?»
Чичэк — «Бу саат күнаһны үзүнә вурсам иши елә
чевирәрсән ки, күнаһкар мән оларам».
Зејнәб — «Нијә елә фикирләширсән?»
Чичэк — «Елә билирәм ки, көз јашлары илә сәни
јумшалтмаг чәтин олачаг...»
Зејнәб — «Дүз тапмысан, мән көз јашыны севмирәм».
Чичэк — «Учалмалы учалсын, алчалмалы алчалсын,
еләм?»
Зејнәб — «Онда мән ушаг идим».
Чичэк — «Инди дә ушагсан, Зејнәбим».
Зејнәб — «Мән һәјатда өз пайымы көтүрәчәјәм».
Чичэк — «Амма өзкәнин пайына әл атма».
... Халид елә о ахшам Зејнәбкилә кедиб онула кө-
рүшдү, башына кәлән әһвалаты данышыб деди ки:
— Бәлкә сәнә бир шеј мәлумдур?
Зејнәб дәчәл бир һиләкәрликлә она бахды.
— Әрлә-арвад арасына кирмәк күнаһдыр.
Халид хофланды:
— Сөзлү адама охшајырсан.
— Хәрәк јемисән?
Халид һөвсәләсиз башыны булады.
— Хәрәк һардан јадыма дүшүр, а Зејнәб?
Зејнәб ашағы гачыб бир аз дүјү, соған, јағ кәтирди.
Динабы гојуб чәлд отаға гајытды:
— Бу саат хәрәјини верәрәм.
— Сән аллаһ кизләтмә!.. Бәлкә бир шеј билирсән,
де мәнә. Јохса богазыма бир тикә дә кетмәз.
Ејни дәчәл, һиләкәр бахышлар.
— Бурда дејә билмәрәм.
— Бәс һарда дејә биләрсән? Бәлкә күчәјә чыхаг? һа-
ра дејирсән кедәк. Парка, дәннз кәнарына...
— Сизә кедәк.

Халид әлачсыз, һәм дә тәләсик ајаға галхды.
— Кедәк.
— Хәрәјини је, сонра.
Халид һеч билмәди хәрәји агзына једи, јохса бурну-
на.

— Һә, кедәк, — деди.
— Чых күчәјә, кәлирәм.
Халид он дәгигәјә јахын күчәдә көзләмәли олду. Ба-
ша дүшә билмирди ки, суалын чавабыны Зејнәб нијә
һөкмән онун евиндә вермәлидир.
Зејнәб күчәјә чыхды. Дүнән кејдији палтарда иди.
Шәффаф кофтасы алтындан долу бәдәни көрүнүрдү.
Јолда Халид јенә сорушду:
— Ахы нә сирр вар бурда?
— Күчә сөһбәти дејил бу. — Зејнәб она бахмырды.
Бүтүн јолу сусдулар. Өзү дә чох сусмалы олдулар.
Чүнки Халид шәһәрин о бири башында олурду.
Метродан дүшүб автобуса мәндиләр. Автобусдан дү-
шүб он дәгигәјәдәк пијада кетдиләр.
Үчүнчү мәртәбәјә јетишдиләр. Халид гапыны ачыб
Зејнәби ичәри бурахды. Гәрибә иди, инди нәдәнсә Ха-
лид өзү Зејнәби тәләсидрмәјә ештијат едирди. Јолда беј-
чиндән мин бир фикир кечмишди. Ән горхулусу бу иди
ки, јәгин Чичэк нә исә агыр бир хәстәлијә тутулуб, буну
Зејнәбә дејиб вә эринә эзијјәт вермәмәк үчүн чыхыб ке-
диб евдән... Сон заманлар танышлар арасында белә фа-
чнәви, әлачсыз хәстәликләрдән өләнләр олмушду. Ин-
саны өлүмә мәнкум едән ган хәстәлијин, мүхтәлиф хәр-
чәнк хәстәликләри... Аллаһ кәстәрмәсин!..
Халид Зејнәби диндирмәјә үрәк еләмирди.
Зејнәб өзүнә хас олан јөндәнсиз бир һәрәкәтлә онун
әлиндән тутуб стула сары чәкди.
— Бах сән бурда отурмушдун. Бармагларыны да бе-
ләчә дараглајыб, бу гәшәнк чәнәни әлләрнинн үстүнә

гојмушдун. Мән дэ бах бурда сәннән үз-үзә отурмуш-
дум. Инди кәл бир-биримизә бахаг.

— Нә олсун ахы? — Халид чашыб галмышды.

— Данышма... Биз динмирдик... Сусурдуг...

Халид лап һөвсәләсини итириб чыгырды:

— Нә олсун ахы?!

— Инди көрәрсән.

— Һм!.

Сусудулар.

Чох галдылар бу вәзијәтдә. Зејнәбин ала көзләри хумарланыб гәрибә бир һикмәтлә күлүмсүнүр, одланыр, одлајыр чәзб едир, чагырырды. Саф чөһрәси, һәјәт еш-гилә гәјнајан бүтүн варлығы чанлы шәкил кими, мәфтун-едичи бир табеликлә әмрәмүнтәзир, нәфәс алырды вә Халид бу илыг нәфәси дујмаға, ихтијарсыз сәһрләнмәјә башлајырды. Зејнәбин мәнәббәт үчүн тамамилә јетиши-јини, һәм дә көзәл мәхлуғ олдуғуну өвлүјүндә бир даһа гејд етдикдә о, сәбирсиз ајаға галхды.

— Бу ахмаг ојунун нә мәнәсы вар?!

Зејнәб дә, бүтүн кәнчлијини, көзәллијини нүмајиш етдирән бир һәрәкәтлә јериндән галхды.

— Бу ојунун мәнәсыны биз бир-биримизә һушсуз јангы илә баханда, биздән әввәл, үчүнчү бир адам бах, орда отуруб кәшф еләмишди.

— Демәли, о бизи гысганыр?

— Чохдан.

— Ахы мән өзүмдә һеч бир күнаһ көрмүрәм?

Зејнәб күлдү.

— Хәбәрин јохдур, Халид. Кәнардан баха билсәјдин өзүнә, көрәрдин. Сәннин бахышларын мәнни дә чашдырыр. Амма мән сәндән ајығам. Ахыр вахтлар сән сајыглығыны итирмисән.

Отагы ағыр, хошакәлмәз сүкут бүрүдү. Халид шәрә дүшмүш адамлар кими, өзүнү итириб чјјини чәкди.

— Мән өзүмдә һеч бир күнаһ көрмүрәм, — деди. Зејнәб нәдәнәс инчик нәзәрләрә ону сүзүб, сорушду:

— Чичәк кедәндә сәнә нә деди?

— Деди ки, Зејнәб кәлиб гуллуғ еләјәр сәнә.

Зејнәб чоخبилмиш адамлар кими, агзында дилини шаггыладатды.

— Көрүрсән?!

Сонра о, ахшам јемәји һазырламағ үчүн мәтбәхә кечди вә сәси ордан кәлди. Елә сәрбәст данышырды ки, куја сөһбәт ән ади мәишәт мәсәләләриндән кедирди.

— Кәрәк биз һеч јерли-дибли көрүшмәјәјдик... Биринчи дәфә Чичәкүч дү пәј кәтирдин а, јадындадыр? Елә о вахтдан ихтијарым өзүмдә дејилди. Һәр дәгигә бир бәһанә тапыб гачырдым јухары... Сән дә көзләјирдин ки, мән јухары кәлим... Көзләјирдин, көзләјирдин! Кор дејилдим ки? Көрүрдүм. Дүздүр, мәнә сары бахмырдын.. чалышырдын көрмәјәсән мәнни. Амма көрүрдүн. Хошун кәлирди мәнән. Јәгин фикирләширдин ки, «нә фәјдасы.. ушагды!» Чичәк дә һисс еләјирди буну. Үчүмүз дә билирдик. Амма үчүмүз дә горхуб киримишчә дајанмышдыг.. Дүнән үстү ачылды. Сән дә өзүнү сахлаја билмәдин, мән дә. Дүздүр, мән еләјә биләрдин ки, сәнә елә бахмајым. Амма нә мәнәсы? Бу ојун бир күн гуртармалыјды, ја јох?

Халид өз дахилиндә нә гәдәр гуртдаландыса, һеч бир шеј тапа билмәјиб, ејни гәтијјәтлә башыны булады:

— Јох, күнаһ көрмүрәм өзүмдә.

Мәтбәхдән Зејнәбин никбин сәси кәлди:

— Амма мән көрүрәм. Өзүмдә дә, сәндә дә.

О, Чичәјин мәтбәх өнлүјүнү кејмишди. Әлиндә учу јағлы бычаг, отагын астанасына јериди. Хырдача гәшнәк ајағлары јалын иди.

Халид онун ајағларынын чазибәдарлығыны да өз-

лүжүндө гөйд едиб, жоргун халда, архасы Зејнэбэ сары, стула эјлөшди.

— Көрдүжүм, таныш олдугум вахтдан сэнэ неч ики-башлы сөз дэ демэмншэм...

— Бэс о мөфтун бахышлар?

— Јэгин көзүм јол чөкирмиш. Нечэ дејэрлэр мөчһул нөгтөјө бахмышам.

Зејнэб ејин никбилликлө, бир аз ичик күлүмсүндү:

— Инди дэ дөнүб олдум мөчһул нөгтө.

Зејнэб бир элинде бычаг, о бири элинде дэсмал, жахынлашыб мөһрэмчэснэ, билэклэри илэ Халидин чијилэрини гучаглады:

— Елэ елэмэ ки, Әли ашындан да оласан, Вәли ашындан да. Өзүңү алдатма, Халид...

Халидин чијилэринэ елэ бил ики көзәрмиш көмүр учу басмышдылар, — гызын синәси од тутуб јанырды.

Халид јериндән сычрајыб бир нечэ аддым кери чөкүлдү.

Зејнэб она бахыб дәриндән көксүңү өтүрдү:

— Өзүңө дэ зүлм елөјирсән, мәнэ дэ... Чијэји ола билэр ки, бир вахт догрудан да севибсән. Вахт һәр шеји көһнөлдир, бојатлашдырар. — О пончәренин јахынлыгында, данм күн дүшмөкдән бозармыш абој кағызлары илэ күн дүшмөјөн тәрәфдәки кағызларын элван, парлаг буталарына ишарэ етди. — Ора бах. Бир вахтдан сонра бу јандакы абој да бозарачаг, ја да дөбдөн дүшөчөк, көһнөлөчөк!.. Јашымын азлыгына бахма, мән билирәм ки, мөһөббәт дэ көһнөлир, Халид!

— Мәнэ дэ бир вахтлар елэ кәлирди ки, иллэр кечдикчө вахт һәр шејэ һакимдир. Ән көзәл сәнәт эсәрләр дэ јүз мин илдән сонра солуб кедир. Гәдим абыдәләр тоза-торпага чевриллр... Анчаг белэ дејилмиш. Елэ һәгигәтләр вар ки, замана табе дејил. Шаһмат гәдим ојундур. Анчаг өз тәзәлијини, мәнәсыны итирмир. Јени-је-

ни нәсилләр кәлир, һәр кәлән јени нәсил шаһматтын түкәймәз сирләрини бир гисмини ачыб кедир... Мөһөббәт дэ елөдир. Мөһөббәтин дэ сирлэри түкәймөздир. Зејнэб, Чијәклә мәнни мүнәсибәтимдә елэ ачылмамыш сирләр вар ки, о сирлэрин ачылмасы үчүн бәлкә бир инсан өмрү дэ кифәјәт еләмәз. Јох, Зејнэб, дүңјада һәр шеј өтәри дејил. Дүңја әбәди көзәлликләр үстүндә гурулуб.

Халид јахынлашыб Чијәјин өнлүјүнү мөһрибанчасына Зејнэбин үстүндән чыхартды, бычагла дэсмалы элиндән алыб столун үстүнә гојду, ушага тәсәлли верирмиш кими јумшаг бир сәслә деди:

— Сән гәшәнк гызсан, Зејнэб. Амма һәлэ ушагсан. Өзүн өзүңү овсунлајырсан, чашдырарсан. Неч сән дэ мәнни семирсән... Садәчә, сеvmөк истәјирсән. Сәнин бүтүн варлыгын сеvmөјә, вургуңлуга һазырдыр. Гәлан шејлэри ујдурусан, Зејнэбим. Еһтијатлы ол, эзиним. Сәнин индики вәзијәтин горхулудур...

Зејнэб бу агыр зәрбәдән бир мүддәт ајыла билмәди. Сонра көз гапагларыны агыр-агыр галдырыб, даһа вургун нәзәрлэ Халидин ирадәли сифәтинә бахды.

— Неч семирсән мәнни?

Халид кәдәрлэ башыны булады.

Зејнэбин сифәти өткәм ифадә алды.

— Амма мән семирәм. Буну мәнэ гадаған елөјө билмәјәчәксән ки!

— Һм... Бу нечә сеvкидир? Биртәрәфли...

— Мәктәбдә о гәдәр белэ шејләр олурду ки... Оглан гызы сеvirди, гыз ону јох... Гыз оғланы сеvirди, оғлан гызы јох... Сеvилмәсәләр дэ сеvirдиләр.

Халидин һәмншә нараһат вахтларында олдугу кими, гашлары дүјүнләнди.

— Сән чых кет, — деди. — Чалыш даһа кәлмә бура. Зејнэб өзүңү итирди.

— Бэс сәнин хәрәк-чәрәжин?

— Кечиннәрәм бир тәһәр.

Зејнәб јаваш-јаваш кандара доғру кетди. Туфлиләрини кејә-кејә Халидә елә фағыр-фағыр бахды ки, елә бил инди ағлајачағды. Бајағкы өткәмликдән үзүндә һеч бир нишанә галмамышды.

— Демәк, говурсан мәни?

Чаваб кәлмәди.

Зејнәбин сәси титрәди.

— Көр нә күнә галдым... Өлсәјдим бундан јахшы инди.

Бирдән онун көзләриндә зәиф үмид ишығы көрүндү:

— Өзүмү өлдүррәм. Јандырарам өзүмү!..

Халидин сәси сәртләшди:

— Елә ахмаг иш көрмәзсән, Зејнәб... һәјаты чох севирсән. Иштаһан да бөјүкдүр. Башгаларынын да сәәдәтнә көз дикирсән.

—... Даһа кәлмәјим?

— Јох.

— ... һеч кәлмәјим?

— Елә ки, ахмаг фикирләриндән чаныны гуртардын, бу сәә дост кими кәлә биләрсән.

Зејнәб кетди. Ардынча гапыны өртмәди. Санки һәмшәлик кетмәмишди. Индиңә гајыдачағды. Бурдан гују кими дәрин көрүнән пилләкәнин јан тахтасы үзәриндә Зејнәбин әли сүрүшүб сонунчу дәфә ағарды вә јох олду...

16

Пајыз әлван халчасыны гәмли-гәмли јығышдырыб кетди кечмишә. Дағлара гар дүшдү. Ғыш өз ағ сүфрәсини ачды. Чичәк белә дүшүнүрдү.

Бақидан она харала кејдирилмиш бир тахта јешик кәлди. Билирди ки, бу Халидин ишидир: харалын үс-түндәки хәтт онун иди.

Халид Чичәк үчүн ғыш палтары көндәрмишди, јун кофта, исти элчәк, нахышлы јун чораблар, јун шәрф вә саирә.

Бу јешикдән әввәл Халид бир нечә дәфә мәктуб јазыб өз ишләриндән ғыса мәлүмат вермишди. Чичәјин онун һағғында әдаләтсиз нәтичә чыхардығына инчә ишәрә дә вурмушду. Лакин Чичәк мәктублары чавабсыз гојмушду.

Бурда Чичәјин иши јахшы кедирди. Үч санаторијаја пәһриз һәкими кими нәзарәт едирди. Биликли һәким олдуғуну тез баша дүшмүшдүләр. Мүһазирәләр охујур, өз тәчрүбәсини чаван пәһриз бачыларындан әсиркәмирди. Бош дәғигәләриндә, ахшамүстү исти кејиниб ешијә чыхыр, кечәдән дүшмүш гарын үстүндә илк ајағ ләпирләри сала-сала јухары, булаглара галхырды. Гар ајағлары алтында үрәјинин ән дәрин кушәсиндә сәда верән сөс чыхарырды: «хурт-хурт... хурт хурт...» Төвләдики ат... Ширағанын вурдуғу күчлү шапалағ... Исаабланын ачы сөзләри... Һәзин вә мәррибан нәнәси вә бабасы... Халасы Салатын... Авазла дејилән «Чилли Чичәк, чилли Чичәк... Тәвәккүл... Јухусуна кирән идбар адам... Суғра ханым... Халидин етинасыз тәбәссүмү, адамын һушуну апаран ачыг бозумтул көзләри... Тој мәчлисиндә аһәстә охунан гәзәлләр... Мағнитофон лентләри, әрәб рәгән... Зејнәбин бөјүрләрини әсдириб ојнамасы, Халидлә онун бир-биринә далғын, мәфтун бахышлары... «хурт-хурт... хурт-хурт...»

Човғунлу күләк евләрин гапыларына, јоллара галағалағ гар јығырды. Белә күнләрдә хәстәләр мәдән суларыны билаваситә јухарыдакы булаглардан инчәә кедә билмир, санаторијанын хидмәтчиләриндән бири

машына кедиб сулары хүсуси термосларда әсас бинаја дашыјырды.

Белә һаваларда Чичәк дә дағ дөшүнә чыха билмирдн. Елә ки, сылдырым гајаларда түкүрпәдичи выјылты салаи туфанын шикајәти кәсиллир, дағлары бүрүмүш сакитлик ичәрисиндә сәссиз-сәмирсиз гушбашы гар ја-гырды. Чичәк ишләрини гуртарыб, севдији чыгырла бу-лаглара сары галхмага башлајыр, кимсәнни кечмәдији бу чыгырда из сала-сала аддымлајыр. «Хурт-хурт... хурт-хурт... хурт-хурт». Фикирләширдн ки, бир дәстә хәстәнин вахты баша чатыб. Разы кедирләр. Өзләрини чох күмраһ һисс едирләр. Бу күн жола дүшмәлидирләр. Сабаһ тәзәләри кәләчәк. Көрәсән бу тәзәләри нечә адамлардыр. Бәзиләри јаман шикајәтчи, әзәзил олур-лар. Тәзә шәрантә узун заман ујгунлаша билмир, тәзә мүәличә хәрәкләриндән бир мүддәт имтина едирләр. Бәзиләри исә ипә-сапа јатмағ истәмир, автобуса мишиб рајон мәркәзинә кедир, орада јахшыча кабаб јејиб, пәһ-ризи позурлар, сонра да башлајырлар агрыдан гыврыл-маға. Бәзән араларында ички ичәнләр дә тапылыр. Бе-лә һәф гурбанларындан Чичәјә сөз атанлар аз дејилди.

Јеткин гадынын кишисиз, көмәксиз, архасыз јашама-сы чох чәтин иди. Нәр дәфә буну дүјдүгча, Чичәк өзү-нүн дә хәбәри олмадан, дағларын арасы илә бурулуб санаторијага галхан жола бахырды, ағ гар үзәриндә ојунчаг кими көрүнән гырмызы, абы, сары рәнкли авто-бусларын јахынлашмасына көзләјирди.

Сонра ағыр-ағыр башыны булајыб, фикирләрини говмаға чалышырды.

Гышын ахырларына јахын гар јағмырды. Чыгырда, Чичәјин ајағлары алтында гочалмыш гар харылдады. Бу гәфил харылтыдан диксинән бир оғланла бир гыз һүркүдүлүш кәклик кими, ирәлидәки гајанын дибиндән галхыб әкс тәрәфә гачды. Сәсләри чыхмырды, әтраф

дағларын үлви сакитлији ичәрисиндә јалныз нәфәсләри ешидиллирди. Хәјли узаглашдыгдан сонра шән күлүшлә-ри сылдырым гајаларда әкс етди. Чичәк онлары санато-ријада ишләјән монтјорла тибб бачысына охшатды. Үрәјиндән кизилти кечди. Халидин сәәдәт бәхш едән көзләри, Чичәјин сачларыны охшајан ири әлләри, мәһ-рәм сәси, һәмишә дәрин, һәмишә мәналы сөзләри ода-алова чеврилиб онун бәдәнини јандырырды.

Чичәк дөнүб ашагыја, гаранлыг дүшдүкчә хәјал ки-ми көрүнмәјә башлајан јоллара бахды. Кур ишыгы илә-лап узагда мүркүләјән дағларын јухусуну гова-гова галхан автобусун угултусу кет-кедә артыр, пәнчәрәлә-риндән дүшән ишыг елә пәнчәрә шәклиндә, јол кәна-рындакы гар үзәри илә јухарыја доғру сүрүнүрдү.

Чичәјин үрәји һәјәчанла дөјүндү.

Автобус дағ дөшүнү бурулуб көрүнмәз олду.

Чичәјин үрәји сыхылды.

Бу дәфә сылдырым гајаларын архасындан әввәлчә автобусун шәфәги көрүндү.

Чичәјин үрәји јенидән чырпынды. «Даһа үзүлдүм. Кәл, Халидим. Јаманча дарыхмышам, гәрибсәмишәм. Кәл, Халидим!..»

Автобус сон дөнкәни бурулуб санаторијанын әсас биначы гаршысында дајанды.

Чичәк ајағлары алтына бахмадан, чыгырла ашагы гачмаға башлады. Бәзән бүдрәјир, аз галырды учурума јуварлансын. Лакин мүвазинәтини сахлајыр, дајанма-дан, үзүашагы јүјүрүрдү. О, ушаг вахтларындан учу-рум кәнарында мүвазинәт сахламаға адәт етмишди.

Әсас бинанын дағ тәрәфдән үст мејданчасына јети-шиб, сүрәтлә даш мәнәзчәрин үстүнә кетди. Әлиндә әлчәк олмасажды зәрбдән овуцларынын ичи парчаланач-гады. Амма, инди о, нә агры һисс едирди, нә дә горху. Кениш ачылмыш көзләри ашагыдакы автобуса зиллән-

мишиди. Ордан үч-дөрд нэфэр чыхыб эсас бинаја тө-
лөсди. Күлө-күлө сүрүчүжә нәсә дедиләр. Сүрүчү дө ав-
тобусдан дүшүб онлара нә исә деди. Күлө-күлө узаг-
лашдылар. Вәссалам.

Ашагыда бинанын гапысы јенә ачылды. Бу дөфә га-
дын сәси ешидилди:

— Нәчми, нә олар жарымча саат көзлә, јыгышым кә-
ллим.

Автобусун ичәрисиндән сүзүлән ишыгда дајанмыш
сүрүчү, машынын зәнчирә кејдирилмиш ачарыны барма-
гынын әтрафында һәрләдә-һәрләдә рәһмсиз чаваб вер-
ди:

— Дүзәлән иш дејил. Беш дәгигәдән сонра јола дүш-
мәсәм графикдән чыхарам... Бир саат жарыма Әсәд бур-
да олачаг, онун автобусу илә кедәрсән.

«Демәли, һәлә үмид јери вар. Автобусун бири дө кә-
лөчөк, — дејә Чичәк көксүнү өтүрдү. — Бајаг аз гал-
мышды булаглара чатым. Наһаг јерә јары јолдан га-
јытдым».

Шахта вә гар човгуну олмајан ашамлар ишдән сон-
ра Чичәк өз севимли чыгыры илә лап булагларын јаны-
на галхыр, суларын шырылтасыны динләјир, әтраф
мәнзәрәни сејр едир, сонра отагына гајыдыб, санатори-
јанын китабханасындан көтүрдүјү китаблардан охујур
вә јухуја кедирди. Бу даг чыгырыны Чичәк «Тәһналыг
чыгыры» адландырмашды. Автобуса бир хејли мәјус-
мәлул бахдыгдан сонра, керн дөнүб өз чыгыры илә
иккинчи дөфә галхды. Арабир чийни үзәриндән кернјә,
бајажкы автобусун уғулту салыб узаглашдыгына бахыр
вә јенә дө јолуна давам едирди.

Су шырылтасы ајдын ешидилмәјә башлады. Чичәк
әтрафы мәрмәрлә дөврәләнмиш булаглара јетишиб нә-
фәсини дәрди. Көзләри ордан-бурдан бојланан гајала-
ры саламлады. Чичәк бу гајалары һаванын аязындан

башларыны боз јапынчыларынын алтында кизләдиб
мүхтәлиф вәзијәтләрдә јухуја кетмиш нәһәнк чобанла-
ра, булагларын шырылтасыны бу чобанларын ширин
нәфәсинә, әтрафа сәпәләнмиш сәјсыз-һесабысыз хырдача
даш парчаларыны исә архачда јатмыш гојун сүрүсүнә
бәнзәдирди.

Бу дөфә Чичәк даг јамачыны бурулуб булаглара
галхан асфалт јолун кәнарында, тәзә һүндүр бир даш
көрдү. Фиқирләшди ки, дагларда белә шејләр олур, һа-
раданса гоһан гаја парчасы дијирләниб беләчә јол кәна-
рында галыр.

Гаранлыг гатылашырды. Чичәк јол кәнарындакы тә-
зә даша јахынлашамаг истәди, анчаг үрәк еләмәди, нәдән-
сә хофланды. Даш лап адама охшајырды

Чичәк архасыны «чобан гаја»ја вериб узаг јоллара
бахырды. Нәчминин автобусу чоһдан дагларын арха-
сында јох олмушду. Әслиндә даглар да көрүнмүрдү.
Үфүгдә нәһәнк гаралтылардан тәхмин етмәк олурду ки,
сүбһ ачылан кими о гаралтылар дөнүб даг олачаг.

Чичәк јенә јол кәнарындакы даша бахды. Јенә ону
адама бәнзәтди. Үрәји јаманча дарыхырды. Дашла сөһ-
бәт еләмәјә башлады. Лап астадан, сәс илә јох, јалныз
нәфәси илә данышды:

— Халид, сәнсән?

Чох гәрибә иди. Чичәјә елә кәлди ки, даш дилә кәлди:

— Мәнәм.

— Бәс нијә јахын кәлмирсән?

Јенә дө елә бил дашдан аһәстә сәс кәлди:

— Горхурам.

— Нәдән?

— Говарсан.

Чичәк ширин хәјала далмышды, додаглары исә пы-
чылдајырды:

— Төнһалыг агыр дәрддир. Мән сәни көзләјирәм,
Халид. Орда нијә отурмусан?

Бу дәрфә дашын сәси даһа ајдын вә реал ешидилди:
— Автобусдан дүшән кими ичәри јүјүрдүм, сәни со-
рушдум. Дедиләр бу вахтлар булаг башына кедирсән...
Машын јолу илә әли чамаданлы гачдым бура.

Чичәк аз галды һушуну итирсин. Кәркин бир диггәт-
лә, адама охшатдығы даша бахды. Үрәји кәлиб лап бо-
газында чырпынды. Билмирди бу ајдын сәс онун хә-
јалынын мәһсулудур, јохса керчәкдир. Горхурду ки, һә-
гигәт тәзәдән хәјала дәнсүн.

Һәгигәти һүркүтмәмәк үчүн о, сәссиз аддымларла
јолу кечиб даша сары јериди. Даг мейн Халидин сәсини
Чичәјә чатдырды.

— Говма мәни, Чичәк.

Редактору *Рейһан Саламова.*

Рәссамы *Р. Јанбулатов.*

Бәдни редактору *Н. Рәһимов.*

Техники редактору *Л. Абдуллајева.*

Корректорлары *С. Мусајева, Х. Гарајева.*

Јығылмаға берилмиш 2/ХII-1977-чи ил. Чапа имзадан-
мыш 22/III-1978-чи ил. Кағыз форматы 70×108¹/₂. Кағыз
№ 1. Физики ч/в. 4.125. Шәрти ч/в. 5.77. Учот нәшр. в. 6.2.
ФГ 07457. Сифарши № 10. Тиражы 20 000. Гүјмәти 50 гәп.

Азарбајчан ССР Назирләр Советинин Дөвләт Нәширјјат,
Полиграфија вә Китаб Тичарәти Ишлары Комитәси.
«Кәчлик» нәширјјаты, Баки, Гүсү һачыјев күчәси, 4.

26 Баки комиссары адына мәтбәә, Баки, Әли Бајрамов
күчәси, 3.

Сендбейли Гасан Мехти оглы
ЧИЧЕК

ПОВЕСТЬ

(На азербайджанском языке)

Гянджлик
Баку — 1978

